

***KAJIAN FILOLOGI SÁHÁ NILAI-NILAI ETIKA GAYUTIPUN
MANUNGSÁ KALIHAN GUSTI WONTEN ING SÊRAT JARWÁRÁSÁ***

SKRIPSI

Dipunajêngakên dhatêng Fakultas Bahasa dan Seni

Universitas Negeri Yogyakarta

Minangkå Salah Satunggaling Sarat

Anggayuh Gelar Sarjana Pendidikan

Déning:

Bintang Gumilar

NIM 15205241057

**PROGRAM STUDI PENDIDIKAN BAHASA JAWA
JURUSAN PENDIDIKAN BAHASA DAERAH
FAKULTAS BAHASA DAN SENI
UNIVERSITAS NEGERI YOGYAKARTA**

2019

PASARUJUKAN

Skripsi kanthi irah-irahan *Kajian Filologi sâhâ Nilai-nilai Etika Gayutipun Manungsâ kalihan Gusti wonten ing Sêrat Jarwârâsâ* mênika sampun angsal palilah saking *pembimbing* supados dipunujèkaken ing pandadaran.

Yogyakarta, 12 Juni 2019

Pembimbing,

Venny Indria Ekowati, S.Pd., M.Litt.

NIP. 19791217 200312 2 003

PANGÊSAHAN

Skripsi kanthi irah-irahan *Kajian Filologi sâhâ Nilai-nilai Etika Gayutipun Manungsâ kalihan Gusti wonten ing Sêrat Jarwârâsâ mênika sampun dipunandharakên wontên pandadaran ing sangajênging Dewan Penguji rikâlâ tanggal 24 Juni 2019 sâhâ dipuntêtêpakên lulus.*

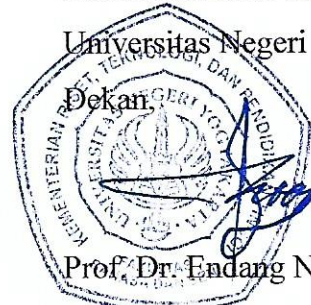
Asmâ	Jabatan	Tapak Asmâ	Tanggal
Venny Indria Ekowati, M.Litt.	Ketua Penguji		5 Juli 2019
Dr. Purwadi, M.Hum.	Sekretaris Penguji		9 Juli 2019
Dr. Sri Harti Widyastuti, M.Hum.	Penguji Utama		5 Juli 2019

Yogyakarta, 9 Juli 2019

Fakultas Bahasa dan Seni

Universitas Negeri Yogyakarta

Dekan

Prof. Dr. Endang Nurhayati, M.Hum

NIP. 19571231 198303 2 004

WĒDHARAN

Inggang *tanda tangan* wontên ngandhap mênikå, kulå:

Nåmå : Bintang Gumilar

NIM : 15205241057

Program Studi : Pendidikan Bahasa Jawa

Fakultas : Bahasa dan Seni Universitas Negeri Yogyakarta

ngandharakên bilih *karya ilmiah* mênikå sêratan kulå piyambak. Samangêrtos kulå, *karya ilmiah* mênikå isipun botên dipunsêrat déning tiyang sanès, kajawi bab-bab tartamtu inggang kulå pêndhêt minångkå *acuan* kanthi adhêdhasar tåtå cârå sårå *etika* nyêrat *karya ilmiah* inggang limrah.

Sêratan ing wêdharan mênikå kasêrat kanthi saèstu. Manawi kasunyatanipun kabuktèn mênawi wêdharan mênikå botên lêrês, bab mênikå dados tanggêl jawab kulå pribadi.

Yogyakarta, 12 Juni 2019

Panyêrat

Bintang Gumilar

SÊSANTI

“ikhlas”

“dan sesungguhnya Dialah yang menjadikan orang tertawa dan menangis.”

(QS. An-Najm 53: 43)

PISUNGSUNG

Kanthi raos sokur dhumatêng ngarsanipun Gusti Ingang Mâhâ-Wikan, *skripsi*
mênikå kula pisungsungakên dhumatêng tiyang sêpuh kulå ingkang sampun
nggulåwênthah kulå linambaran sih katrêsnanipun.

PRAWACĀNĀ

Puji sokur dhumatêng Gusti Inggang Måhå-Asih inggang sampun paring kasarasan, kanikmatan, såhå kabêgjan dhatêng panyêrat, satêmah *skripsi* kanthi irah-irahan *Kajian Filologi såhå Nilai-nilai Etika* Gayutipun Manungså kalihan Gusti wonten ing *Sêrat Jarwåråså* sagêd karampungakên kanthi nir ing sambékålå. Awit saking mênikå, panyêrat ngaturakên agunging panuwun dhumatêng *puhak-pihak* ing ngandhap mênikå.

1. Bapak Prof. Dr. Sutrisna Wibawa, M.Hum. minångkå Rektor Universitas Negeri Yogyakarta;
2. Ibu Prof. Dr. Endang Nurhayati, M.Hum. minångkå Dekan Fakultas Bahasa dan Seni;
3. Bapak Prof. Dr. Suwardi, M.Hum. minångkå pangarså Jurusan Pendidikan Bahasa Daerah såhå *Pembimbing Akademik* inggang sampun paring idi kanggé nglampahi panalitèn mênikå;
4. Ibu Venny Indria Ekowati, M.Litt. minångkå *dosen pembimbing* inggang sampun paring *bimbingan*, piwulang, såhå pangèstu dhatêng panyêrat;
5. Bapak-ibu *dosen* Pendidikan Bahasa Daerah inggang sampun paring mawarni-warni kawruh såhå wêjangan dhumatêng panyêrat;
6. *Staf* Jurusan Pendidikan Bahasa Daerah inggang sampun paring pambiyantu administrasi perkuliahan dhatêng panyêrat;
7. Tiyang sêpuh kulå inggang sampun paring panyêngkuyung satêmah panalitèn mênikå sagêd mawujud;
8. Kåncå-kåncå kelas B 2015 inggang sampun paring panjurung anggèn kulå nyêrat *skripsi* mênikå;
9. Kåncå-kåncå PBD såhå sadâyå *pihak* inggang botên sagêd kulå sêbutakên sadâyå, inggang sampun paring pambiyantu, pandongå, såhå panjurung dhatêng panyêrat satêmah *skripsi* mênikå sagêd karampungakên;

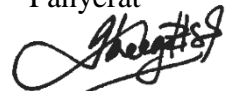
Tamtu kémawon *skripsi* mênikå dèrèng sagêd kawastanan saé, jangkêp, mênåpå déné sampurnå. Awit saking mênikå, sadâyå pangandikån mênåpå déné panyaruwé inggang tumuju murih langkung saé, jangkêp, såhå sampurnanipun

skripsi mênikå, tansah katampi kanthi bingahing manah sårå atur agunging panuwun.

Wusårå, kanthi raos andhap asor panyêrat kamipurun ndamêl karya ilmiah mênikå sinaoså dèrèng sampurnå. Ananging, panyêrat saèstu angajêng-ajêng mugimugi *skripsi* mênikå sagêd murakabi, Aamiin.

Yogyakarta, 12 Juni 2019

Panyêrat

Bintang Gumilar

PRATÈLAN ISI

	Kaca
IRAH-IRAHAN	i
PASARUJUKAN.....	ii
PANGËSAHAN.....	iii
WêDHARAN	iv
SËSANTI	v
PISUNGSUNG	vi
PRAWACANÁ.....	vii
PRATÈLAN ISI.....	ix
PRATÈLAN <i>TABEL</i>	xii
PRATÈLAN <i>BAGAN</i>	xiv
PRATÈLAN GAMBAR	xv
PRATÈLAN <i>LAMPIRAN</i>	xvi
PRATÈLAN CÊKAKAN	xvii
PANDOM <i>EJAAN</i>	xviii
SARINING PANALITÈN	xix
BAB I PURWAKÁ	1
A. Dhasaring Panalitèn	1
B. Undêraning Prakawis	6
C. Watêsaning Prakawis	6
D. Wosing Panalitèn	7
E. Ancasing panalitèn.....	7
F. Paédahing Panalitèn	8
G. Pangrêtosan Têmbung-têmbung ing Irah-irahan.....	8
BAB II GËGARAN <i>TEORI</i>	10
A. Pangrêtosan <i>Filologi</i>	10
B. <i>Objek Kajian Filologi</i>	11
1. <i>Naskah</i>	11
2. <i>Teks</i>	12
C. Ancasing Panalitèn <i>Filologi</i>	13

D. <i>Aliran Filologi</i>	14
E. <i>Lampahing Panalitèn Filologi</i>	15
1. <i>Inventarisasi Naskah</i>	16
2. <i>Deskripsi Naskah</i>	16
3. <i>Alih Tulis Teks</i>	18
4. <i>Suntingan Teks</i>	20
5. <i>Parafrase</i>	22
6. <i>Terjemahan Teks</i>	22
7. <i>Analisis Isining Teks</i>	23
F. <i>Sêkar Mâcâpat</i>	23
G. <i>Nilai-nilai Etika Gayutipun Manungsâ kalihan Gusti</i>	26
H. <i>Panalitèn ingkang Jumbuh</i>	28
BAB III CÂRÂ PANALITÈN	31
A. <i>Jinising Panalitèn</i>	31
B. <i>Sumber Data Panalitèn</i>	31
C. <i>Câra Ngêmpalakên Data Panalitèn</i>	32
D. <i>Pirantos kanggé Ngêmpalakên Data</i>	35
E. <i>Caranipun Analisis Data</i>	39
F. <i>Caranipun Ngêsahakên Data</i>	40
BAB IV ASILING PANALITÈN SÂHÂ PANGRÊMBAGIPUN	42
A. <i>Deskripsi Naskah sâhâ Teks Sêrat Jarwârâsâ</i>	42
B. <i>Transkripsi Teks Sêrat Jarwârâsâ</i>	56
C. <i>Transliterasi sâhâ Suntingan Teks Sêrat Jarwârâsâ</i>	59
1. <i>Pandom Transliterasi</i>	60
a. <i>Wujuding Aksârâ Jâwâ sâhâ Pasanganipun</i>	60
b. <i>Wujuding Aksârâ Murdâ sâhâ Pasanganipun</i>	63
c. <i>Wujuding Aksârâ Swârâ</i>	64
d. <i>Wujuding Sandhangan</i>	65
1) <i>Sandhangan Swârâ</i>	65
2) <i>Sandhangan Panyigêging Wandâ</i>	66
3) <i>Sandhangan Wyanjânâ</i>	67

e. Panyêrating Tândhå <i>Diakritik</i> ê, é, sâhå è.....	67
f. Panyêrating Aksârá hâ Antêp sâhå hâ Ampang	68
g. Panyêrating Aksârá “nyâ” dados Aksârá “nâ”	68
h. Panyêrating Taling Tarung Sêmu	69
i. Panyêrating Têmbung Dwilinggâ	69
j. Panyêrating Têmbung Dwipurwâ	70
k. Panyêrating Aksârá Rangkêp	70
l. Panyêrating Swantên <i>Aural</i>	70
m. Panyêrating Aksârá “yâ” dados aksârá “hâ”	70
n. Panyêrating Aksârá “wâ” dados aksârá “hâ”	71
o. Panyêrating Sastrâ Lampah.....	71
p. Panyêrating Têmbung Kriyâ	71
q. Panyêrating Aksârá Kapital.....	72
r. Panyêrating Têmbung-têmbung ingkang Botên Ajêg.....	73
s. Panyêrating Tândhå Pamaos	73
t. <i>Teks</i> ingkang Lêpat	73
2. Pandom <i>Suntingan</i>	74
3. Asiling <i>Transliterasi, Suntingan, sâhå Aparat Kritik</i>	75
D. <i>Terjemahan sâhå Cathêtan Terjemahan Teks Sêrat Jarwârâsâ</i>	107
E. <i>Nilai-nilai Etika Gayutipun Manungsâ kalihan Gusti wontên ing</i> <i>Teks Sêrat Jarwârâsâ</i>	135
BAB V PANUTUP	156
A. Dudutan.....	156
B. <i>Implikasi</i>	158
C. Pamrayogi	158
KAPUSTAKAN	160
LAMPIRAN	163

PRATÈLAN TABEL

	Kacà
<i>Tabel 1: Asiling Inventarisasi Naskah Sêrat Jarwârâsâ</i>	2
<i>Tabel 2: Metrûm Sêkar Mâcâpat sâhâ Paugêranipun</i>	24
<i>Tabel 3: Panalitèn ingkang Jumbuh</i>	28
<i>Tabel 4: Kartu Data Deskripsi Naskah Sêrat Jarwârâsâ</i>	35
<i>Tabel 5: Kartu Data Transliterasi sâhâ Suntingan</i>	38
<i>Tabel 6: Kartu Data Suntingan sâhâ Terjemahan</i>	38
<i>Tabel 7: Kartu Data Aparat Kritik</i>	38
<i>Tabel 8: Kartu Data Nilai-nilai Etika Gayutipun Manungsâ kalihan Gusti</i>	38
<i>Tabel 9: Asiling Deskripsi Naskah sâhâ Teks</i>	42
<i>Tabel 10: Cuplikan Sandi Asmâ</i>	48
<i>Tabel 11: Cathêtan ing Sajawining Teks</i>	55
<i>Tabel 12: Sêratan ingkang botên sagêd kadamêl transkripsi-nipun</i>	59
<i>Tabel 13: Tulâdhâ panyêrating aksârâ Jâwâ sâhâ pasanganipun</i>	60
<i>Tabel 14: Tulâdhâ Panyêrating Aksârâ Murdâ</i>	63
<i>Tabel 15: Tulâdhâ Panyêrating Aksârâ Swârâ</i>	64
<i>Tabel 16: Tulâdhâ Panyêrating Sandhangan Swârâ</i>	65
<i>Tabel 17: Tulâdhâ Panyêrating Sandhangan Panyigêging Wandâ</i>	66
<i>Tabel 18: Tulâdhâ Panyêrating Sandhangan Swârâ Wyanjânâ</i>	67
<i>Tabel 19: Tulâdhâ Panyêrating Diakritik ê, é, sâhâ è</i>	68
<i>Tabel 20: Tulâdhâ Panyêrating hâ Antêb sâhâ hâ Ampang</i>	68
<i>Tabel 21: Tulâdhâ Panyêrating Aksârâ “Nyâ” dados Aksârâ “Nâ”</i>	68
<i>Tabel 22: Tulâdhâ Panyêrating Taling Tarung Semu</i>	69
<i>Tabel 23: Tulâdhâ Panyêrating Têmbung Dwilinggâ</i>	69
<i>Tabel 24: Tulâdhâ Panyêrating Têmbung Dwipurwâ</i>	70
<i>Tabel 25: Tulâdhâ Panyêrating Aksârâ Rangkêp ingkang Kasusun saking Proses Afiksasi</i>	70
<i>Tabel 26: Tulâdhâ Panyêrating Swantên Aural</i>	70
<i>Tabel 27: Tulâdhâ Panyêrating Aksârâ “yâ” dados Aksârâ “hâ”</i>	70
<i>Tabel 28: Tulâdhâ Panyêrating Aksârâ “wâ” dados aksârâ “hâ”</i>	71

<i>Tabel 29: Tuládhå Panyêrating Sastrå Lampah</i>	71
<i>Tabel 30: Tuládhå Panyêrating Têmbung Kriyå.....</i>	71
<i>Tabel 31: Tuládhå Panyêrating Aksårå Kapital kanggé Nyêrat Asmå Allah, Asmå Nabi, sâhá Quran</i>	72
<i>Tabel 32: Tuládhå Panyêrating Aksårå Kapital kanggé Nyêrat Aksårå Wiwitaning Nâmå Tiyang</i>	72
<i>Tabel 33: Tuládhå Panyêrating Aksårå Kapital kanggé Nyêrat Aksårå Wiwitaning Nâmå Papan Padunungan</i>	72
<i>Tabel 34: Tuládhå Panyêrating Têmbung-têmbung ingkang Botên Ajêg</i>	73
<i>Tabel 35: Tuládhå Panyêrating Tândhá Pamaos</i>	73
<i>Tabel 36: Asiling Transliterasi sâhá Suntingan Teks Sêrat Jarwåråså.....</i>	75
<i>Tabel 37: Asiling Aparat Kritik Teks Sêrat Jarwåråså</i>	99
<i>Tabel 38: Asiling Suntingan sâhá Terjemahan Teks Sêrat Jarwåråså</i>	107
<i>Tabel 39: Data Nilai-nilai Etika Gayutipun Manungså kalihan Gusti</i>	135

PRATÈLAN BAGAN

	Kaca
<i>Bagan 1. Lampahing Panalitèn Filologi Tumrap SJ</i>	40

PRATÈLAN GAMBAR

	Kacå
Gambar 1. Irah-irahan <i>naskah</i> wontên ing samak ngajêng (<i>cover</i>)	46
Gambar 2. Irah-irahan <i>naskah</i> wontên ing kacå i	46
Gambar 3. Irah-irahan <i>naskah</i> wontên ing kacå v.....	47
Gambar 4. Irah-irahan <i>naskah</i> wontên ing kacå wingking	47
Gambar 5. Irah-irahan ing salêbêting <i>teks</i>	48
Gambar 6. Papan panyêrating <i>naskah</i>	49
Gambar 7. Cacahing larik sabên sakacå.....	50
Gambar 8. <i>Watermark</i> ing <i>kelopak naskah</i>	51
Gambar 9. Samaking <i>Naskah SJ</i>	51
Gambar 10. Kacå ingkang kasêrat ngginakakên ångkå Jåwå	53
Gambar 11. Nomêring kacå ingkang dipunsukani pådå pangkat.....	53
Gambar 12. Cathêtan déning panyêrat sanès	54

PRATÈLAN LAMPIRAN

	Kaca
<i>Lampiran 1. Teks Sêratan Asta Serat Jarwârasa Pbc 163 Koleksi</i>	
Museum Sonobudoyo Yogyakarta.....	163
<i>Lampiran 2. Transkripsi Teks Sêratan Cithak Serat Jarwârasa Pbc 163</i>	
<i>Koleksi</i> Museum Sonobudoyo Yogyakarta.....	195

PRATÈLAN CÈKAKAN

EYD : *Ejaan Yang Disempurnakan*

SJ : *Sêrat Jarwârâså*

PANDOM EJAAN

Pandom ejaan ingkang dipunginakakên wontên ing karya ilmiah mênikâ wontên kalih, inggih mênikâ pandom *ejaan* kanggé bâsâ Indonésia sâhâ pandom *ejaan* kanggé bâsâ Jawi. Pandom *ejaan* bâsâ Indonesia sadayanipun ngginakakên *Ejaan Bahasa Indonesia yang Disempurnakan (EYD)*. Wondéné pandom *ejaan* bâsâ Jawi sakêdhik radi nyêbal saking *Pedoman Umum Ejaan Bahasa Jawa Huruf Latin yang Disempurnakan* (Anggota IKAPI, 2006), inggih mênikâ tândhâ ê kanggé nyêrat fonem / ə / ugêlipun ê kados ing têmbung **pêlêm** “*mangga*”; tândhâ é kanggé nyêrat fonem / e / ungêlipun é kados ing têmbung **dhéwé** “*sendiri*”; sâhâ tândhâ è kanggé nyêrat fonem / æ / ungêlipun è kados ing têmbung **mènèk** “*memanjat*”. Sasanèsipun mênikâ tândhâ â kanggé nyêrat fonem / ɔ / ungêlipun â kados ing têmbung **bâsâ** “*bahasa*”.

Tândhâ sambung (-) (Anggota IKAPI, 2006: 29), kaginakakên kanggé nyêrat têmbung andhahan, inggih kanggé milahakên antawisipun têmbung abâsâ Indonesia ingkang kawuwuhan atêr-atêr **dipun-** sâhâ panambang **-akên**. Tuladhanipun, inggih mênikâ **dipun-sunting** sâhâ **dipun-terjemah-akên**.

Irah-irahan *naskah* sâhâ pêthikan-pêthikan abâsâ Jawi ngginakakên *Pedoman Umum Ejaan Bahasa Jawa Huruf Latin yang Disempurnakan* kanggé nggampilakên panyêratipun. Ananging, kanggé aksârâ e ngginakakên tândhâ ê kanggé nyêrat fonem / ə /, tândhâ é kanggé nyêrat fonem / e /, ugi ngginakakên tândhâ è kanggé nyêrat fonem / æ /, sâhâ aksârâ a (lêgênâ) ngginakakên tândhâ â kanggé nyêrat fonem / ɔ /.

Sadâyâ irah-irahaning buku ingkang kasêrat mawi aksârâ Latin ingkang ngginakakên *ejaan* sadèrèngipun *EYD*, têtêp kasêrat mênâpâ wontênipun murih têtêp kajagi aslinipun, ugi supados botên nuwuhakên salah tapsir. Kanggé irahirahaning buku utawi naskah sêratan aksârâ Jâwâ kajumbuhakên kaliyan *EYD*.

KAJIAN FILOLOGI SĀHĀ NILAI-NILAI ETIKA GAYUTIPUN MANUNGSĀ KALIHAN GUSTI WONTEN ING SĒRAT JARWĀRĀSĀ

Déning: Bintang Gumilar
NIM: 15205241057

SARINING PANALITĒN

Ancasing panalitèn mēnikā kanggé: 1) ngandharakēn *deskripsi naskah SĒrat Jarwārāsā*, 2) ndamēl *alih tulis teks SĒrat Jarwārāsā*, 3) ndamēl *suntingan teks SĒrat Jarwārāsā*, 4) ndamēl *terjemahan teks SĒrat Jarwārāsā*, sĀhĀ 5) ngandharakēn *nilai-nilai etika* gayutipun manungsĀ kalihan Gusti wonten ing *SĒrat Jarwārāsā*.

Panalitèn mēnikā ngginakakēn *metode panalitèn filologi modern sĀhĀ metode panalitèn deskriptif*. *Metode filologi modern* dipunginakakēn kanggé nggarap *naskah SJ* ingkang kasĕrat carik mawi aksĀrĀ JĀwĀ. Wondĕné *metode deskriptif* dipunginakakēn kanggé nggambarakēn *naskah SĒrat Jarwārāsā*. *sumber data* panalitèn mēikā inggih *naskah SĒrat Jarwārāsā koleksi Museum Sonobudoyo Yogyakarta*. *Teknik ngĕmpalakēn data* wonten panalitèn mēnikā ngginakakēn lampahing panalitèn *filologi*, inggih mēnikā *inventarisasi naskah, deskripsi naskah, alih tulis teks, suntingan teks, terjemahan teks, sĀhĀ analisis isining teks. analisis data* ngginakakēn *teknik analisis deskriptif*. *Validitas* ingkang dipunginakakēn inggih mēnikā *validitas semantik*. *Reliabilitas* ingkang dipunginakakēn inggih mēnikā *reliabilitas intrarater sĀhĀ reliabilitas interrater*.

Asiling panalitèn mēnikā ngandharakēn ĕnĕm bab. Sapisan, kapanggihakēn satunggal *eksemplar naskah SĒrat Jarwārāsā*, ingkang kasimpĕn wonten Museum Sonobudoyo Yogyakarta. Kalih, kawontĕnan (*deskripsi*) *naskah SĒrat Jarwārāsā* taksih saĕ sĀhĀ sĕratanipun taksih sagĕd kawaos. TigĀ, *alih tulis teks* ingkang kadamĕl wonten wĕrni kalih inggih mēnikā *transkripsi sĀhĀ transliterasi*. Sakawan, asiling tĕmbung-tĕmbung ingkang dipun-*sunting* wonten 13 tĕmbung. Gangsal, *terjemahan teks* dipungarap kanthi ngginakakēn *metode terjemahan harfiah, terjemahan isi, sĀhĀ terjemahan bebas*. SadĀyĀ *metode terjemahan* kasĕbut dipungarap kanthi *kontekstual*. ĕnĕm, isining teks *SĒrat Jarwārāsā* ingkang gayut kalihan *nilai-nilai etika* manungsĀ kalihan Gusti ingkang kapanggihakēn wonten sakawan, inggih mēnikā (1) ĕling, (2) waspĀdĀ, (3) pitados, sĀhĀ (4) mituhu.

BAB I PURWAKA

A. Dhasaring Panalitèn

Masyarakat Jawi jaman rumiyin nilarakèn mapintèn-pintèn asiling budayå. Salah satunggalipun inggih mênikå awujud *naskah*. *Naskah* inggih mênikå asiling budayå ingkang awujud karya sastrå ingkang sinêrat wontên ing *media tulis* kados tå lontar, dlancang, sårå kertas Eropa. Manawi ngrêmbag prakawis *naskah* botên sagêd uwal saking *teks* amargi *naskah* sårå *teks* mênikå wontên gayutanipun. *Naskah* inggih mênikå satunggaling barang ingkang mawujud ingkang dipunginakakèn kanggé nyêrat *teks*. Wondéné *teks* inggih mênikå isi utawi andharan ing salêbeting *naskah*.

Naskah Jawi ingkang kasêrat nganggé *media tulis* kados tå lontar, dlancang, sårå kertas Eropa mênikå botên awèt. Prakawis mênikå dipunsababakèn amargi danguning-dangu dlancangipun *naskah* sagêd dipuntêdhå rêngêt, jilidanipun uwal, mangsinipun luntur, lsp. Awit saking mênikå panalitèn *naskah* wigatos sangêt kanggé mbabar isinipun sadèrèngipun *naskah* mênikå risak. *Naskah* prêlu dipunbabar isinipun amargi *naskah* mênikå kathah jinisipun ingkang ngêwrat mapintèn-pintèn ngèlmi ingkang dèrèng dipunmangrêtos déning tiyang jaman samênika.

Behrend (1990:X) ngandharakèn bilih jinisipun *naskah* kapérang dados 14. Jinisipun *naskah* mênikå dipunpérang adhêdhasar andharan isining *teks*, inggih mênikå jinis sêjarah, såråsilah, ukum sårå pranatan, ringgit, sastrå, sastrå ringgit, piwulang sårå suluk, agami Islam, primbon sårå pawukon, bâså, musik, bêksån,

adat istiadat, sartå lain-lain. Awit saking kathahipun ngèlmi ing salêbêting *naskah* pramilå panalitèn *naskah* kêdah dipuntindakakên kanggé mangrêtosî sâhå nglêstantunakên isinipun.

Salah satunggaling *naskah* ingkang wigatos sâhå prêlu dipuntaliti inggih mênikå *naskah Sêrat Jarwåråså*. Nâmå Jarwåråså dumados saking kalih têmbung inggih mênikå jarwå sâhå råså. Miturut Poerwadarminta (1939:82) têmbung jarwå têngêsipun (1) katrangan têngêsing têmbung Kawi, (2) cêthå, têrang. Saking andharan mênikå sagêd kapêndhêt dudutan bilih têmbung jarwåråså têngêsipun njarwakakên utawi nêngêsî têtêmbungan adhêdhasar raosipun panganggit. Bab mênikå jumbuh kalihan katranganipun Behrend (1990:497) bilih anggènipun njarwakakên nâmå-namaning *tokoh* ringgit adhêdhasar raosipun panganggit.

Adhêdhasar asiling *inventarisasi naskah, naskah Sêrat Jarwåråså* namung kapanggihakên ing satunggal papan kémawon inggih mênikå wontên ing Museum Sonobudoyo Yogyakarta. *Inventarisasi naskah* wontên panalitèn mênikå katindakakên kanggé mangrêtosî cacahipun *naskah* sâhå kasimpên wontên pundi kémawon. *Inventarisasi naskah* wontên panalitèn mênikå katindakakên kanthi *studi katalog* sâhå ningali wontên papan panyimpêning *naskah*. Wondéné *katalog* ingkang kaginakakên sâhå asiling *inventarisasi* kawahyakakên wontên *tabel* ngandhap mênikå.

Tabel 1: Asiling inventarisasi naskah Sêrat Jarwåråså

No.	Katalog	Katrangan	
		Kode	Gunggungipun <i>naskah</i>
1.	<i>Descriptive Catalogue of the Javanese Manuscripts and Printed Books in the Main Libraries of Surakarta and Yogyakarta</i> (Girardet, 1983)	-	-

No.	Katalog	Katrangan	
		Kode	Gunggungipun naskah
2.	<i>Katalog Induk Naskah-naskah Nusantara Jilid 1 Museum Sonobudoyo</i> (Behrend, 1990)	PBC163	1 eksemplar
3.	<i>Katalog Induk Naskah-naskah Nusantara Jilid 2 Kraton Yogyakarta</i> (Lindsay, 1994)	-	-
4.	<i>Katalog Induk Naskah-naskah Nusantara Jilid 3A sâhâ 3B Fakultas Sastra Universitas Indonesia</i> (Behrend, 1997)	-	-
5.	<i>Katalog Manuskrip Balai Bahasa Yogyakarta</i>	-	-
6.	<i>Katalog Naskah-naskah Perpustakaan Pura Pakualaman</i> (Saktimulya, 2005)	-	-
7.	<i>Katalog Perpustakaan Museum Dewantara Kirti Griya Yogyakarta</i>	-	-
8.	<i>Katalog Induk Naskah-naskah Nusantara Jilid 4 Perpustakaan Nasional Republik Indonesia</i> (Behrend, 1998)	-	-
9.	<i>Katalog Badan Pelestarian Nilai Budaya Yogyakarta</i>	-	-
10.	<i>Katalog Naskah British Library</i> (ing kang dipun-akses saking <i>internet</i> kanthi alamat http://www.bl.uk/manuscripts/)	-	-
11.	<i>Katalog Naskah Leiden University</i> (ing kang dipun-akses saking <i>internet</i> kanthi alamat https://catalogue.leidenuniv.nl/)	-	-
Gunggunging naskah ing kang kapanggihakên			1 eksemplar

Naskah Sêrat Jarwârâsâ (ing kang salajêngipun kasêbut *SJ*) kasimpên wontên *Museum Sonobudoyo* kanthi kode PBC 163. *Naskah SJ* inggih mênikâ salah satunggaling *naskah* Jawi ing kang kasêrat mawi aksârâ Jâwâ sâhâ basanipun ngginakakên bâsâ Jawi anyar. Wondéné dhapukanipun inggih mênikâ sêkar. *Naskah SJ* kalêbêt jinis *naskah* piwulang. Miturut Behrend (1990:XI) *naskah* piwulang ngêwrat mapintên-pintên *teks* ing kang isinipun ngandharakên piwulang dhatêng tiyang saleh, suci, sâhâ wicaksânâ, wondéné isinipun bab agami Islam sâhâ kêjawèn.

Ing salêbêting *naskah SJ* mênikå wontên kalih *teks*. *Teks* ingkang sêpisan inggih mênikå *teks SJ* ingkang dipunwiwiti saking kâcå 1 dumugi 29. Lajêng *teks* ingkang angka kalih inggih mênikå *teks Lêpiyan Sabarang Gawé* ingkang dipunwiwiti saking kâcå 34 dumugi 37. Miturut katrangan saking *katalog* (Behrend, 1990:497), *teks SJ* mênikå ngêwrat piwulang moral kanggé nggayuh kautaman ingkang sajatos. Wondéné *teks Lêpiyan Sabarang Gawé* ngêwrat piwulang cârâ-caraning nindakakên padamêlan kados tå mbathik, nyogå, ngêcap, nyulam, lsp. Saking kalih *teks* mênikå kapilih *teks SJ* amargi kacanipun kathah sâhå isinipun jangkêp dumugi pungkasan. Wondéné *teks Lêpiyan Sabarang Gawé* namung sakawan kâcå sâhå isinipun botên rampung dumugi pungkasan.

Naskah SJ prêlu sangêt dipuntaliti adhêdhasar kawontênaning *naskah* sâhå isining *naskah* ingkang wigatos. Isining *naskah SJ* prêlu dipuntaliti amargi ngêwrat mapintên-pintên ngèlmi. Kawontênaning *naskah* sâhå isining *naskah* badhé kaandharakên malih wontên ngandhap mênikå.

1. Kawontênan *naskah SJ* taksih saé. Jilidanipun taksih kêncêng. Sêrataning *teks* taksih cêthå sâhå taksih sagêd kawaos sinaoså wontên ingkang angèl kawaos. Awit saking mênikå *naskah SJ* prêlu sangêt dipuntaliti supados sagêd dipunbabar isinipun sadèrèngipun *naskah* mênikå risak.
2. Manawi dipuntingali saking isinipun, *teks SJ* mênikå *unik/khas* amargi ngêwrat piwulang ingkang dipunandharakên kanthi nêgêsi nãmå, wujud sâhå péranganing badan saking *tokoh* ringgit ingkang nggambarakên sadâyå watakipun manungså. Wontên ing kâcå 1 dumugi 29, *tokoh-tokoh* ringgit

ingkang dipunjarwakakên utawi dipuntêgêsi inggih mênikâ sapérangan *tokoh-tokoh* ringgit saking cariyos Mahabharata.

3. Botên namung njarwakakên nâma-nâma *tokoh* ringgit kémawon ananging ing pérangan têngah saking *teks SJ* ugi ngêwrat piwulang anggènipun pados ngèlmi utawi ing *teks SJ* dipunsêbut talabul ngèlmi. Wontên ing *teks SJ* kaandharakên bilih manawi pados ngèlmi kédah waspádâ. Waspádâ ingkang dipunkajêngakên inggih mênikâ waspádâ kalihan maksud saking ngèlmi ingkang dipunsinaoni.
4. Sanèsipun mênikâ, *teks SJ* ngêwrat piwulang supados sagêd dados tiyang ingkang saé. kédah mangrêtos kadospundi manawi dados tiyang ingkang miskin sâhâ kadospundi manawi dados tiyang ingkang sugih. Manawi dados tiyang ingkang miskin botên prêlu sumêlang amargi sadâyâ sampun kêrsaning Hyang Widi. Wondéné manawi dados tiyang ingkang sugih botên angsal rumaos gadhah kaluwihan sâhâ botên angsal umuk.
5. Salajêngipun, *teks SJ* ugi ngandharakên bab *nilai-nilai etika* ingkang gayutipun antawisipun manungsâ kalihan Gusti. Wontên *teks* mênikâ wontên *nilai-nilai* kadospundi manungsâ kédah éling kalihan Gusti, waspádâ kalihan godhâ ingkang awujud napsu, pitados kalihan kêrsaning Gusti, sâhâ mituhu kalihan mênâpâ ingkang kédah dipunlampahi sâhâ nilarakên ingkang awon.

Andharan ing nginggil namung sapérangan isining *teks SJ* ingkang wigatos. Ananging mênikâ sampun cêthâ sangêt bilih *naskah SJ* prêlu dipuntaliti amargi isinipun ingkang wigatos. Wontên ing panalitèn mênikâ, kapilih andharan *nilai-nilai etika* gayutipun manungsâ kalihan Gusti amargi andharanipun langkung langkung kathah satêmah *data* ingkang dipunasilakên ugi kathah.

Panalitèn ingkang dipunginakakên kanggé naliti *naskah SJ* inggih mênikå panalitèn *filologi*. *Filologi* inggih mênikå ngèlmi ingkang *objek kajian*-ipun *naskah sâhå teks*. Wondéné lampahing panalitèn *filologi* tumrap *naskah sâhå teks SJ* inggih mênikå (1) *inventarisasi naskah*, (2) *deskripsi naskah*, (3) *alih tulis teks*, (4) *suntingan teks*, (5) *terjemahan teks*, sâhå (6) *analisis isining teks*.

B. Undêraning Prakawis

Adhêdhasar andharan dhasaring panalitèn wontên nginggil, nuwuhakên prakawis-prakawis ingkang sagêd dipunrêmbag. Prakawis-prakawis mênikå kaandharakên kados ing ngandhap mênikå.

1. *Inventarisasi naskah SJ*.
2. *Deskripsi naskah SJ*.
3. *Alih tulis teks SJ*.
4. *Suntingan teks SJ*.
5. *Terjemahan teks SJ*.
6. Maknanipun nâma-namaning *tokoh* ringgit miturut *teks SJ*.
7. *Nilai-nilai etika* gayutipun manungså kalihan Gusti wontên ing salêbêting *teks SJ*.

C. Watêsaning Prakawis

Adhêdhasar undêraning pêrkawis ing nginggil, panalitèn mênikå dipunwatêsi supados panalitèn mênikå sagêd langkung *fokus*. Wondéné watêsaning prakawis kaandharakên kados ing ngandhap mênikå.

1. *Deskripsi naskah SJ*.
2. *Alih tulis teks SJ*.

3. *Suntingan teks SJ.*
4. *Terjemahan teks SJ.*
5. *Andharan nilai-nilai etika gayutipun manungså kalihan Gusti wontên ing salêbêting teks SJ.*

D. Wosing Prakawis

Wosing prakawis wontên panalitèn mênikå adhêdhasar andharan ing undêraning prakawis sâhå watêsaning prakawis. Wosing prakawis kaandarakên kados ing ngandhap mênikå.

1. Kadospundi *deskripsi naskah SJ?*
2. Kadospundi *Alih tulis teks SJ.*
3. Kadospundi *suntingan teks SJ?*
4. Kadospundi *terjemahan teks SJ?*
5. Kadospundi *nilai-nilai etika gayutipun manungså kalihan Gusti wontên ing salêbêting teks SJ?*

E. Ancasing Panalitèn

Adhêdhasar wosing prakawis ingkang sampun dipunandharakên ing nginggil, nuwuhakên ancasing panalitèn kados ing ngandhap mênikå.

1. Ngandharakên *deskripsi naskah SJ.*
2. Ndamêl *Alih tulis teks SJ.*
3. Ndamêl *suntingan teks SJ.*
4. Ndamêl *terjemahan teks SJ.*
5. Ngandharakên *nilai-nilai etika gayutipun manungså kalihan Gusti ing salêbêting teks SJ.*

F. Paédahing Panalitèn

Asiling panalitèn mênikå dipunkajêngakên supados migunani tumrap para maos. Paédahing panalitèn mênikå kaandharakên kados ing ngandhap mênikå.

1. Asiling panalitèn mênikå dipunkajêngakên supados sagêd dados gambaran kanggé para maos ngèngingi kadospundi caranipun naliti *naskah* ngginakakên ngèlmi *filologi modern* ingkang jumbuh kalihan lampahing panalitèn *filologi modern*.
2. Asiling *alih tulis* ingkang awujud *transkripsi* dipunkajêngakên supados sagêd nglêstantunakên *teks SJ*, dados danguning-dangu *teks SJ* mênikå têtêp sagêd kawaos sinaoså *naskah* ingkang asli sampun risak.
3. Asiling *transliterasi* sâhå *suntingan teks* dipunkajêngakên supados nggampilakên tiyang ingkang badhé maos, amargi *teks SJ* ingkang kasêrat mawi aksarå Jåwå sampun dipunsêrat mawi aksarå Latin sâhå sampun rêsik saking kalêpatan-kalêpatan panyêrat.
4. Asiling *terjemahan* dipunkajêngakên supados para maos sagêd mangrêtos mênåpå isi saking *teks SJ* mliginipun tiyang ingkang kirang paham bâså Jawi.
5. Asiling pirêmbagan *nilai-nilai etika* gayutipun manungså kalihan Gusti wontên ing *teks SJ* dipunkajêngakên supados dados tuntunan ingkang saé kanggé sintên kémawon ingkang maos.

G. Pangrêtosan Têmbung-têmbung ing Irah-irahan

1. *Kajian filologi* wontên panalitèn mênikå inggih naliti *naskah* sâhå *teks* lami kanthi lampahing panalitèn *filologi*. Lampahing panalitèn *filologi* ingkang katindakakên inggih mênikå (1) *inventarisasi naskah*, (2) *deskripsi naskah*, (3)

transkripsi teks, (4) suntingan teks, (5) terjemahan teks, sàhà (6) analisis isining teks. Wontên panalitèn mênikå naskah ingkang dipuntaliti inggih mênikå naskah Sêrat Jarwåråså.

2. *Nilai-nilai etika* gayutipun manungså kalihan Gusti inggih mênikå *nilai-nilai* utawi *norma-norma* ingkang dados pandoming manungså kanggé nindakakên préntahing Gusti. *Nilai-nilai* mênikå ing antawisipun inggih mênikå éling, waspådå, pitados, sàhà mituhu (Hadiatmaja, 2010:74).
3. *Sêrat Jarwåråså inggih mênikå* salah satunggaling *naskah* Jawi ingkang kapanggihakên wontên Museum Sonobudoyo Yogyakarta. *Naskah Sêrat Jarwåråså* sinêrat mawi aksårå Jáwå carik kanthi kode PBC 163. *Teks Sêrat Jarwåråså* kasêrat kanthi dhapukan sékar. *Naskah* mênikå kalêbêt jinis piwulang.

BAB II GĚGARAN *TEORI*

A. PangrĚtosan *Filologi*

Filologi asalipun saking båså Yunani *philologia*, ingkang dumados saking kalih tĚmbung, *philos* ingkang tĚgĚsipun “trĚsnå” såhå *logos* ingkang tĚgĚsipun “tĚmbung”. AdhĚdhasar kalih tĚmbung mĚnikå lajĚng nuwuhakĚn maknå “trĚsnå tĚmbung” utawi “rĚmĚn micårå” (Shiplely lumantar Baried, 1985: 1). Saking tĚmbung mĚnikå tĚgĚsipun lajĚng ngrĚmbåkå dados “rĚmĚn ngĚlmi”, “rĚmĚn kasusastran” utawi “rĚmĚn kabudayan” (Baried, 1985:1).

Miturut Pudjiastuti (2018: 32), *filologi* inggih mĚnikå ngĚlmi ingkang nyinau asiling karyå jaman rumiyin ingkang awujud sĚratan astå, *kajian*-ipun langkung *fokus* wontĚn ing *teks* utawi isining *naskah*, karyå mĚnikå ngĚwrat *nilai-nilai* ingkang taksih pigunå wontĚn ing jaman samĚnikå. Djamaris lumantar Ekowati (2017:1) ngandharakĚn bilih *filologi* mĚnikå salah satunggaling ngĚlmi ingkang *objek* panalitĚnipun inggih *manuskrip* såhå *naskah-naskah* lami.

SalajĚngipun Chamamah-Soeratno lumantar Saktimulya (2016:21-22) ngandharakĚn bilih *filologi* maknanipun “ngĚlmi ngĚngingi mĚnåpå kĚmawon ingkang natĚ dipunmangrĚtosi manungså”. AnggĚnipun ngandharakĚn budåyå jaman rumiyin kanthi cårå ngaji *teks-teks* ingkang kasimpĚn kanthi wujud sĚratan jaman rumiyin (Chamamah-Soeratno lumantar Saktimulya, 2016:22)

Saking andharan ing nginggil, sagĚd dipunpĚndhĚt dudutan bilih *filologi* mĚnikå salah satunggaling ngĚlmi ingkang nyinau asiling kabudayan jaman rumiyin ingkang awujud sĚratan ingkang wontĚn ing salĚbĚting *naskah-naskah*

lami. *Filologi* wontên panalitèn mênikå dipunginakakên amargi panalitèn mênikå naliti *naskah* sâhå *teks Sêrat Jarwârâsâ* sâhå badhé mbabar isining *naskah*.

B. Objek Kajian Filologi

Sabên ngèlmi mêsthi wontên *objek kajian*-ipun. *Objek kajian* saking ngèlmi *filologi* inggih mênikå *naskah* sâhå *teks* (Baried, 1985:3). Wontên ing ngèlmi *filologi*, *naskah* sâhå *teks* kabédakakên pangrêtosanipun. Wondéné andharan ngèngingi *naskah* sâhå *teks* kados ing ngandhap mênikå.

1. Naskah

Naskah inggih mênikå pérangan ingkang *konkrit* (Baried, 1985:4). Têgêsipun, *naskah* mênikå wontên wujudipun, sagêd dipuntingali, sâhå sagêd dipuncêpêng (Mulyani, 2014:2). Saking andharan mênikå sagêd kapêndhêt dudutan bilih *naskah* mênikå ingkang mawujud, sanès isinipun. Salajêngipun Baried (1985:54) ngandharakên bilih *naskah* inggih mênikå sêratan astå ingkang ngêwrat mapintên-pintên gagasan sâhå pangraos minangka asiling budâyå bangsa jaman rumiyin.

Miturut Fathurahman (2016:22) *naskah* inggih mênikå *dokumen* ingkang isinipun dipunsêrat mawi astå, dokumen mênikå sagêd ingkang saking kertas Eropa, dluwang, lontar, sâhå sanèsipun. Rokhmansyah (2017:8) ngandharakên bilih *naskah* inggih mênikå sêratan astå ingkang ngêwrat mapintên-pintên gagasan ingkang minangka asiling budâyå jaman rumiyin.

Saking mapintên-pintên andharan ngèngingi pangrêtosan *naskah*, sagêd kapêndhêt dudutan bilih *naskah* inggih mênikå asiling budâyå jaman rumiyin

ingkang kasêrat astâ wontên ing *media tulis* kados tâ lontar, dlancang, kertas Eropa sâhâ sanèsipun sâhâ ngêwrat mapintên-pintên ngèlmi.

Ngèlmi ingkang nyinau prakawis *naskah* dipunsêbut *kodikologi*. *Kodikologi* asalipun saking bâsâ Latin *codex* ‘*teras batang pohon*’ ingkang nêdahakên bilih wontên gayutanipun kalihan munpangating kayu minangkâ *bahan* kanggé nyêrat, ingkang wontên bâsâ Indonesia *codex* dipun-*terjemah*-akên dados *naskah* (Mulyadi lumantar Saktimulya, 2016:20).

Prakawis ingkang dipunsinaoni wontên ing *kodikologi* inggih mênikâ *alas tulis*, *samak*, *etiket*, *jilidan*, *wujuding aksârâ*, *mangsi*, *alat tulis*, *papan panyêratan*, *umur sâhâ panyêrat naskah*, *sêjarah sâhâ panganggéning naskah*, *sartâ iluminasi* ingkang kalêbêt *gambar pèpadan*, *rubrikasi*, *rêrênggan*, *wêdânâ rênggan*, *sâhâ wêdânâ gapurâ rênggan* (Saktimulya, 2016:20). Saputra (2008:4-5) nyêbutakên bilih aksârâ, *iluminasi*, sâhâ sanèsipun dados péranganing *naskah* awit saking kawontênaning sami kalihan wujud *naskah* amargi sagêd dipundumuk sâhâ dipuncêpêng kalihan pãncãdriyã.

2. *Teks*

Teks inggih mênikâ isi utawi andharan ing salêbeting *naskah*, ingkang sipatipun *abstrak* ingkang namung sagêd dipunangên-angên kémawon (Baried, 1985: 56). Miturut Mulyani (2014:2-3), *teks* inggih mênikâ reroncening têmbung minangkâ waosan kanthi isi tartamtu utawi isining *naskah* utawi mênâpã ingkang wontên ing salêbeting *naskah* utawi andharan ingkang nyukani *informasi* ngèngingi bab kabudayan salah satunggaling bangsa ing jaman rumiyin ingkang wujudipun lésan utawi sêratan.

Salajêngipun Soeratno (lumantar Ekowati, 2017:6) ngandharakên bilih *teks* iingih mênikå *informasi* ingkang kawrat wontên ing salêbêting *naskah* ingkang asring kasêbut *muatan naskah*. Saking mapintên-pintên andharan ing nginggil sagêd kapêndhêt dudutan bilih *teks* inggih mênikå isining *naskah* ingkang nyukani *informasi* dhatêng sintên kémawon ingkang maos.

Teks wontên ing salêbêting *naskah* Jawi kasêrat mawi manékå warnå jinis aksårå Jåwå. Miturut Ismaun (1996:348-350), ragam aksårå Jåwå ingkang dipunginakakên kanggé nyêrat *teks* wontên sakawan wêrni, inggih mênikå (1) bâtà sarimbag: wujud ingkang aksårå Jåwå kados rimbag utawi cithakan bâtà, (2) ngêtumbar: wujud ingkang kados wiji tumbar, (3) mucuk êri: wujud ingkang aksårå Jåwå ingkang wontên ing pérangan tartamtu lancip kados êri, sårå (4) *kombinasi*: wujud aksårå ingkang *kombinasi* saking tigang aksårå ing nginggil, inggih mênikå bâtà sarimbag, ngêtumbar, sårå mucuk êri. Jinising aksårå ingkang kapanggihakên wontên *teks SJ* inggih mênikå jinis aksårå Jåwå ngêtumbar amargi wujudipun mlêngkung kados wiji tumbar.

C. Ancasing Panalitèn Filologi

Ancasing panalitèn *filologi* miturut Baried (1985:5) kapérang dados kalih inggih mênikå ancas *umum* sårå ancas *khusus*. Ancas *umum filologi* inggih mênikå (1) mangrêtosni kabudayan salah satunggaling bângså lumantar asiling sastrå ingkang lisan mênåpå déné ingkang sinêrat, (2) mangrêtosni makna sårå *fungsi teks* kanggé masarakat ingkang ngriptå, sårå (3) mahyakakên *nilai-nilai* kabudayan jaman rumiyin minångkå *alternatif* kanggé ngrêmbakakakên kabudayan. Wondéné ancas ingkang *khusus* inggih mênikå (1) ndamêl *suntingan teks* ingkang

dipunanggêp paling cêlak kalihan *teks* ingkang asli, (2) ngandharakên sêjarah dumadosipun *teks* sâhâ ngrêmbakanipun *teks*, sâhâ (3) ngandharakên tanggapan saking pamaos ing sabên wêkdal anggènipun maos sâhâ nampi *teks*.

Saking andharan ing nginggil, sagêd kapêndhêt dudutan ngèngingi ancasipun *filologi* tumrap *naskah* sâhâ *teks SJ*, inggih mênikâ kanggé mbabar isisning *naskah* sâhâ *teks SJ* kanthi ndamêl *suntingan teks* supados *teks* sagêd rêsik saking sêratan ingkang lêpat. Sanèsipun mênikâ ugi kadamêl *terjemahan* sâhâ kadamêl *analisis* isining *teks SJ* kanggé mangrêtosi *nilai-nilai etika* gayutipun manungsâ kalihan Gusti wontên salêbêting *naskah SJ*.

D. Aliran Filologi

Aliran filologi kapêrang dados kalih, inggih mênika *aliran filologi tradisional* sâhâ *aliran filologi modern*. Baried (1985:3) ngandharakên bilih *aliran filologi tradisional* inggih mênika *aliran filologi* ingkang gadhah pamanggih bilih *varian* minangka sêratan ingkang lêpat. Awit saking mênikâ, panalitèn *filologi* kanthi *aliran* mênikâ ancasipun kanggé manggihakên wujud asli saking *teks* utawi ingkang langkung cêlak kalihan wujud *teks* ingkang asli (Baried, 1985:2). Wondéné *aliran filologi modern* inggih mênika *aliran filologi* ingkang gadhah pamanggih bilih *varian* sêratan minangka *kreatifitas penyalin*. Ancasipun *filologi modern* inggih mênikâ mahyakakên maknâ *teks* ingkang kawrat wontên ing salêbêting *naskah* (Saktimulya, 2016:22).

Wontên ing panalitèn mênika dipunginakakên *aliran filologi modern*. Ancasing lampahing panalitèn *filologi modern* wontên panalitèn mênika kanggé

ngandharakên isininging *teks*. Anggènipun ngandharakên isining *teks SJ* kajumbuhakên kalihan ngèlmi basa, kasusastran, saha kabudayan.

E. Lampahing Panalitèn *Filologi*

Panalitèn *filologi* mênikå mbêktahakên lampah ingkang urut supados ancas panalitèn *filologi* sagêd kalampahan. Miturut Fathurahman (2016:69), lampahing panalitèn *filologi* mênikå wontên pitu, inggih mênikå (1) nêmtokakên *naskah*, (2) *inventarisasi naskah*, (3) *deskripsi naskah*, (4) têtandhingan *naskah sâhå teks*, (5) *suntingan teks*, (6) *terjemahan teks*, sâhå (7) *analisis isi*.

Wondéné miturut Mulyani (2012:3) urut-urutaning panalitn *filologi* mênikå makatên (1) *inventarisasi manuskrip*, (2) *deskripsi manuskrip*, (3) nêmtokakên *manuskrip* ingkang kapilih, manawi jumlahipun kathah (kanthi nandhing-nandhingakên), (4) maos *manuskrip* ingkang kapilih utawi ingkang katêmtokakên minångkå dhasaring panalitèn, (5) alih tulis, (6) damêl *parafrase* manawi *manuskrip*-ipun kaandharakên kanthi dhapukan sêkar, sâhå (7) *terjemahan*-ipun.

Salajêngipun, Ekowati (2017:25) ngandharakên bilih lampahing panalitèn *filologi* inggih, (1) nêmtokakên *teks*, (2) *inventarisasi naskah* utawi *manuskrip*, (3) *deskripsi naskah*, (4) têtandhingan *naskah sâhå teks*, (5) *suntingan teks*, (6) *terjemahan*, sâhå (7) *analisis isining teks*.

Fathurahman (2016:87) ngandharakên bilih lampah têtandhingan *naskah sâhå teks* namung dipuntindakakên manawi cacahipun *naskah* langkung saking satunggal, sâhå lampah mênikå botên dipunginakakên kanggé *naskah* ingkang tunggal. Adhêdhasar asiling *inventarisasi naskah*, *naskah SJ* namung kapanggihakên satunggal *eksemplar*. Awit saking mênikå lampahing panalitèn

filologi tumrap *naskah SJ* botên ngginakakên têtandhingan *naskah sâhâ teks*. Wondéné lampahing panalitèn *filologi* wontên panalitèn mênikâ kaandharakên kados ing ngandhap mênikâ.

1. Inventarisasi Naskah

Inventarisasi naskah inggih mênikâ pados sâhâ nyathêt sadâyâ *naskah* ingkang sajinis (Mulyani, 2012:3). Miturut Saputra (2008:81), *inventarisasi naskah* inggih mênikâ *kegiatan* ngêmpalakên *informasi* ngèngingi kawontênaning *naskah-naskah* ingkang satunggal *korpus*. Salajêngipun Saputra (2008:81) ngandharakên bilih *naskah-naskah* ingkang ngêwrat *teks* satunggal *korpus* sagêd dipuntêgêsi *naskah-naskah* ingkang ngêwrat *teks* kanthi irah-irahan sami, ingkang limrahipun irah-irahanipun kasêrat wontên *naskah* utawi *kelopak naskah*.

Inventarisasi naskah dipuntindakakên kanggé mangrêtosi cacahipun *naskah* ingkang badhé dipuntaliti wontên papan panyimpênanipun *naskah*. Cacahipun *naskah* sagêd dados dhasar kanggé nêmtokakên *metode* ingkang badhé dipunginakakên wontên ing panalitèn *filologi*. Awit saking mênikâ *inventarisasi naskah SJ* prêlu sangêt katindakakên kanggé nêmtokakên *metode* ingkang badhé dipunginakakên.

2. Deskripsi Naskah

Deskripsi naskah inggih mênikâ nggambarakên kawontênaning *naskah sâhâ* kadospundi mênggah urutan *teks*-ipun (Mulyani, 2012:3). Wondéné miturut Fathurahman (2016:77), *deskripsi naskah* inggih mênikâ ngandharakên kawontênan *fisik naskah*, isining *teks*, mênâpâ déné *identitas kepengarangan sâhâ kepenyalinan* kanthi ancas ngasilakên *deskripsi naskah sâhâ teks* ingkang wêtah.

Salajêngipun, Ekowati (2017:27) ngandharakên bilih *deskripsi naskah* inggih mênikå *pemaparan* utawi *penggambaran* kanthi têngbung-têngbung ingkang cêthå sårå *terperinci* ngèngingi kawontênaning *naskah*.

Miturut Darusuprpta (Iumantar Mulyani, 2012:6-8) bab ingkang kêdah dipundamêl *deskripsi*, urut-urutanipun inggih mênikå: (1) papan panyimpêning *manuskrip*, inggih mênikå andharan ingkang ngêwrat bab sintên ingkang nyimpên (pribadi, pamarintah, mênåpå swasta), wontên ing pundi, nomêr *kodeks*-ipun pintên; (2) irah-irahanipun mênåpå, kasêrat wontên ing pundi kémawon; (3) sintên ingkang nyêrat, mênåpå kasêrat déning ingkang kagungan gagasan mênåpå kasêrat déning tiyang sanès awit nuhoni dhawuh (wontên *pemrakarsa*-nipun); (4) samakipun kadospundi, kadamel saking mênåpå; (5) Jilidan sårå kawontênaning jilidan kadospundi; (6) ukuraning *manuskrip*, wiyar, panjang, sårå kandêlipun pintên; (7) ukuraning *teks* kadospundi; (8) sêratan, jinising aksårå ingkang kaginakakên mênåpå, kasêrat miring mênåpå jêjêg, kasêrat kandêl mênåpå tipis, mangsinipun rupi mênåpå, sêratanipun gampil kawaos mênåpå angèl kawaos; (9) rêrêngganipun wontên mênåpå botên; (10) manggalanipun wontên mênåpå botên; (11) *kolofon* wontên mênåpå botên; (12) dhapukan sêkar, gancaran mênåpå pawicantênan; (13) tåndhå pamaosipun kadospundi; (14) Isi, isining *teks* mênikå jangkêp mênåpå kirang, kapunggêl mênåpå awujud *fragmen*, kadospundi mênggah andharan isining *teks*; (15) jinisipun mênåpå; (16) bâså, ngginakakên *ragam* bâså mênåpå kawon; (17) wontên cathêtan sanèsipun mênåpå botên.

Andharan ing nginggil sampun cêthå sangêt ngèngingi bab mênåpå kémawon ingkang kêdah dipundamêl *deskripsi naskah*. *Naskah sårå teks SJ*

dipundamêl *deskripsi* adhêdhasar pérangan-pérangan ingkang kaandharakên ing nginggil. Wondéné anggènipun nyêrat *deskripsi* mawi *kartu data* ingkang kaandharakn wontên bab III.

3. *Alih Tulis Teks*

Alih tulis inggih mênikå nggantos sêrataning *teks* mawi aksårå ingkang sami kalihan aksaraning *teks* utawi mawi aksårå ingkang bédå (Mulyani, 2012:9). *Metode alih tulis* mênikå wontên wêrni kalih inggih mênikå *transkripsi* sårå *transliterasi*. Miturut Mulyani (2012:9), *transkripsi teks* inggih mênikå alih tulis sêrataning *teks* mawi aksårå ingkang sami kalihan aksaraning *teks*. Tuladhanipun, manawi *teks* ingkang dipuntaliti kasêrat ngginakakên aksårå Jåwå, satêmah *transkripsi* ingkang dipundamêl ugi nganggé aksårå Jåwå. *Transkripsi* mênikå wontên wêrni kalih, inggih mênikå *transkripsi diplomatik* sårå *transkripsi standar*.

Transkripsi diplomatik inggih mênikå cårå anggènipun damêl alih tulis sêrataning *teks* ingkang dipun-*alih tulis*-akên kados déné sêrataning *teks* (Mulyani, 2012:12). Wondéné *transkripsi standar* inggih mênikå cårå anggènipun damêl alih tulis sêrataning *teks* ingkang kasêrat adhêdhasar utawi sampun kajumbuhakên kalihan ejaan ingkang lérês utawi kajumbuhakên kalihan *EYD* ingkang taksih dipunanggé kanthi aksårå ingkang sami (Mulyani, 2012:14).

Saking andharan ing nginggil sagêd kapêndhêt dudutan bilih *transkripsi* inggih mênikå caranipun damêl salinanipun *teks* kanthi aksårå ingkang sami. Wontên panalitèn mênikå *metode transkripsi* ingkang kaginakakên inggih mênikå *transkripsi diplomatik*. Ancasipun inggih mênikå kanggé nglêstantunakên *teks SJ*.

Metode alih tulis ingkang salajêngipun inggih mênikå *transliterasi*. *Transliterasi* inggih mênikå *alih tulis* sêrataning *teks* mawi aksårå ingkang botên sami kalihan aksaraning *teks* (Mulyani, 2012:9). Kramadibrata (lumantar Ekowati, 2017:137) ngandharakên bilih *transliterasi* inggih mênikå *alih* aksårå utawi ngéwahi jinising aksårå (biasanipun aksårå ingkang kirang dipunmangrêtos) dados aksårå sanèsipun ingkang dipunmangrêtos masarakat umum. Caranipun damêl *transliterasi* wontên warni kalih, inggih mênikå *transliterasi diplomatik* sårå *transliterasi standar*.

Transliterasi diplomatik inggih mênikå carå anggènipun damêl *alih tulis* sêrataning *teks* ingkang kasêrat mênåpå wontènipun kados déné sêrataning *teks*-ipun kanthi aksårå ingkang bédå (Mulyani, 2012:10). Wondéné *transliterasi standar* inggih mênikå carå anggènipun damêl *alih tulis* sêrataning *teks* ingkang kasêrat adhêdhasar utawi sampun kajumbuhakên kalihan *Ejaan yang Disempurnakan (EYD)* ingkang taksih dipunanggé kanthi aksårå ingkang bédå (Mulyani, 2012:11).

Wontên panalitèn mênikå *transliterasi* ingkang kaginakakên inggih mênikå *transliterasi standar*. *Metode transliterasi standar* namung dipunginakakên kanggé ngéwahi têngbung-têngbung ingkang *ejaan*-ipun botên jumbuh kalihan *ejaan* jaman samênikå kados ta têngbung “yêkti” ingkang kasêrat “yêgTi”. *Ejaan-ejaan* ingkang botên jumbuh dipunlêrêsakên adhêdhasar bausastra Jawi sårå *EYD* båså Jawi.

4. *Suntingan Teks sâhâ Aparat Kritik*

Suntingan teks inggih mênikâ salah satunggaling asiling panalitèn *filologi* ingkang wigatos (Ekowati, 2017:133). *Suntingan* dipundamêl kanthi pangangkah supados sagêd ngasilakên *naskah* ingkang rêsik saking sêratan ingkang lêpat (Darusuprpta 1984:5). Miturut Ekowati (2017:133) *suntingan teks* dipundamêl kanggé nggampilakên pârâ maos anggènipun mangrêtosi *fungsi teks*. Wondéné miturut Fathurahman (2016:88), *suntingan* inggih mênikâ mahyakakên *edisi teks* ingkang sagêd kawaos sâhâ dipunpahami déning masarakat umum.

Metode suntingan teks dipunlampahi adhêdhasar cacahipun *naskah*, mênâpâ cacahipun kathah utawi namung satunggal (Darusuprpta, 1984:5). Salajêngipun Darusuprpta (1984:5) ngandharakên manawi cacahipun *naskah* kathah sagêd ngginakakên *metode induk (legger)* utawi *landasan*, sâhâ *metode stemma*, manawi *naskah*-ipun tunggal, *metode* ingkang kaginakakên bédâ kalihan *naskah* ingkang kapanggihakên kathah. Miturut Darusuprpta (1984:6), *metode suntingan naskah* tunggal sagêd kalampahan kanthi tigang cârâ, inggih mênikâ:

- a. *Fotografi* utawi ingkang asring kasêbut *facsimilé*.
- b. Kanthi *edisi diplomatik*. Adhêdhasar *naskah* tunggal kâlâ wau, dipundamêl *transliterasi* jumbuh kalihan mênâpâ wontênipun, botên dipunkirangi (*eliminatio*) utawi dipuntambahi (*divinatio*) mênâpâ kémawon. Ewah-ewahan utawi *perbaikan* ingkang adhêdhasar pamanggih *penyunting* kalêbêtakên wontên cathêtan.

- c. Kanthi *edisi kritis*. *Suntingan naskah* ingkang dipunwahyakakên inggih mênikå asiling *transliterasi* ingkang lêtês sâhå saé. Dados sampun dipunlêrêsakên sâhå dipunéwahi adhêdhasar pamanggihipun *penyunting*.

Wontên panalitèn mênikå, *metode suntingan* ingkang kaginakakên jumbuh kalihan cacahipun *naskah SJ*. Saking asiling *inventarisasi*, *naskah SJ* namung kapanggihakên satunggal utawi sagêd kaanggêp *naskah tunggal*, satêmah *metode* ingkang kaginakakên inggih mênikå *edisi kritis*. *Edisi kritis* inggih mênikå satunggaling cârâ ndamêl *suntingan teks* ingkang dipunasilakên saking pamanggih *penyunting* kanthi ancas mahyakakên *teks* ingkang waosanipun langkung saé (Fathurahman, 2016:91).

Suntingan edisi kritis mênikå namung dipuntindakakên kanggé nglêrêsakên sêratan-sêratan ingkang botên ajêg sâhå ingkang botên jumbuh kalihan *EYD* bâså Jawi jaman samênikå. Wondéné sêratan-sêratan ingkang kaanggêp lêpat sâhå botên sagêd kawaos dipunlêrêsakên kanthi damêl *aparât kritik*. Miturut Ekowati (2017:156) *aparât kritik* inggih mênikå satunggaling wujud tanggêl jawab *ilmiah* wontên ing *kritik teks* kanthi ancas nyukani *koreksi* wontên ing *teks* ingkang dipun-*sunting*. *Koreksi* mênikå sagêd arupi nglêresakên, nambahi, sâhå ngirangi waosan ingkang kêdah dipunicali, mênåpå déné ngéwahi waosan (Ekowati, 2017:156).

Nurhayati (2018: 90) ngandharakên bilih tåndhå-tåndhå ingkang dipunginakakên kanggé ndamêl *suntingan* inggih kados ing ngandhap mênikå.

- Tåndhå [...] = kanggé nggantos aksårå, wandå, utawi têmbung.
- Tåndhå (...) = kanggé ngirangi aksårå, wandå, utawi têmbung.
- Tåndhå <...> = kanggé nambahi aksårå, wandå, utawi têmbung.

5. *Parafrase*

Miturut Mulyani (2015:109), *parafrase* inggih mênikå ngéwahi teks dhapukan sêkar dados dhapukan gancaran. *Parafrase* dipuntindakakên kanggé nggampilakên anggènipun damêl *terjemahan*, awit saking basanipun sêkar mênikå *puitis*. Lampahing *parafrase* miturut Ekowati (2017:163-165) wontên tigå ingkang kaandharakên ing ngandhap mênikå.

- a. Madosi têmbung-têmbung ingkang *sukar*, têmbung-têmbung ingkang *arkhais*, têmbung-têmbung ingkang botên *populer*, ingkang salajêngipun dipungantos dados têmbung-têmbung ingkang umum sâhå limrah, satêmah gampil anggènipun mangrêtosni maksudipun.
- b. Nambahi têmbung-têmbung ingkang dipunicali déning panyêrat, kados tå atêr-atêr, têmbung panggandhèng, mênåpå déné jêjêr (*subjek*).
- c. Nambahi tåndhå pamaos, sâhå ngroncé malih têmbung-têmbungipun supados sagêd dados ukårå ingkang lèrês sâhå cêthå. Asiling *parafrase* sagêd dipunéwahi tingkat tuturipun, kados tå dipunéwahi dados ragam kråmå.

Wontên panalitèn mênikå *parafrase* dipundamêl kanggé nggampilakên anggènipun ndamêl *terjemahan*, awit saking dhapukanipun *teks SJ* mênikå sêkar.

6. *Terjemahan Teks*

Terjemahan inggih mênikå nggantos bâså saking bâså asal dados bâså sanèsipun (Darusuprta, 1984:9; Mulyani,2014:47; Ekowati, 2017:160). Upaminipun *teks* mênikå bâså Jawi kagantos bâså Indonesia, kanthi pangangkah supados isining *teks* sagêd dipunmangrêtosni déning tiyang ingkang botên mangrêtos bâså Jawi.

Miturut Mulyani (2014:48) terjemahan kapérang dados tigå, inggih mênikå (1) *terjemahan harafiah*, inggih mênikå ngéwahi báså saking basaning *teks* kanthi damêl *terjemahan*-ipun sabên têmbung-têmbungipun satêmah cêlak kalihan aslinipun, mênikå dipunginakakên kanggé nandhingakên parâmåstranipun, (2) *terjemahan isi utawi makna*, inggih menika ngéwahi báså saking basaning *teks* dipunjumbuhakên kalihan báså sasaran ingkang gadhah maknå sami utawi *sepadan*, (3) *Terjemahan bebas*, inggih mênikå ngéwahi báså saking basaning *teks* utawi báså sumber kanthi *bebas* ananging pesan saking *teks* tetep sagêd dipunpahami.

Terjemahan ingkang kaginakakên wontên panalitèn mênikå inggih *terjemahan harfiah*. Manawi wontên têmbung-têmbung ingkang botên sagêd dipun-*terjemah*-akên kanthi cârå *harfiah*, salajêngipun kadamêl *terjemahan isi sårå terjemahan bebas*. *Terjemahan harfiah*, *terjemahan isi sårå terjemahan bebas* wontên panalitèn mênikå katindakakên kanthi *kontekstual*.

7. Analisis Isining Teks

Analisis isi inggih mênikå *menelaah teks sårå konteks*-ipun jumbuh kalihan *perspektif* ingkang dipunginakakên (Fathurahman, 2016:96). *Tahap* mênikå inggih *tahap* ingkang paling wigatos, amargi panaliti kêdah nggayutakên isining *teks* ingkang diputaliti kalihan disiplin ngèlmi sanèsipun. *Analisis teks* wontên panalitèn mênikå dipundamêl kanthi mbabar isining *teks* ingkang kalêbêt *nilai-nilai etika* gayutipun manungså kalihan Gusti.

F. Sêkar Macapat

Måcåpat inggih mênikå gêguritan Jawi gagrak anyar ingkang awujud sêkar sårå kaikêt kalihan guru gåtrå, guru lagu, sartå guru wilangan (Prabowo, 2012:310).

Mirurut Mulyani (2015:66), sêkar mაცაპატ inggih mენიკა salah satunggaling jinis dhapukaning *teks*. Saputra lumantar Mulyani (2015:66) ngandharakên bilih tემბung mაცაპატ mენიკა cეკakan saking “mაცა papat-papat”. Tეგესipun, cარა maos *teks* ingkang mawi andhეგan utawi pედhotan ing sabენ sakawan wandა sapisanan ing sabენ gatranipun.

Suparto (2012:75) ngandharakên bilih gunggungipun sêkar mაცაპატ inggih wontენ 11 inggih mენიკა Mijil, Kinანთი, Sinom, Asmarადანა, Dhandhanggulა, Gambuh, Maskumambang, Durmა, Pangkur, Mეგatruh, sահა Pocung. Katrangan ngენgingi guru gatrა, guru wilangan sartა guru lagunipun miturut Suparto (2012:75) kapratელakakენ ing tabel ngandhap mენიკა.

Tabel 2: *Metrum Sêkar Mაცაპატ sահა Paugêranipun*

No	Nამა Sêkar	Cacahipun Larik sabენ sapადა	Guru Wilangan sահა Guru Lagu
1	Mijil	6 larik	10-i, 6-o, 10-e, 10-i, 6-i, 6-u
2	Maskumambang	4 larik	12-i, 6-a, 8-i, 8-a
3	Sinom	9 larik	8-a, 8-i, 8-a, 8-i, 7-i, 8-u, 7-a, 8-i, 12-a
4	Asmarადანა	7 larik	8-i, 8-a, 8-e/o, 8-a, 7-a, 8-u, 8-a
5	Kinanthi	6 larik	8-u, 8-i, 8-a, 8-i, 8-a, 8-o
6	Gambuh	5 larik	7-u, 10-u, 12-i, 8-u, 8-o
7	Dhandhanggulა	10 larik	10-i, 8-a, 8-e, 7-u, 9-i, 7-a, 6-u, 8-a, 12-i, 7-a
8	Durmა	7 larik	12-a, 7-i, 6-a, 7-a, 8-a, 5-a, 7-i
9	Pangkur	7 larik	8-a, 11-i, 8-u, 7-a, 12-a, 8-a, 8-i
10	Mეგatruh	5 larik	12-u, 8-i, 8-u, 8-i, 8-o
11	Pocung	4 larik	12-u, 6-a, 8-i, 12-a

Teks SJ wontენ panalitენ mენიკა kasêrat kanthi dhapukan sêkar. Wontენ *teks* mენიკა *metrum*-ipun inggih asmარადანა, kinanthi, pocung, sinom, dhandhanggula, sահა mijil. *Metrum* asmარადანა sահა sinom wontენ *teks* mენიკა kasêrat kaping kalih. Wondენე urut-urutaning pupuh wontენ *teks* mენიკა inggih (1)

Asmâradâna, (2) Kinanthi, (3) Pocung, (4) Sinom, (5) Asmâradâna, (6) Dhandhanggula, (7) Sinom, sâhâ (8) Mijil.

Metrum mênika dipunmangrêtosî saking sasmitaning sêkar mაცაპატ. Sasmita sêkar mაცაპატ inggih mênika têmbung utawi gabungan têmbung ingkang dipunginakakên minangkâ pratândhâ namaning sêkar (Prabowo, 2012:459). Salajêngipun Prabowo (2012:459) ngandharakên bilih sasmitaning sêkar mაცაპატ sagêd kasêrat ing wiwitaning pupuh sâhâ ing pungkasaning pupuh. Manawi sasmitâ kasêrat wontên ing wiwitaning pupuh, sasmitâ mênika nêdahakên namaning sêkar kasêbut. Manawi sasmitâ kasêrat ing pungkasaning pupuh, sasmitâ mênika nêdahakên namaning sêkar candhakupun.

Têtêmbungan ingkang limrah dipunginakakên kanggé sasmitaning sêkar miturut Prabowo (2012:460) kaandharakên kados ing ngandhap mênika (1) Mijil: wijil, wêtu, wiyos, rarasati, sâhâ sulastri (ingkang gadhah maknâ mêdal), (2) Maskumambang: kambang (kumambang), kéntir, sâhâ timbul (ingkang gadhah maknâ ngambang utawi njêdhul), (3) Sinom: srinâtâ, ron kamal, pangrawit, logondhang, anom, weni, mudhâ, tarunâ, sâhâ rémâ (ingkang gadhah maknâ ênèm), (4) Asmâradâna: asmârâ (kasmaran), kingkin, brangti, sâhâ sêdhih (ingkang gadhah maknâ kasmaran utawi sêdhih), (5) Kinanthi: kanthi, gandhèng, sâhâ kanthèt (ingkang gadhah maknâ gandhèngan), (6) Gambuh: êmbuh, gambuh, jumbuh, tambuh, sâhâ kambuh, (7) Dhandhanggulâ: sarkârâ, manis, madu, artati, dhangdhang, gulâ, gulâ drâwâ, gagak, trêsnâ kagak trêsnâ (ingkang gadhah maknâ manis utawi cêmêng), (8) Durmâ: mundur, galak, sâhâ têtêmbungan sanès ingkang ngginakakên wandâ dur, (9) Pangkur: wuri, pungkur, yudâkanâkâ, wuntat, sâhâ

têtêmbungan sanès ingkang ngginakakên wandå kur, (10) Megatruh: pêgat, duduk, sâhå truh, sâhå (11) Pocung: kluwak, uncung, sâhå têtêmbungan sanès ingkang ngginakakên wandå cung.

G. Nilai-nilai Etika Gayutipun Manungså Kalihan Gusti

Têmbung *etika* asalipun saking bâså Yunani ‘*ethos*’ ingkang maknanipun ‘*adat kebiasaan*’, ‘*watak*’, utawi ‘*tindak-tanduking manungså*’ (Sudarminta, 2013:3). Miturut Sudarminta (2013:3), têmbung *etika* dipunginakakên kanggé nyêbutakên ngèlmi sâhå *prinsip-prinsip* ingkang dados dhasar kanggé mbiji awon-saé tindak-tanduking manungså. Wondéné miturut Magnis-Suseno (1988:6), *etika* inggih mênikå sadâyå *norma* sâhå pambiji ingkang dipunginakakên déning masarakat kanggé mnggrêtos kadospundi manungså mênikå nglampahi gêsangipun. Salajêngipun, Bertens (2013:6) ngandharakên bilih *etika* inggih mênikå *nilai-nilai* sâhå *norma-norma* ingkang dados pandom satunggal tiyang utawi satunggaling *kelompok* kanggé nâta tindak-tandukipun.

Saking andharan ing nginggil sagêd kapêndhêt dudutan bilih *etika* inggih mênikå paugêran-paugêran ingkang dipunginakakên kanggé mbiji awon-saénipun manungså. Paugêran-paugêran mênikå awujud *nilai-nilai* utawi *norma-norma* ingkang wontên ing masarakat.

Nilai-nilai etika gayutipun manungså kalihan Gusti inggih mênikå satunggaling *nilai-nilai* wontên ing ngèlmi *etika* Jawi ingkang dipuntindakakên manungså kanggé nglampahi gêsang minångkå satunggaling ciptaaning Gusti (Hadiatmaja, 2010: 74). *Nilai-nilai* mênikå ing antawisipun inggih mênikå éling,

waspádå, pitados, sáhå mituhu. Hadiatmaja (2010:74) ngandharakên *nilai-nilai* mênikå kados ing ngandhap mênikå.

1. Éling

Éling wontên ing *konteks* mênikå tégêsipun manungså kêdah tansah éling asal-usulipun, ningali ing dhiri pribadhi bilih manungså mênikå *mahkluk* ingkang winatês. Tansah éling dhatêng Gusti bilih sadâyå mênikå asalipun saking Gusti sáhå badhé wangsul malih dhatêng Gusti.

2. Waspádå

Manungså kêdah waspádå kalihan godhá sáhå nêpsu-nêpsu ingkang sagêd ngalang-alangi manungså dhatêng manunggaling kawulå Gusti. Nêpsu-nêpsu mênikå ing antawisipun inggih *luammah, amarah, sáhå supiyah*.

3. Pitados

Pitados inggih mênikå *iman* ingkang kiyat bilih sadâyå mênikå sampun kêrsaning Gusti.

4. Mituhu

Mituhu maksudipun inggih mênikå nindakakên mênåpå ingkang dados préntahing Gusti sáhå nyingkiri mênåpå ingkang dados awisanipun Gusti.

Miturut Endraswara (2015:149), éling inggih mênikå éling kalihan asal-usulipun, manungså mênikå asalipun saking Gusti, awit saking mênikå kêdah tansah manêmbah dhatêng Gusti. Sanèsipun mênikå, éling inggih mênikå éling kalihan dhiri pribadhi, sampun ngantos tumindak sombong, tansah mulat sarirå supados manrêtos kalihan kêkiranganipun piyambak Endraswara (2015:150). Wondéné waspádå miturut Endraswara (2015:151) inggih mênikå waspádå kalihan

prakawis-prakawis ingkang sagêd ndadosakên cilåkå, waspådå kalihan lésan sâhá tumindakipun ingkang sagêd nyilakani sêsaminipun, *makhluk* sanès, sâhá *alam*.

H. Panalitèn ingkang Jumbuh

Panalitèn ingkang jumbuh kalihan panalitèn mênikå inggih panalitènipun panalitènipun Setya Adi Nugroho (2014) ing Universitas Negeri Yogyakarta kanthi irah-irahan *Kajian Filologi dan Nilai-nilai Pendidikan Moral dalam Serat Ambek Sanga* sâhá panalitènipun Fitria Nur Halimah (2016) ing Universitas Negeri Yogyakarta kanthi irah-irahan *Kajian Filologi sâhá Etika Gêsang* ing Masarakat miturut *Sêrat Mudhâtanyå*. Prakawis ingkang jumbuh sâhá botên jumbuh kaandharakên wontên *tabel* ngandhap mênikå.

Tabel 3: Panalitèn ingkang Jumbuh

No.	Katrangan	Pérangan ingkang jumbuh sâhá botên jumbuh		
		Panalitèn Setya Adi Nugroho	Panalitèn Fitria Nur Halimah	Panalitèn Bintang Gumilar
1.	Irah-irahan	<i>Kajian Filologi dan Nilai-nilai Pendidikan Moral dalam Serat Ambek Sanga</i>	<i>Kajian Filologi sâhá Etika Gêsang</i> ing Masarakat miturut <i>Sêrat Mudhâtanyå</i>	<i>Kajian Filologi sâhá Nilai-nilai Etika</i> gayutipun Manungså kalihan Gusti wontên ing <i>Sêrat Jarwåråså</i>
2.	<i>Naskah</i>	Sêrat Klêmpakan Sêrat Warnå-warni	Sêrat Mudhâtanyå	Sêrat Jarwåråså
3.	<i>Teks</i>	Sêrat Ambek Sångå	Sêrat Mudhâtanyå	Sêrat Jarwåråså
4.	Papan panyimpênan	Museum Sonobudoyo	Museum Sonobudoyo	Museum Sonobudoyo
5.	Sêrataning <i>teks</i>	Aksårå Jåwå Carik	Aksårå Jåwå Carik	Aksårå Jåwå Carik
6.	Dhapukaning <i>teks</i>	Sêkar	Pawicantênan	Sêkar
7.	Isining <i>teks</i>	Piwulang	Piwulang	Piwulang

No.	Katrangan	Pérangan ingkang jumbuh sâhâ botên jumbuh		
		Panalitèn Setya Adi Nugroho	Panalitèn Fitria Nur Halimah	Panalitèn Bintang Gumilar
8.	Jinising panalitèn	<i>Metode Filologi Modern sâhâ Metode Deskriptif</i>	<i>Metode Filologi Modern sâhâ Metode Deskriptif</i>	<i>Metode Filologi Modern sâhâ Metode Deskriptif</i>
9.	<i>Metode suntingan</i>	<i>Suntingan Standar</i>	<i>Suntingan Standar</i>	<i>Edisi Kritis kanthi Transliterasi Standar</i>

Adhêdhasar andharan ing nginggil, sagêd dipuntingali prakawis-prakawis ingkang jumbuh sâhâ botên jumbuh. Prakawis-prakawis ingkang jumbuh ing antawisipun inggih mênikâ isinipun sami ngêwrat bab piwulang, *metode* pananalitèn ingkang kaginakakên sami inggih mênikâ *filologi modern sâhâ metode deskriptif*. Prakawis ingkang jumbuh salajêngipun inggih mênikâ *naskah* ingkang kapilih ugi sami inggih mênikâ *naskah* ingkang carik. Saking pérangan-pérangan ingkang sami mênikâ satêmah sagêd dipundadosakên *acuan* kanggé nggarap *naskah SJ* mênikâ.

Sanèsipun pérangan ingkang sami, wontên ugi prakawis-prakawis ingkang bédâ kalihan panalitèn sadèrèngipun. Prakawis mênikâ inggih anggènipun ndamêl *suntingan*. Wontên ing panalitèn Nugroho (2014) sâhâ Halimah (2016), *suntingan* sâhâ *transliterasi* botên dipundadosakên satunggal. *Suntingan* ingkang dipunginakakên inggih mênikâ *suntingan standar*. Wondéné ing panalitèn mênikâ *transliterasi* kalêbêtakên wontên ing *suntingan*. *Suntingan* wontên panalitèn mênikâ ngginakakên *suntingan edisi kritis* kanthi ndamêl *transliterasi standar*.

Salajêngipun, prakawis ingkang bédâ inggih mênikâ *analisis* isining *teks*. Wontên ing panalitèn Nugroho (2014) ingkang dipun-*analisis* inggih mênikâ

prakawis *nilai-nilai pendidikan moral*, panalitènipun Halimah (2016) ingkang dipun-*analisis* inggih mênikå *etika* gêsang ing masarakat, wondéné ing panalitèn mênikå ingkang dipun-*analisis* inggih mênikå *nilai-nilai etika* gayutipun manungså kalihan gusti.

BAB III CĀRĀ PANALITĒN

A. Jinising Panalitèn

Panalitèn *Kajian Filologi* sâhâ *Nilai-nilai Etika* Gayutipun Manungsâ kalihan Gusti wontên ing *Sêrat Jarwârâsâ* mênikâ ngginakakên kalih *metode*, inggih mênikâ *metode filologi modern* sâhâ *metode deskriptif*. *Metode filologi modern* dipuntindakakên kanggé nggarap *naskah SJ* ingkang kasêrat carik mawi aksârâ Jâwâ. Wondéné *metode deskriptif* inggih mênikâ *metode* ingkang dipuntindakakên kanggé nggarap *objek* utawi *sumber data* kanthi ancas kanggé ndamêl gambaran, utawi andharan kanthi *sistematis* sâhâ *objektif*, ngèngingi *fakta*, sipat, titikanipun sartâ gayutipun antawisipun *unsur-unsur-ipun* (Kaelan, 2005:58).

Adhêdhasar andharan ing nginggil, ancasing panalitèn *filologi modern* sâhâ panalitèn *deskriptif* wontên panalitèn mênika inggih kanggé mbabar isininging *teks SJ* mliginipun andharan *nilai-nilai etika* gayutipun manungsâ kalihan Gusti.

B. Sumber Data Panalitèn

Sumber data ing panalitèn mênikâ awujud *naskah* sâhâ *teks* kanthi irah-irahan *SJ*. *Naskah SJ* mênikâ salah satunggaling *naskah* carik kanthi dhapukan sêkar ingkang kasimpên wontên ing Muséum Sonobudoyo Yogyakarta kanthi kode PBC 163.

C. C  ra Ng  mpalak  n Data Panalitèn

1. Inventarisasi naskah

Inventarisasi naskah wontên panalitèn m  nik   katindakakên kanthi *metode studi pustaka* s  h   ningali langsung wontên ing papan panyimp  naning *naskah*. *Metode studi pustaka* inggih m  nik   madosi *naskah* kanthi c  ra *studi katalog* ngginakak  n *katalog-katalog* ingkang wontên ing *perpustakaan*, mus  um, utawi *kartu daftar naskah* ingkang wontên ing *perpustakaan*, mus  um, utawi *instansi* ingkang nyimpên *naskah*.

Sasampunipun *studi katalog* kalampahan, lampah salajêngipun inggih m  nik   ningali langsung wontên ing papan panyimp  naning *naskah*. Papan panyimp  naning *naskah* m  nik   sag  d *perpustakaan*, mus  um, utawi *instansi* ingkang nyimpên *naskah*.

2. Deskripsi Naskah

Sasampunipun dipundamêl *inventarisasi*, lampah salajêngipun inggih m  nik   ndam  l *deskripsi naskah SJ*. *Deskripsi naskah* m  nik   dipundamêl kanthi ngginakak  n *tabel kartu data* ingkang kaandharakên wontên pérangan pirantos kanggé ng  mpalak  n *data*. Sasampunipun kasêrat wontên *kartu data*, *deskripsi naskah* kaandharakên malih kanthi wujud *naratif* supados langkung c  th   anggènipun ngandharak  n kawontênaning *naskah*.

3. Alih Tulis Teks

Alih tulis teks ingkang kadam  l wontên panalitèn m  nik   wontên w  rni kalih inggih m  nik   *transkripsi* s  h   *transliterasi*. *Transkripsi* inggih m  nik   nyêrat malih *teks* kanthi aks  r   ingkang sami. *Transkripsi* dipundamêl kanthi c  ra

diplomatik inggih mênikå nyêrat sami kalihan mênåpå wontênipun sinaoså wontên sapérangan ingkang botên sagêd kasêrat sami.

Transliterasi inggih mênikå *alih tulis teks* mawi aksårå ingkang béda kalihan aksaraning *teks*. *Transliterasi* kadamêl kanthi cârå *standar*. Wontên ing panalitèn mênikå *transliterasi standar* kadamêl kanthi cârå njumbuhakên kalihan *EYD* bâså Jawi jaman samênikå.

4. *Suntingan Teks*

Lampah salajêngipun inggih mênikå ndamêl *suntingan teks SJ*. *Suntingan teks* ingkang katindakakên wontên panalitèn mênikå wontên wêrni kalih inggih mênikå *suntingan teks* kanthi *metode edisi kritis*. *Metode edisi kritis* kaginakakên kanggé nglêrêsakên sêratan-sêratan ingkang botên ajêg sâhå ingkang botên jumbuh kalihan *EYD* bâså Jawi jaman samênikå. Salajêngipun têmbung-têmbung ingkang kaanggêp lêpat sâhå botên kapanggihakên maknanipun wontên bausastrå dipunlêrêsakên kanthi ndamêl *aparât kritik*. *Aparât kritik* wontên panalitèn mênikå katindakakên minångkå wujud tanggêl jawab amargi sampun nggantos, ngirangi, sâhå nambahi wandå mênåpå déné têmbung ingkang kajumbuhakên kalihan *Baoesastra Djawa, EYD, sâhå konteks*.

5. *Parafrase Teks*

Lampah salajêngipun inggih mênikå *parafrase*. *Parafrase* wontên panalitèn mênikå dipuntindakakên amargi *teks SJ* dhapukanipun sêkar dados prêlu dipunéwahi dados gancaran satêmah langkung gampil anggènipun ndamêl *terjemahan*. Caranipun inggih kados ing ngandhap mênikå.

- a. Madosi têngbung-têngbung ingkang sukar, lajêng dipungantos dados têngbung-têngbung ingkang limrah, supados gampil dipunmangrêtosni maksudipun.
- b. Nambahi têngbung-têngbung ingkang dipunicali déning panyêrat sâhâ nambahi tândhâ pamaos.
- c. Ngroncé malih têngbung-têngbungipun supados sagêd dados ukârâ ingkang lêrês sâhâ cêthâ.

6. *Terjemahan Teks*

Lampah salajêngipun inggih mênikâ *terjemahan teks* utawi *alih bâsâ*. *Terjemahan* ingkang dipunginakakên wontên panalitèn mênikâ *terjemahan harafiah*, *terjemahan* isi utawi makna, sâhâ *terjemahan bebas*. Ancasing *terjemahan teks SJ* mênikâ supados pamaos mliginipun ingkang botên mangrêtos bâsâ Jawi sagêd nyinaoni isining *teks SJ*.

7. *Analisis Isi*

Sasampunipun *teks* dipun-*terjemah*-akên, lampah salajêngipun inggih mênikâ *analisis* isining *teks*. *Analisis* isi mênikâ katindakakên kanggé madosi mênâpâ isining *teks* ingkang migunani tumrap gêsangipun manungsâ. *Analisis teks* mênikâ katindakakên kanthi cârâ nêgêsi têtêmbunganing teks. Ancasing nêgêsi têtêmbungan mênikâ supados sagêd langkung gampil anggènipun manggihakên wosing teks. Wontên panalitèn mênikâ ingkang dipunpadosi sâhâ dipungarap inggih mênikâ *nilai-nilai etika* gayutipun manungsâ kalihan Gusti ing salêbêting *teks SJ*.

D. Pirantos kanggé Ngêmpalakên *Data Panalitèn*

Pirantos ingkang dipunginakakên kanggé ngêmpalakên *data* inggih mênikå awujud *kartu data*. *Kartu data* mênikå dipunginakakên kanggé nggampilakên anggènipun ngêmpalakên katrangan ingkang gayut kalihan *naskah sâhå teks SJ*. *Kartu data* mênikå dipunginakakên kanggé nyathêt (1) asiling *deskripsi naskah*, (2) asiling *transliterasi sâhå suntingan teks*, (3) asiling *apararat kritik*, (4) asiling *suntingan teks sâhå terjemahan*, sâhå (5) asiling *nilai-nilai etika* gayutipun manungså kalihan Gusti. *Kartu data* kasêbut kaandharakên kados iing ngandhap mênikå.

Tabel 4: *Kartu Data Deskripsi Naskah SJ*

No.	Katrangan	<i>Naskah Serat Jarwåråså</i>
1.	<i>Nama pemilik terdahulu</i>	
2.	Papan panyimpêning <i>naskah</i>	
3.	Nomor kodeks	
4.	Irah-irahan	
5.	Manggala a. Wekdal wiwit nyerat b. Nami panganggitipun c. Pawadan anggenipun nyerat d. Ancasing nyerat e. Pangajabipun panganggit f. Pepuji dhumateng dewa g. Pepuji dhumateng panguwasa h. Pepuji dhumateng nabi i. Papan anggenipun nyerat	
6.	<i>Panutup</i> a. Wekdal wiwit nyerat b. Nami paganggitipun c. Pawadan anggenipun nyerat	

No.	Katrangan	<i>Naskah Serat Jarwåråså</i>
	d. Ancasipun nyerat e. Pangajabipun panganggit f. Pepuji dhumateng dewa g. Pepuji dhumateng panguwasa h. sPapan anggenipun nyerat	
7.	Kawontenaning naskah	
8.	Jinising bahaning naskah	
9.	Kathahing larik saben kaca	
10.	Kandeling naskah	
11.	Ukuran naskah ingkang dipuntaliti	
12.	<i>Ukuran margin naskah</i> (ingkang dipuntaliti) a. Nginggil b. Ngandhap c. Kiwa d. Tengen	
13.	Isining naskah (satunggal mênåpå kêmपालan saking mapintên pintên <i>teks</i>)	
14.	Jinising naskah	
15.	Dhapukaning teks	
16.	Samaking naskah	
17.	Jinising aksara naskah	
18.	Kacaning lembar kaserating	
19.	Ukuraning aksara (ageng, sedhengan, alit)	
20.	Sikap aksara	
21.	Goresan aksara	
22.	Warnaning mangsi	
23.	Basa teks	
24.	Anggenipun milah-milahaken lembaring <i>naskah</i> (kalebet kacaning lembar ingkang boten kaserat), manawi langkung saking satunggal <i>naskah</i>	

No.	Katrangan	<i>Naskah Serat Jarwåråså</i>
	kasebutaken irahirahan saha kacanipun.	
25.	Kaca lembaring naskah	
26.	Kathahing kaca naskah ingkang dipuntaliti	
27.	Wujuding aksara (ngetumbar, mucuk eri, mbata sarimbag, nyacing <i>kombinasi</i>)	
28.	Tanda air (watermark)	
29.	Cap kertas	
30.	Wedana renggan	
31.	Gambar-gambar ilustrasi	
32.	Kathahing <i>paragraf</i> (<i>naskah</i> ingkang dipuntaliti)	
33.	Cathetan dening panyerat sanesipun	
34.	Cathetan ing sajawining <i>teks</i>	
35.	Cathetan ing kaca sanesipun	
36.	Wujuding gugus konsonan	
37.	Pasangan gugus konsonan	
38.	Wujuding aksara murda	
39.	Wujuding aksara swara	
40.	Wujuding aksara rekan	
41.	Wujuding sandhangan swara	
42.	Wujuding sandhangan panyigeg	
43.	Wujuding sandhangan wyanjana	
44.	Wujuding angka jawa	
45.	Aksara ganten	
46.	Tandha ing wiwitaning paragraf (gambar)	
47.	Tandha ing pungkasaning paragraf (gambar)	
48.	Wujuding tandha ing wiwitaning paragraf	
49.	Wujuding tandha ing pungkasaning paragraf	

No.	Katrangan	Naskah Serat Jarwârâsâ
50.	Pada lingsa	
51.	Pada lungsi	
52.	Pada pangkat	

Tabel 5: *Kartu Data Transliterasi sâhâ Suntingan*

Pupuh/ Pâdâ	Asiling Transliterasi	Asiling Suntingan
2/18	/// irêng kulit dagingipun// balung sungsum âtot gêtih// pan samyâ irêng sadâyâ// kudu-kudu dèn kawruhi// sajatiné Prabu Krêsnâ// puniku ingkang mbawani//	/// irêng kulit dagingipun// balung sungsum <o>tot gêtih// pan samyâ irêng sadâyâ// kudu-kudu dèn kawruhi// sajatiné Prabu Krêsnâ// puniku ingkang mbawani//

Tabel 6: *Kartu Data Suntingan sâhâ Terjemahan*

Pupuh/ Pâdâ	Asiling Suntingan	Asiling Terjemahan
2/18	/// irêng kulit dagingipun// balung sungsum otot gêtih// pan samyâ irêng sadâyâ// kudu-kudu dèn kawruhi// sajatiné Prabu Krêsnâ// puniku ingkang mbawani//	<i>Berwarna hitam kulit dan dagingnya, serta tulang sumsum, otot, dan darahnya. Terlihat hitam semuanya. Hal ini seharusnya perlu diketahui. Sejatinya prabu Kresna, dialah yang memulai.</i>

Tabel 7: *Kartu Data Aparat Kritik*

No.	Teks Sadèrèngipun Dipun-sunting	Suntingan	Teks Sasampunipun Dipun-sunting	Pupuh/ Pâdâ
1.	atot	<o>tot	otot	2/18

Tabel 8: *Kartu Data Nilai-nilai Etika Gayutipun Manungsâ kalihan Gusti*

No Data	Jinising nilai etika	Pupuh/ Pâdâ	Indikator		Dudukan
			Data	Terjemahan	
3	Waspâdâ	2/8	/// marmèku busananipun// polèng bang bintulu asri//	<i>Oleh karena itu busananya poleng bang bintulu.</i>	Manungsâ kédah waspâdâ kalihan cahyâ abrit ingkang

No Data	Jinising nilai etika	Pupuh/Påðå	Indikator		Dudukan
			Data	Terjemahan	
			têgêsé lamun waspåðå/ mring bang irêng kuning putih//	Artinya waspada dengan cahaya merah, hitam, kuning, dan putih....	nggambarakên nêpsu <i>amarah,</i> cahyå irêng ingkang nggambarakên napsu <i>luammah,</i> cahyå kuning ingkang nggambarakên napsu <i>supiyah,</i> såhå putih ingkang nggambarakên napsu <i>mutmainnah.</i>

E. Caranipun Analisis Data

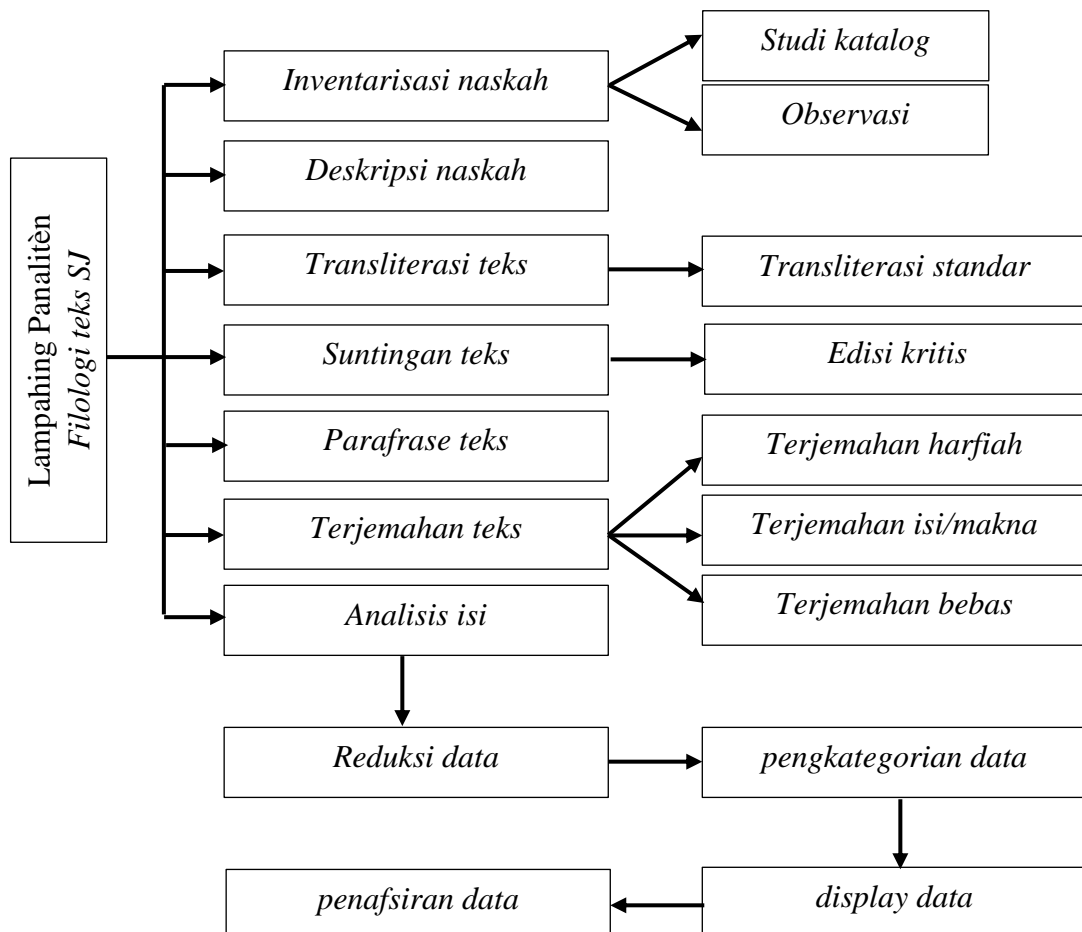
Teknik analisis data ingkang dipunginakakên inggih mênikå analisis *deskriptif*. Ancasipun inggih mênikå kanggé ngandharakên ingkang awujud *deskripsi* utawi andharan, såhå gambaran saking asiling panalitèn. Kaelan (2005:68) ngandharakên bilih lampahing *analisis deskriptif* mênikå wontên sakawan tahap inggih mênikå *reduksi data, klasifikasi data, display data, såhå penafsiran*.

Reduksi data inggih mênikå ngrangkum *data* såhå kapilih *data* ingkang *fokus* ing *nilai-nilai etika* gayutipun manungså kalihan Gusti. *Klasifikasi data* inggih mênikå nglompokakên *data* ingkang ngêwrat *nilai-nilai etika* gayutipun manungså kalihan Gusti. *Display data* inggih mênikå ngandharakên *data* ingkang sampun dipunklompokakên kanthi wujud *indikator*. *Penafsiran data* inggih mênikå

ndamêl tafsiran ngêngingi *data* ingkang sampun dipundamêl *indikator*, tafsir mênikå dipunjumbuhakên kalihan *nilai-nilai etika* gayutipun manungså kalihan Gusti ingkang kapanggihakên.

Adhêdhasar katrangan ing nginggil, pramilå lampahing panalitèn mênikå saking wiwitan dumugi pungkasan sagêd kaandharakên wontên bagan ngandhap mênikå.

Bagan 1. Lampahing Panalitèn Filologi Tumrap SJ

F. Caranipun Ngêsahakên Data Panalitèn

Caranipun ngêsahakên *data* wontên panalitèn mênikå inggih kanthi *validitas* sâhå *reliabilitas*. *Validitas* data ingkang dipunginakakên ing panalitèn

mênikå inggih *validitas semantik*, amargi sumber *data*-nipun awujud têngbung sâhå klompoking têngbung ing *teks SJ*. *Validitas semantik* dipungayutakên kalihan *konteks* ing *subjek* panalitèn supados sagêd paham kalihan *konsep*-ipun kanthi wêtah (Mulyani, 2014:120).

Reliabilitas ingkang dipunginakakên wontên panalitèn mênikå inggih *reliabilitas intraratter* sâhå *reliabilitas interratter*. *Reliabilitas intraratter* inggih mênikå maos sâhå damêl *analisis data* kanthi cârâ dipunambali makaping-kaping satêmah ngasilakên *data* ingkang ajêg (Mulyani, 2014:120). *Reliabilitas intraratter* katindakaken déning panaliti kanthi mandhiri. Wondéné *reliabilitas interratter* katindakakên kanthi cârâ nyuwun pambiyantu tiyang sanès kanggé mbiyantu ndamêl *analisis data*. *Teknik interratter* wontên panalitèn mênikå dipungarap kanthi ngawontênakên pirêmbagan dhatêng *dosen pembimbing* ngêngingi *data-data* ingkang sampun dipunasilakên.

BAB IV
ASILING PANALITÈN SÀHÀ PANGRÈMBAGIPUN

A. Deskripsi Naskah SJ

Deskripsi naskah dipuntindakakên kanggé nggambarakên kawontênaning *naskah SJ*. Asiling *deskripsi naskah* kawahyakakên kanthi wujud *tabel* ing ngandhap mênikå.

Tabel 9: Asiling Deskripsi Naskah sàhå Teks

No.	Katrangan	Kawontênaning <i>naskah sàhå teks SJ</i>
1.	<i>Nama pemilik terdahulu</i>	Suhulman
2.	Papan panyimpêning <i>naskah</i>	Museum Sonobudoyo Yogyakarta
3.	Nomêr <i>kodeks</i>	PBC 163
4.	<i>Kode Proyek</i>	P107
5.	Nomêr <i>rol sàhå</i> nomêr urut	Rol 150 no 8
6.	Irah-irahan a. Kasêrat ing pundi kémawon b. Adhêdhasar katrangan saking <i>teks</i> utawi <i>katalog</i> c. Katrangan sêrataning irah-irahaning <i>naskah</i>	a. Irah-irahan kasêrat wontên <i>cover</i> ngajêng, kâcå pungkasan, sàhå ing salêbêting <i>teks</i> . b. Adhêdhasar katrangan saking <i>teks sàhå katalog</i> . c. Irah-irahan dipunsêrat déning panyêrat wontên ing pådå pungkasan <i>teks SJ</i> . Wondéné irah-irahan ingkang kasêrat ing kâcå v sàhå kâcå pungkasan dipunsêrat déning ingkang gadhah <i>naskah</i> . Salajêngipun, irah-irahan ingkang kasêrat ing <i>cover</i> dipunsêrat déning ingkang nyimpên <i>naskah</i> inggih mênikå Museum Sonobudoyo.
7.	<i>Panutup</i> a. Wekdal panyeratan b. Papan anggenipun nyerat	a. 11 Jumadil awal – 2 Jumadil akhir Jé 1814 b. Suråkartå
8.	Panganggit	Radèn Sastrå Puspità
9.	Umuripun <i>naskah</i>	134 taun (dumugi taun 2019)
10.	Kathahing larik saben kaca	16 larik

No.	Katrangan	Kawontênaning <i>naskah sâhâ teks SJ</i>																		
11.	Kawontenaning naskah	Naskah taksih saé. Jilidanipun taksih kêncêng. Sêratanipun taksih cêthâ kajâbâ seratan wontên ing kâcâ vi, vii, sâhâ viii amargi mangsinipun sampun luntur.																		
12.	Jinising bahaning naskah	Ing <i>kelopak naskah</i> ngginakakên kârtas <i>concorde</i> . Ing kâcâ isi ngginakakên dlancang HVS.																		
13.	Kandeling naskah	0,9 cm (dipunétang kalihan kandêling samak)																		
14.	Ukuran naskah ingkang dipuntaliti	Ukuran samak: 17 x 20,5 cm Ukuran halaman: 16,5 x 20 cm																		
15.	<i>Ukuran margin naskah</i> (ingkang dipuntaliti)	<table border="1"> <thead> <tr> <th><i>Margin</i></th> <th><i>Kâcâ Kiwâ</i></th> <th><i>Kâcâ Têngên</i></th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>Inggil dumugi nomêr kâcâ</td> <td>2 cm</td> <td>2 cm</td> </tr> <tr> <td>Inggil dumugi <i>teks</i></td> <td>2,5 cm</td> <td>2,5 cm</td> </tr> <tr> <td>Ngandhap</td> <td>1,5 cm</td> <td>1,5 cm</td> </tr> <tr> <td>Kiwâ</td> <td>2,5 cm</td> <td>2 cm</td> </tr> <tr> <td>Têngên</td> <td>2 cm</td> <td>2,5 cm</td> </tr> </tbody> </table> <p>Gambaripun kados ing ngandhap mênikâ:</p>	<i>Margin</i>	<i>Kâcâ Kiwâ</i>	<i>Kâcâ Têngên</i>	Inggil dumugi nomêr kâcâ	2 cm	2 cm	Inggil dumugi <i>teks</i>	2,5 cm	2,5 cm	Ngandhap	1,5 cm	1,5 cm	Kiwâ	2,5 cm	2 cm	Têngên	2 cm	2,5 cm
<i>Margin</i>	<i>Kâcâ Kiwâ</i>	<i>Kâcâ Têngên</i>																		
Inggil dumugi nomêr kâcâ	2 cm	2 cm																		
Inggil dumugi <i>teks</i>	2,5 cm	2,5 cm																		
Ngandhap	1,5 cm	1,5 cm																		
Kiwâ	2,5 cm	2 cm																		
Têngên	2 cm	2,5 cm																		
16.	Isining naskah (satunggal mênâpâ kêmpalan saking mapintênpintên <i>teks</i>)	Satunggal naskah ingkang kasusun saking kalih <i>teks</i> (1. <i>Sêrat Jarwârâsâ</i> , 2. <i>Lêpiyan Sabarang Gawé</i>)																		
17.	Jinising naskah	Piwulang																		
18.	Dhapukaning teks	Sêkar																		
19.	Samaking naskah	<i>cover</i> ngginakakên karton kandêl warni cêmêng ingkang dipunsamaki <i>plastik</i>																		
20.	Jinising aksara naskah	Aksârâ Jâwâ carik																		

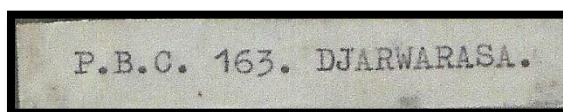
No.	Katrangan	Kawontênaning <i>naskah sâhâ teks SJ</i>
21.	Kacaning lembar kaserat ing	Kâcå v dumugi viii kasêrat wontên nginggil têngên mawi ângkå Romawi. Kâcå 1 dumugi 29 kasêrat wontên nginggil têngah mawi ângkå Jåwå.
22.	Ukuraning aksara	Alit
23.	Sikap aksara	Miring manêngên
24.	<i>Goresan</i> aksara	Kandêl
25.	Warnaning mangsi	Cêmêng
26.	Basa teks	Jawi anyar
27.	Anggènipun milah-milahakên lêmbaring <i>naskah</i> (kalêbêt kacaning lêmbar ingkang botên kasêrat), manawi langkung saking satunggal <i>naskah</i> kasêbutaken irah-irahan sâhâ kacnipun.	<p>a. <i>Lembar</i> ngajêng inggih mênikå samak <i>naskah</i> ingkang bahanipun dlancang <i>karton</i> (kâcå botên kasêrat)</p> <p>b. <i>Lembar</i> salajêngipun inggih mênikå pérangan <i>kelopak naskah</i> ingkang bahanipun kertas <i>concorde</i>. Wontên pérangan mênikå botên kasêrat kacnipun. Cacahipun <i>kelopak naskah</i> wontên tigang lembar. Ing <i>kelopak naskah</i> pungkasan wontên sêratan MSB/Piw.107 ingkang kasêrat ngginakakên <i>bolpoint</i>.</p> <p>c. <i>Lembar</i> salajêngipun inggih mênikå kâcå i ingkang bahanipun dlancang HVS. Wontên pérangan mênikå wontên sêratan <i>kode naskah</i> inggih mênikå P.B.C. 163 ingkang kasêrat ngginakakên <i>bolpoint</i>. Wontên ugi sêratan Djarwarasa sâhâ Soerakarta ingkang kasêrat latin ngginakakên pensil. Wontên pérangan mênikå ugi wontên capipun.</p> <p>d. <i>Lembar</i> salajêngipun inggih kâcå ii, iii, iv ingkang bahanipun saking dlancang HVS. Kâcå mênikå kosong, botên wontên sêratanipun.</p> <p>e. <i>Lembar</i> salajêngipun inggih mênikå kâcå v, vi, vii, viii ingkang bahanipun saking dlancang HVS. Kâcå mênikå wontên sêratan saking ingkang gadhah <i>naskah</i>.</p> <p>f. <i>Lembar</i> salajêngipun inggih mênikå kâcå 1 – 29 ingkang kacnipun kasêrat ngginakakên ângkå Jåwå. Pérangan mênikå sampun mlêbêt wontên isining <i>teks SJ</i>.</p> <p>g. <i>Lembar</i> salajêngipun inggih mênikå kâcå 30 ingkang minângkå cathêtan tambahan saking ingkang gadhah <i>naskah</i>.</p>

No.	Katrangan	Kawontênaning <i>naskah sâhâ teks SJ</i>
		h. Lembar salajêngipun dumugi pungkasan inggih mênikâ pérangan <i>teks Lêpiyan Sabarang Gawé</i> .
28.	Kâcâ lembaring <i>naskah</i> ingkang dipuntaliti	<i>Naskah</i> ingkang dipuntaliti mênikâ kawiwitan saking kâcâ 1 – 29
29.	Kathahing kâcâ <i>naskah</i> ingkang dipuntaliti	29 kâcâ
30.	Wujuding aksârâ	Ngêtumbar
31.	Tanda air (watermark)	Wontên ing pérangan <i>kêlopak naskah</i>
32.	Cap kertas/ <i>stempel</i>	Wontên ing kâcâ i kanthi sêratan aksârâ Jâwâ ingkang waosanipun “panti budâyâ”
33.	Cacahing <i>pâdâ</i>	159 <i>pâdâ</i>
34.	Cathetan dening panyerat sanesipun	Wontên ing kâcâ v, vi, vii, viii, sâhâ 30.
35.	Cathetan ing sawawining <i>teks</i>	1. <i>Kode naskah</i> 2. <i>Stempel naskah</i> kanthi sêratan 3. Orèk-orèkan saking ingkang gadhah <i>naskah</i>
36.	Wujuding tandhâ ing wiwitaning pupuh	
37.	Wujuding tandhâ ing pungkasaning pupuh	
38.	Wujuding tandhâ ing pungkasaning <i>teks</i>	
39.	Wujuding tandha ing wiwitaning <i>pâdâ</i>	
40.	Adêg-adêg	
41.	Pada lingsa	
42.	Pada lungsi	
43.	Pada pangkat	

Tabel ing nginggil mênikâ ngandharakên katrangan ingkang ringkês sâhâ cêthâ bab kawontênaning *naskah* ingkang dipunginakakên minangkâ *sumber data* panalitèn. Wondéné andharan *deskripsi naskah sâhâ teks SJ* ingkang langkung jangkêp kaandharakên ing ngandhap mênikâ.

1. Irah-irahan, papan panyimpênan, sâhâ nomêr *koleksi naskah*

Irah-irahaning *naskah* ingkang dipundadosakên *sumber data* panalitèn inggih mênikâ *teks SJ*. Irah-irahaning *naskah* kapanggihakên ing samak ngajêng *naskah*. Irah-irahan mênikâ kasêrat mawi aksârá Latin ingkang sêratanipun ‘Djarwarasa’ kados gambar ing ngandhap mênikâ.

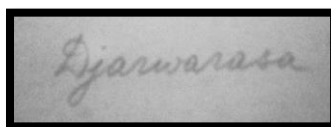

Kasêrat: P.B.C. 163. Djarwarasa

Gambar 1. Irah-irahan *naskah* wontên ing samak ngajêng (*cover*)

Saking gambar ing nginggil, katingal bilih *naskah SJ* mênikâ kasimpên kanthi nomêr *koleksi* PBC 163. *Naskah* mênikâ kapanggihakên wontên Museum Sonobudoyo Yogyakarta.

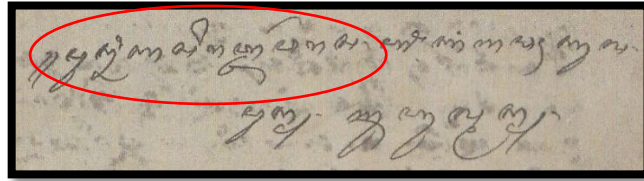
Irah-irahaning *naskah* ugi kapanggihakên wontên ing kâcâ i ingkang dipunsêrat mawi aksârá latin sâhâ kasêrat tipis kados gambar ing ngandhap mênikâ.

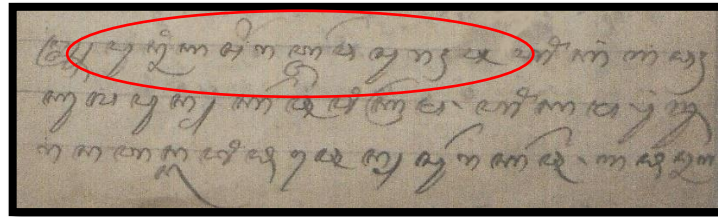
Kasêrat: Djarwarasa

Gambar 2. Irah-irahan *naskah* wontên ing kâcâ i

Wontên ing kâcâ v pérangan nginggil kapanggihakên sêratan ingkang kawaos “punikâ Sêrat Jarwârasâ”. Ukârá mênikâ ngêwrat irah-irahaning inggih mênikâ Sêrat Jarwârasâ. Sanèsipun mênikâ, wontên ing kâcâ v pérangan ngandhap kapanggihakên sêratan ingkang kawaos “punikâ Sêrat Jarwâsurahsâ”. Pérangan mênikâ kawahyakakên awujud gambar ing ngandhap mênikâ. Wondéné ingkang dipuntandhani abrit nêdahakên ukaranipun.

Transliterasi: punikâ Sêrat Jarwârâså ingkang gadhah kula pun Suhulman.

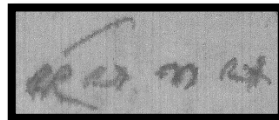
Transliterasi: punikâ Sêrat Jarwâsurahså ingkang gadhah kulâ pun Kartâwikramâ,
ing kampung Surânatan, Kadipatèn Surâkartâ, 1821

Gambar 3. **Irah-irahan *naskah* wontên ing kâcâ v**

Kajawi mênikâ, irah-irahaning *naskah* ugi kasêrat wontên kâcâ wingking. Irah-irahan mênikâ kasêrat mawi aksârâ Jâwâ. Wontên kâcâ wingking, wontên kalih sêratan irah-irahan kados gambar ing ngandhap mênikâ.

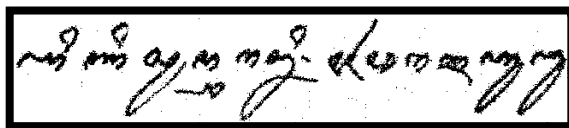
Transliterasi: Sêrat Jarwârâså

Transliterasi: Jarwârâså

Gambar 4. **Irah-irahan *naskah* wontên ing kâcâ wingking**

Salajêngipun, irah-irahan *naskah* botên namung kapanggihakên ing sajawining *teks*, ananging ugi kapanggihakên ing salêbêting *teks*. Irah-irahan mênikâ kapanggihakên wontên ing pândâ pungkasan gâtrâ pungkasan *teks* kados gambar ing ngandhap mênikâ.

Transliterasi: iki sun arani jarwåråså tuhu

Gambar 5. **Irah-irahan ing salêbêting teks**

Gambar ing nginggil minangka cuplikan ing *teks SJ* ingkang kawaos “iki sun arani, Jarwåråså tuhu” ingkang maksudipun *naskah* mênika dipunwastani *Jarwåråså*. saking ukårå mênika nêdahakên bilih irah-irahaning *teks* inggih mênika Jarwåråså.

2. Panganggit, Papan Panyêrating *Naskah*, sâhå Taunipun *Naskah* Dipunsêrat

Naskah SJ dipunsêrat déning Radèn Sastrå Puspità. Katrangan babagan panganggit kapanggihakên saking sandi asmå ing kâcå satunggal pådå satunggal *teks SJ*. Sandi asmå wontên *teks* mênika kapanggihakên saking kâcå satunggal dumugi kâcå kalih. Sandi asmå ingkang kapanggihakên kawahyakakên kanthi wujud *tabel* ing ngandhap mênika.

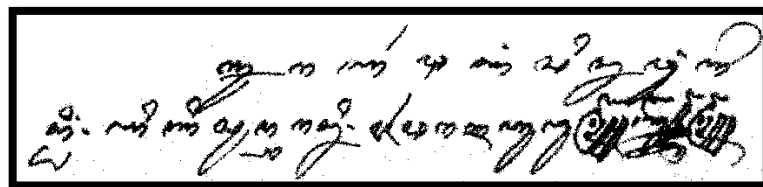
Tabel 10: **Cuplikan Sandi Asmå**

Cuplikan ing <i>Teks SJ</i>	Waosaning Sandi Asmå
1) { kâcå 1 } (Asmårådånå) /m/ n /m/ rar asing priyå sru wingit// den irarså nyatakênå// Sas mitanirå angsalé// tr atabing priyå sirnåå// Pust åkå mung kinaryå// pit êmbung alané nganggur// tar us tunå ing kaharjan//	Radèn Sastrå Puspità
2) /m/ kang supåyå biså aring// pir åbårå langênirå// dadi rêsepé kang anon// lêm êsing sastrå susilå// gêl aring præ pujånggå// dhong ing caritå panamung// têngg èrèngå supêking tyas//	Kang pidalêm Gêdhong
3) /m/ ngên ênånå ing pamikir// nag ulangå mring kang ardå// gri yanånå pakartiné// sup åyå waluyanirå// ra sané kang kinåndhå// kar såå tåmå arjayu// tåt å kanthining sarirå//	têngên Nagri Suråkartå
4) (Kinanthi) /m/ n /m/ ra sané sâyå mangungkung// dên ya manabung palupi// bås å basuki bisåå// gust hi caritå biså di// sên êngå sagung kang mulat// jà jêrumaning panggalih//	Radèn Bagus Sênjåyå, abdi dalêm,

Cuplikaning Teks SJ	Waosaning Sandi Asma
5) /m/ <u>ya</u> nganti korup mring dudu// <u>abti</u> â rêsêp salami// <u>dipunbis</u> â nglakonânâ// <u>dadi</u> â padhanging ati / <u>lêmb</u> ahâ mring ambêg santâ// <u>pupun</u> toné ing aurip//	punâkawan, sukêtaris Gêdhong
6) /m/ <u>nanedh</u> â maring Ywang Agung// <u>kaut</u> aman kang sajati// <u>wan</u> tu-wantu dènya gulang// <u>supra</u> {kâcâ 2}ndéné durung uning// <u>kêt</u> êlah nalutuh dadyâ / <u>tatul</u> adan kurang pèni//	Kêmasan Kasêpuhan Surâkartâ
7) /m/ <u>ris</u> -aris winihing wuwus// <u>gêlar</u> é kang punang tulis// <u>dhong</u> ing caritâ Pandhâwâ// <u>kêm</u> bar surasanirèki / <u>mas</u> alah ing jarwâ dadyâ// <u>san</u> ané ingkang ginusthi//	Hadiningrat
8) /m/ <u>ka</u> warnâ Yudhisthirèku// <u>sêpuh</u> pribadi sang aji// <u>puni</u> kâ kinaryâ bukâ// <u>anj</u> ingé jasatirèki/ <u>sur</u> asané Darmâwangsâ/ <u>ra</u> rênggâ préntahing batin/	
9) /m/ <u>kar</u> sanirâ kang mangungkung// <u>tatan</u> é arinirèki// <u>aw</u> astâ dyas Brataséna// <u>dipun</u> bisâ wruh parinci// <u>nir</u> â radèn Werkudârâ / <u>ngr</u> ating bumi Bimâ sêgti//	

Sanèsipun mênikâ, namaning panganggit ugi kapanggihakên saking *teks* ingkang ângkâ kalih inggih *teks Lêpiyan Sabarang Gawe*. Wontên ing kâcâ 34 larik 3 wontên ukârâ “Sastrâ Puspitâ mangaran”. Ukârâ mênikâ nêdahakên bilih *naskah* mênikâ dipunsêrat déning piyambakipun Sastrâ Puspitâ.

Papan panyêratipun *naskah* inggih mênikâ Surâkartâ. Katrangan ngèngingi papan panyêratipun *naskah* kapanggihakên wontên ing pàdâ pungkasan *teks SJ*. Katrangan mênikâ kawahyakakên ing ngandhap mênikâ.

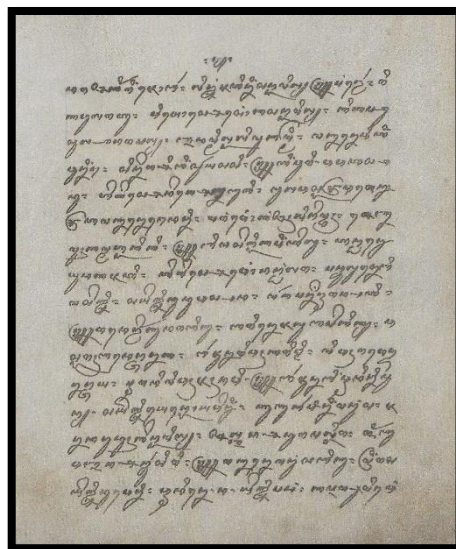
Transliterasi: Surâkartâ kang sinawung gêndhing, iki sun arani Jarwârâsâ tuhu.

Gambar 6. Papan panyêrating *naskah*

Taun panyêrating *naskah* inggih mênikâ Jé 1814 utawi taun 1885 M. Katrangan mênikâ kapanggihakên saking *kolofon naskah*. Wontên pérangan *kolofon* kasêrat bilih panyêrating *naskah* mênikâ saking tanggal 11 Jumadilawal dumugi 2 Jumadilakhir sâhâ taunipun sinêngkalan Catur Tunggal Bujânggâ Ratuné utawi taun 1814 Jé. Dados dumugi taun 2019 mênikâ *naskah SJ* umuripun sampun 134 taun.

3. Kawontênan *naskah*

Kawontênan *naskah SJ* taksih saé, sêratanipun taksih sagêd kawaos, sâhâ jilidanipun taksih kêncêng. Kacanipun *naskah* taksih jangkêp, botên wontên kâcâ ingkang ical. Cacahipun kâcâ ingkang dipuntaliti inggih mênikâ 29 kâcâ. Cacahing larik sabên sakâcâ inggih mênikâ 16 larik. Wondéné wujudipun kados gambar ing ngandhap mênikâ.

Gambar 7. Cacahing larik sabên sakâcâ

Bahan *naskah* ingkang dipunginakakên ing kâcâ i dumugi 34 inggih mênikâ dlancang HVS. Wêrni dlancangipun sampun kuning sêmu soklat. Wontên ing

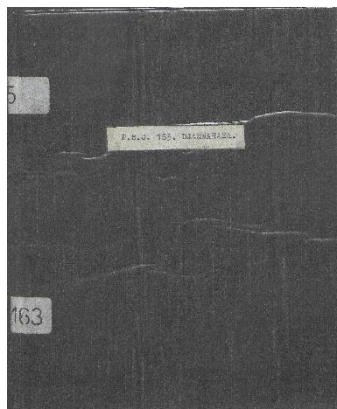
pérangan *kelopak naskah* ngginakakên kertas *concorde* kanthi *watermark* kados gambar ing ngandhap mênika.

Kasêrat: *concorde*

Gambar 8. **Watermark ing kelopak naskah**

Cover naskah SJ ngginakakên karton kandêl warni cêmêng ingkang dipunsamaki plastik. Wondéné wujudipun kados gambar ing ngandhap mênika.

Gambar 9. **Samaking Naskah SJ**

4. Isining *naskah sâhâ jinising naskah*

Naskah SJ kalêbêt jinis *naskah* piwulang. Ing salêbêting *naskah SJ* kawrat kalih *teks*. *Teks* ingkang sêpisan inggih mênika *teks Sêrat Jarwârâsâ* ingkang dipunwiwiti saking kâcâ v dumugi viii sâhâ 1 dumugi 29. Lajêng *teks* ingkang angka kalih inggih mênika *teks Lêpiyan Sabarang Gawé* ingkang dipunwiwiti saking kâcâ 34 dumugi 37.

Miturut katrangan saking *Katalog Induk Naskah-naskah Nusantara Jilid 1 Museum Sonobudoyo* (Behrend, 1990:497), *teks Sêrat Jarwârâsâ* mênikâ ngêwrat piwulang moral kanggé nggayuh kautaman ingkang sajatos. Wondéné *teks Lêpiyan Sabarang Gawé* ngêwrat babagan cârâ-caraning nindakakên padamêlan kados tâ mbathik, nyogâ, ngêcap, nyulam, lsp.

5. Jinising aksârâ *teks*, basaning *teks*, sâhâ dhapukaning *teks*

Teks SJ kasêrat kanthi ngginakakên aksârâ Jawâ sêratan tangan. Sikaping aksârâ miring manêngên sâhâ *goresan*-ing aksârâ kandêl. Jinising aksârâ inggih mênikâ ngêtumbar. *Teks SJ* kasêrat mawi bâsâ Jawi gagrag anyar. Ananging wontên ingkang sapérangan *teks* ngginakakên têmbung bâsâ Jawi Kinâ. Botên namung bâsâ Jawi kémawon, ananging ugi wontên sapérangan ingkang ngginakakên bâsâ Arab. Ragam bâsâ ingkang dipunginakakên wontên *teks SJ* inggih mênikâ ragam ngoko. Ananging wontên ugi sapérangan ingkang ngginakakên ragam krâmâ. Ragam ingkang campuran mênikâ dipunginakakên kanggé njumbuhakên cacahing guru wilanagan sâhâ guru lagunipun. Wondéné dhapukaning *teks* inggih dhapukan sêkar. Ing ngandhap mênikâ tulâdhâ bâsâ ingkang dipunginakakên wontên *teks SJ*.

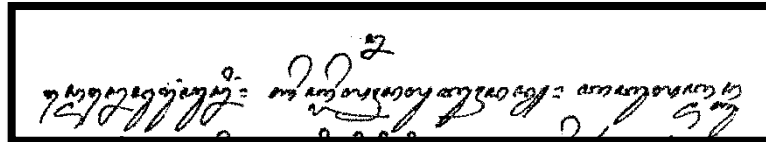
/o/ yèn nêmuâ kanisthaning urip// rapalé mangkono/ wa man talaba saean
kuwé/ wajidan wajidaku puniki// sâpâ têmên yêkti/ kalamun tinêmu//

Terjemahan:

/o/ apabila mengalami kesusahan dalam hidup, ingatlah pesan ini: “wa man tholaba syaian wajadda wajada”, yang artinya siapa yang mencari sesuatu dengan bersungguh-sungguh, dia akan mendapatkannya.

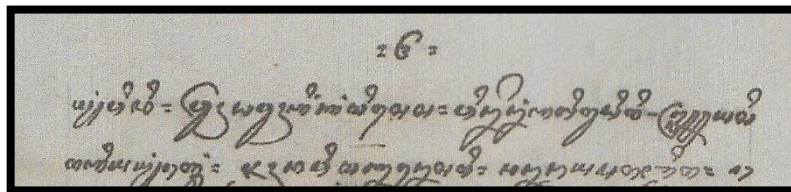
6. Nomêr kâcå *naskah*

Nomêring kâcå *naskah SP* kasêrat ngginakakên ångkå Jåwå. Ångkå Jåwå dipunginakakên kanggé nyêrat kâcå 1 - 29 ingkang mapan ing nginggil sisih têngah kados gambar ing ngandhap mênikå.

Gambar 10. Kâcå ingkang kasêrat ngginakakên ångkå Jåwå

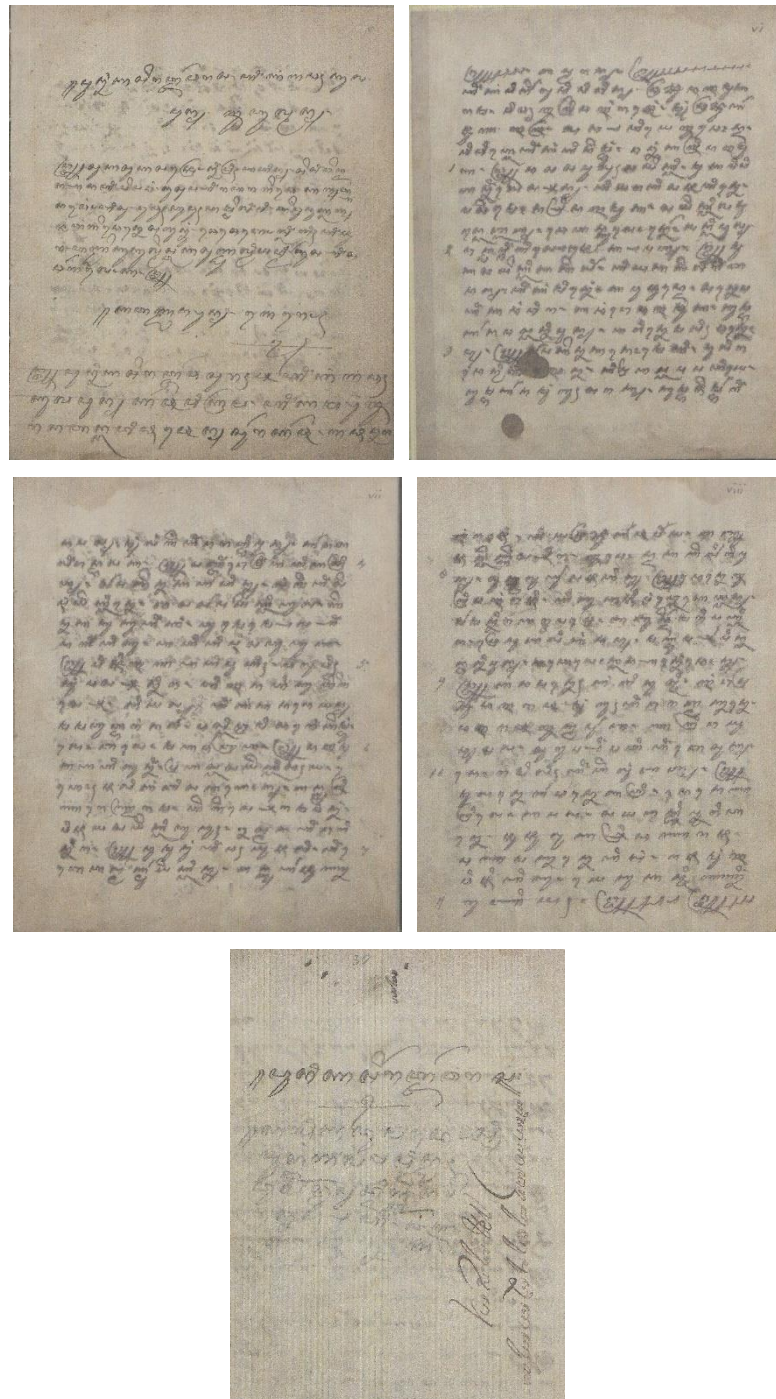
Nomêr kâcå ingkang ngginakakên ångkå Jåwå wontên ingkang dipunsukani pådå pangkat wontên ugi ingkang botên. Kâcå ingkang nomêr kacanyipun dipunsukani pådå pangkat inggih mênikå kâcå 3, 4, 5, 10, 16, 17, 26, sâhå 27. Wondéné wujudipun kados gambar ing ngandhap mênikå.

Gambar 11. Nomêring kâcå ingkang dipunsukani pådå pangkat

7. Cathêtan déning Panyêrat Sanèsipun

Wontên ing kâcå v, vi, vii, viii, sâhå 30 wontên sêratan ingkang dipunsêrat déning ingkang gadhah *naskah* inggih mênikå Suhulman. Sêratan ing kâcå v inggih mênikå katrangan ngèngingi ingkang gadhah *naskah*. Wontên ing kâcå vi – viii inggih mênikå sêratan saking ingkang gadhah *naskah* ingkang isinipun njarwakakên namaning *tokoh* ringgit Dåsåmukå, Kumbåkarnå, Sarpåkênåkå, Wibisånå, Sugriwå, Subali, sâhå Dhånåråjå. Gambaripun kados ing ngandhap mênikå.

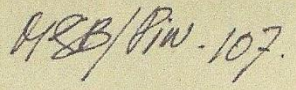

Gambar 12. Cathêtan déning panyêrat sanès

8. Katrangan sajawinipun teks

Katrangan utawi cathêtan ing sajawining *naskah* sâhâ teks SJ kapanggihakên mapintên-pintên wujudipun ing antawisipun inggih mênikâ kode

naskah, kode mikrofilm, stempel, sâhâ gambar. Wujuding cathêtan mênikâ kasêrat bédâ-bédâ. Wontên ingkang kasêrat Latin mawi sêratan tangan, wontên ugi ingkang kasêrat mawi aksârâ Jâwâ. Wondéné cathêtan ingkang kapanggihakên ing *naskah* sâhâ *teks SJ* kaandharakên wontên ing *tabel* ngandhap mênikâ.

Tabel 11: Cathêtan ing Sajawining Teks

No.	Wujuding Cathêtan	Katrangan
1.		<i>Kode naskah</i> ing pérangan samak.
2.		Cathêtan mênikâ minangkâ <i>kode proyek</i> saking <i>naskah SJ</i> . MSB nêdahakên bilih <i>naskah</i> mênikâ <i>koleksi</i> Museum Sonobudoyo. Sêratan “Piw” nêdahakên bilih <i>naskah</i> mênikâ kalêbêt jinis <i>naskah</i> piwulang. Wondéné ângkâ 107 inggih mênikâ nomêr urutipun.
3.		P.B.C. 163 inggih mênikâ <i>kode naskah asli</i> sadèrèngipun dipun-proses déning <i>proyek</i> .
4.		Cap kanthi waosan “panti budâyâ” ingkang nêdahakên bilih <i>naskah</i> mênikâ <i>koleksi</i> Panti Budâyâ.

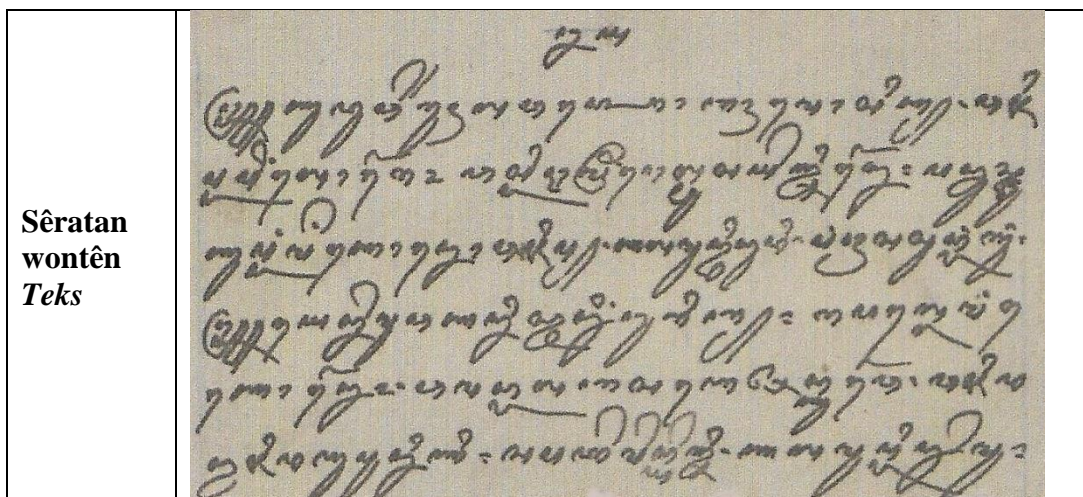
Saking andharan *deskripsi naskah* ing nginggil, sagêd kapêndhêt dudutan bilih *naskah SJ* kawontênanipun taksih saé sâhâ taksih karawat. *Naskah* mênikâ kasêrat déning Radèn Sastrâ Puspita ing Nagri Surâkartâ nalikâ jaman Pakubuwânâ IX. *Naskah SJ* kasêrat kanthi dhapukan sêkar sâhâ isinipun kalêbêt jinis piwulang.

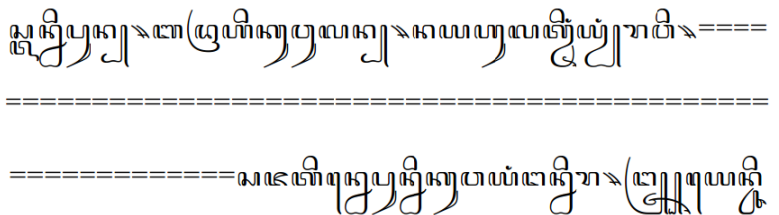
B. *Transkripsi Teks*

Transkripsi teks SJ wontên panalitèn mênikå dipuntindakakên kanthi ancas kanggé nglêstantunakên *teks*-ipun. *Teks SJ* dipundamêl *transkripsi*-nipun amargi saking asiling *inventarisasi*, *naskah SJ* namung kapanggihakên satunggal *eksemplar* utawi sagêd kaanggêp *naskah tunggal (codex unicus)*. *Transkripsi teks SJ* kadamêl kanthi *metode diplomatik*. Sinaoså makatên, wontên sapérangan prakawis ingkang kasêrat botên sami kalihan *teks* aslinipun. Prakawis mênikå kaandharakên minångkå pandom *transkripsi* kados ing ngandhap mênikå.

1. *Wujuding Aksårå*

Transkripsi teks SJ kadamêl ngginakakên *sistem komputer*, satêmah wujuding aksårå botên sami kalihan aslinipun. Manawi wontên ing *teks* aslinipun sikaping aksårå miring manêngên, wontên ing *transkripsi* sikaping aksårå dados jêjêg. Jinising aksårå ingkang dipunginakakên inggih mênikå “tulådha jêjêg”. Wondéné wujudipun kados ing ngandhap mênikå.

Asiling Transkripsi	
--------------------------------	--

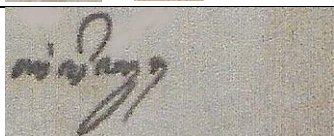

7. Panyêrating Mangajapå Mandråwå

Sêratan wontên Teks	
Asiling Transkripsi	

8. Sêratan ingkang Botên Sagêd Kasêrat Ngginakakên Komputer

Sêratan-sêratan ingkang botên sagêd kasêrat ngginakaakên komputer botên dipundamêl transkripsi. Sêratan-sêratan mênikå kaandharakên ing tabel ngandhap mênikå.

Tabel 12: Sêratan ingkang botên sagêd kadamêl transkripsi-nipun

Katrangan	Wujudipun
Sandhangan ingkang dipuncoret	
Sandhangan ingkang madêg piyambak ing pungkasaning larik	
Pasangan aksårå jå ingkang kasêrat wêtah dipun éwahi dados pasangan jå ingkang limrah	 dipunéwahi dados

Wondéné asiling transkripsi kawahyakakên wontên ing pérangan lampiran 2.

C. Transliterasi sårå Suntingan Teks

Suntingan teks SJ kadamêl kanthi kalih carå, inggih mênikå suntingan kanthi transliterasi standar sårå suntingan kanthi aparat kritik. Sadèrèngipun

dipundamêl *suntingan*, langkung rumiyin kadamêl pandomipun kanggé nggampilakên ndamêl *transliterasi* sâhâ *suntingan teks SJ*.

1. Pandom *Transliterasi*

Pandom *transliterasi* dipundamêl kanggé nggampilakên sâhâ dados pathokan anggènipun damêl *transliterasi*. Pandom *transliterasi* ingkang kadamêl kaandharakên kanthi wujud *tabel*. Ing salêbêting *tabel* wonten pérangan *kolom* kâcâ/larik ingkang nêdahakên wontên pundi tuladha panyêratipun kapanggihakên.

a. Wujuding Aksâra Jâwâ sâhâ Pasanganipun

Aksâra Jâwâ utawi ingkang asring sinêbut carakan mênikâ cacahipun wontên 20 (kalih dâsâ) inggih mênikâ:

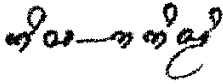

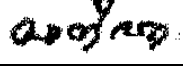

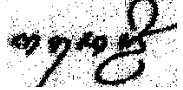
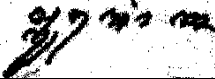

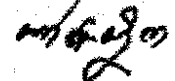

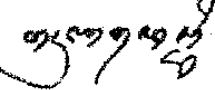
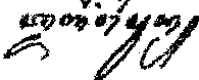

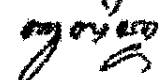

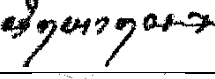
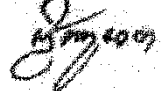

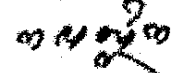
ᮘᮞ, ᮘᮧ, ᮘᮨ, ᮘᮩ, ᮘ᮪, ᮘ᮫, ᮘᮬ, ᮘᮭ, ᮘᮮ, ᮘᮯ, ᮘ᮰,

ᮘ᮱, ᮘ᮲, ᮘ᮳, ᮘ᮴, ᮘ᮵, ᮘ᮶, ᮘ᮷, ᮘ᮸, ᮘ᮹, ᮘᮺ.

Aksâra ing nginggil sabên aksaranipun dipunwastani aksâra lêngênâ (Jawi Kinâ: *lagna*), ingkang têngesipun aksâra wudâ utawi botên nganggé sandhangan (Padmosoekotjo, 1989:13). Aksâra Jâwâ menikâ sipatipun *silabik* inggih mênikâ satunggal aksâra nggambarakên satunggal wandâ. Aksâra Jâwâ ugi asipat konsonantal manawi dipunpangku utawi dipunpasangi. Aksâra Jâwâ sâhâ pasanganipun sadâyâ kapanggihakên wontên *teks SJ*. Wondéné wujudipun kawahyakakên wontên ing *tabel* ngandhap mênikâ.

Tabel 13: Tulâdhâ panyêrating aksâra Jâwâ sâhâ pasanganipun

Nâmâ Aksâra	Wujud		Tulâdhâ Panyêratipun	Transliterasi <i>Standar</i>	Kâcâ/ larik
	Aksâra Jâwâ	Aksâra Pasangan			
hâ		...		kautaman kang	1/16

Nãmå Aksårá	Wujud		Tulådå Panyêratipun	Transliterasi <i>Standar</i>	Kåcå/ larik
	Aksårá Jåwå	Aksårá Pasangan			
				ris-aris wi...	2/2
nå				déné	2/14
cå				caritå	1/6
				parinci	2/8
rå				radèn wêr...	3/10
				...s rumångså	28/1
kå				karsanirå	2/7
				dèn kapanggih	4/9-10
då				rahadèn bi...	2/11
				...t dagingipun	4/6
tå				kulit da...	4/6
				wastå	5/13
så				têgêsé	5/8
wå				wiyosé	3/2
				...n Wêrkudårá	4/16
lå				rapalirå	3/14

Nåmå Aksårá	Wujud		Tulådå Panyêratipun	Transliterasi <i>Standar</i>	Kåcå/ larik
	Aksårá Jåwå	Aksårá Pasangan			
på		...		karêpirå	8/12
dhå				padhanging	1/14
				tandhané	3/7
jä				sajati	5/6
				bénjing	5/16
yå				suryå	3/4
				...b yèn ti...	13/8
nyå				nyåwå	4/15
				dènyå	1/11
må				mangungkung	1/10
				sasmitånirå	1/2
gå				gêlaré	2/2
				...n ginilut pi...	27/1
bå				båså	1/11
				parabirå	4/2
thå				sathithik	4/4
				ginusthi	2/4

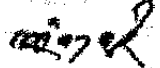

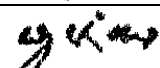

Námå Aksårá	Wujud		Tuládhå Panyêratipun	Transliterasi <i>Standar</i>	Kåcå/ larik
	Aksårá Jåwå	Aksårá Pasangan			
ngå				nganggur	1/3
				...n ngadêgå	17/8

b. Wujuding Aksårá Murdá såhá Pasanganipun

Aksårá murdá mênikå sajatosipun botên wontên. Wondéné ingkang limrahipun dipunwastani aksårá murdá utawi ingkang kaanggêp minångkå aksårá murdá mênikå sajatosipun aksårá *mahaprana*, inggih mênikå aksårá ingkang kêdah dipunucapakên kanthi abab ingkang kathah (Padmosoekotjo, 1989:37). Aksårá murdá mênikå wujudipun wontên pitu, inggih mênikå Nå, Kå, Tå, Så, På, Bå, såhá Gå. Sadâyå aksårá murdá mênikå kapanggihakên wontên ing *teks SJ*, ananging pasanganipun namung kapanggihakên satunggal inggih mênikå pasangan Tå. Wondéné wujudipun aksårá murdá såhá pasanganipun kawahyakakên wontên ing tabêl ngandhap mênikå.

Tabel 14: Tuládhå Panyêrating Aksårá Murdá

Námå Aksårá Murdå	Wujud		Tuládhå Panyêratipun	Transliterasi <i>Standar</i>	Kåcå/ larik
	Aksårá Murdå	Pasangan Aksårá Murdå			
nå		-		Nagårá Ngastiná	8/2
kå		-		påncånåkå	11/8
tå				Jåyådråtå	7/16
				lintang	3/1

Nåmâ Aksârâ Murdâ	Wujud		Tulâdhâ Panyêratipun	Transliterasi <i>Standar</i>	Kâcâ/ larik
	Aksârâ Murdâ	Pasangan Aksârâ Murdâ			
sâ		-		Sang Aji	2/5
sâ		-		...k sakarsâ	14/1
pâ		-		pandhitâ	7/16
gå		-		pujângâ	26/2
bâ		-		prabu	7/13

c. Wujuding Aksârâ Swârâ

Aksârâ swârâ mênikâ sajatosipun namung wontên gangsal, inggih mênikâ a, i, u, é, o. Ananging aksârâ **rê** sâhâ **lê** kalêbêtakên wontên aksârâ swârâ (piridan saking aksârâ *Dévanāgarī*), milanipun wontên ingkang mastani bilih aksârâ swârâ mênikâ wontên pitu (Mulyani, 2015:9). Aksârâ swârâ a, i, u, e, o botên kénging dados pasangan. Manawi dumunung ing sawingkinging wandâ sigêg, aksârâ sêsigêging wandâ mênikâ kêdah dipunpangku (Padmosoekotjo, 1989:40). Sinaosâ makatên, wontên ing salêbêting *teks SJ* kapanggihakên aksârâ swârâ ingkang dados pasangan. Wondéné wujuding aksârâ swârâ ingkang kapanggihakên wontên *teks SJ* kawahyakakên ing *tabel* ngandhap mênikâ.

Tabel 15: Tulâdhâ Panyêrating Aksârâ Swârâ

Nåmâ Aksârâ Swârâ	Wujud Aksârâ Swârâ	Wujud Pasangan Aksârâ Swârâ	Tulâdhâ Panyêratipun	Transliterasi i <i>Standar</i>	Kâcâ / larik
A				ahli nêmbah	3/6

Nâmâ Aksâr â Swârâ	Wujud Aksâr â Swârâ	Wujud Pasangan Aksârâ Swârâ	Tulâdhâ Panyêratipun	Transliterasi i Standar	Kâcâ / larik
				Srat Ambiyâ	27/1
I				...n mutmainah	9/2
				Al Insanu	3/14
U		-		Gathautkâcâ	10/7
E		-		...s tasbiratul ékrâm	18/6
O		-		ontâ kusumâ	6/4
Rê		-		kêrêp panggyâ	7/11
Lê				lêmêsing	1/5
				...n lêbur	13/8

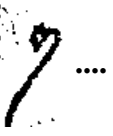
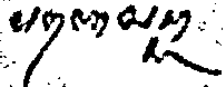

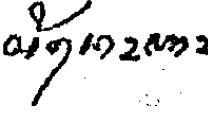

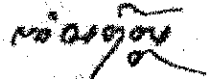

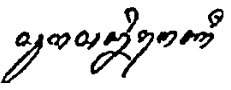

d. Wujuding Sandhangan

Sandhangan inggih mênikâ têtêngêr kanggé ngéwahi swantêning aksârâ utawi pasangan (Padmosoekotjo, 1989:17). Jinisipun sandhangan wontên tigâ inggih mênikâ sandhangan swârâ, sandhangan panyigêging wandâ, sâhâ sandhangan wyanjânâ.

1) Sandhangan Swârâ

Tabel 16: Tulâdhâ Panyêrating Sandhangan Swârâ

Nâmâ sâhâ fungsi Sandhangan	Wujud Sandhangan	Tulâdhâ Panyêratipun	Transliterasi Standar	Kâcâ/ larik
Wulu			sarirâ	1/10
Pralambanging vokal i			

Nâmâ sâhâ <i>fungsi</i> Sandhangan	Wujud Sandhangan	Tulâdhâ Panyêratipun	Transliterasi <i>Standar</i>	Kâcâ/ larik
Suku 		durung	2/1
Pralambanging vokal u				
Pêpêt	0		Sêmar	7/1
Pralambanging vokal ê				
Taling			paèsan ka...	4/12
Pralambanging vokal é/è			éwuh	6/14
Taling Tarung			wong	3/8
Pralambanging vokal o				
Tarung 		sirnââ	1/3
Pralambanging vokal â				
Dirgâ muré			angsalé	½
Pralambanging vokal ai				
Wulu mêlik			surasanirèki	2/3
Pralambanging vokal ī			
Suku mêndut 		agung	7/11
Pralambanging vokal ū				

2) Sandhangan Panyigeging Wândâ

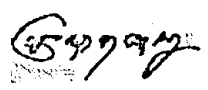

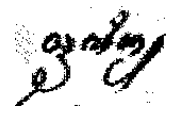

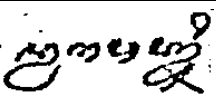

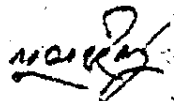
Tabel 17: Tulâdhâ Panyêrating Sandhangan Panyigêging Wandâ

Nâmâ Sandhangan	Wujud Sandhangan	Tulâdhâ Panyêratipun	Transliterasi <i>Standar</i>	Kâcâ/ larik
Layar 		kêmbar	2/3

Nàmå Sandhangan	Wujud Sandhangan	Tulådha Panyêratipun	Transliterasi Standar	Kácå/larik
Wignyan			nênggih	2/11
Cêcak			kang	1/4
Pangkon			tyas	5/12

3) Sandhangan Wyanjånå

Tabel 18: Tulådha Panyêrating Sandhangan Wyanjånå

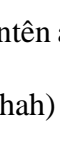

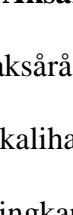

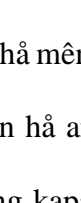
Nàmå Sandhangan	Wujud Sandhangan	Tulådha Panyêratipun	Transliterasi Standar	Kácå/larik
Cåkrå			Bråtåsénå	3/5
Kêrêt			crêmin	6/5
Péngkal			dadyå	2/4
Panjing Wå			Dwåråwati	4/5
Panjing Lå			Plåsåjênar	11/7

e. Panyêrating Tåndha Diakritik ê, é, sårå è

Panyêrating *vokal* e kapérang dados tigå, inggih mênika aksårå Jåwå kanthi sandhangan pêpêt ingkang dipunwaos ê kados tå ing têmbung ‘pêlêm’ têngêsipun ‘*buah mangga*’, lajêng aksårå Jåwå kanthi sandhangan taling ingkang dipunwaos é kadostå ing têmbung ‘lélé’ têngêsipun ‘*ikan lele*’, sårå sandhangan taling ingkang dipunwaos è kadostå ing têmbung ‘bèbèk’ têngêsipun ‘*angsa*’. Bédå antawisipun *vokal* é sårå è dipunbédakakên miturut *konteks* sårå pangrêtosan panaliti lajêng

dipunjumbuhakên kalihan *Baoesastra Djawa* (Poerwadarminta, 1939). Tuladhâ vokal ê, é, sâhâ è ingkang kapanggihakên wontên *teks SJ* kawahyakakên ing *tabel* ngandhap mênikâ.

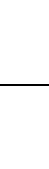

Tabel 19: Tuladhâ Panyêrating Diakritik ê, é, sâhâ è

Nâmâ Sandhangan	Wujud Sandhangan	Tuladhâ Panyêratipun	Transliterasi Standar	Kâcâ/ larik
Pêpêt			kênâ	17/3
Taling			pangrasané	16/8
Taling			ngèlmu	13/7

f. Panyêrating Aksârâ hâ Antêb sâhâ hâ Ampang

Swantên aksârâ hâ mênikâ wontên kalih inggih mênikâ hâ antêb (mawi abab ingkang kathah) kalihan hâ amping. Wondéné tuladhâ wujuding aksârâ hâ antêb sâhâ hâ amping ingkang kapanggihakên wontên *teks SJ* kawahyakakên ing *tabel* ngandhap mênikâ.

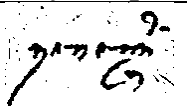
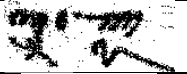
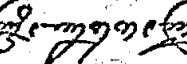
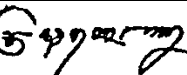
Tabel 20: Tuladhâ Panyêrating hâ Antêb sâhâ hâ Ampang

	Tuladhâ Panyêratipun	Transliterasi Standar	Kâcâ/ larik
Hâ antêb		Mâhâ	7/11
Hâ amping		iyâ	8/4

g. Panyêrating Aksârâ “Nyâ” dados Aksârâ “Nâ”

Tabel 21: Tuladhâ Panyêrating Aksârâ “Nyâ” dados Aksârâ “Nâ”

Tuladhâ Panyêratipun	Transliterasi Diplomatik	Transliterasi Standar	Kâcâ/ larik
	ponycâ	pâncâ	11/1

Tuládhâ Panyêratipun	<i>Transliterasi Diplomatik</i>	<i>Transliterasi Standar</i>	Kâcâ/ larik
	bényjing	bénjing	12/3
	...g sanyta	...g santa	1/14-15
	panydhâwâ	pandhâwâ	2/3
	Srinynarénydrâ	Srinaréndrâ	4/5
	BrâTâSénynâ	Brâtâsénâ	2/9

h. Panyêrating Taling Tarung Semu

Tabel 22: Tuládhâ Panyêrating Taling Tarung Semu

Tuládhâ Panyêratipun	<i>Transliterasi Diplomatik</i>	<i>Transliterasi Standar</i>	Kâcâ/ larik
	pujonggâ	pujânggâ	1/6
	songkâ	sângkâ	3/2

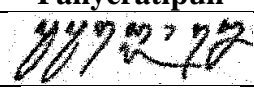

i. Panyêrating Têmbung Dwilinggâ

Tabel 23: Tuládhâ Panyêrating Têmbung Dwilinggâ

Tuládhâ Panyêratipun	<i>Transliterasi Diplomatik</i>	<i>Transliterasi Standar</i>	Kâcâ/ larik
	wanTuwantu	wantu-wantu	1/16
	alingngaling	aling-aling	5/5
	jêbaljêbul	jêbal-jêbul	7/8

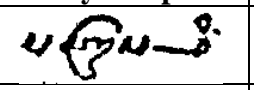
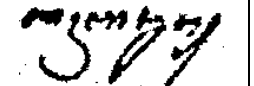
j. Panyêrating Têmbung Dwipurwâ

Tabel 24: Tulâdhâ Panyêrating Têmbung Dwipurwâ

Tulâdhâ Panyêratipun	Transliterasi Diplomatik	Transliterasi Standar	Kâcâ/ larik
	pupuntoné	pêpuntoné	1/15
	jujuluknyâ	jêjuluknyâ	19/8

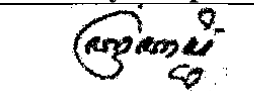
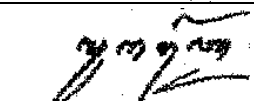
k. Panyêrating Aksârâ Rangkêp ingkang Kasusun saking Proses Afiksasi

Tabel 25: Tulâdhâ Panyêrating Aksârâ Rangkêp ingkang Kasusun saking Proses Afiksasi

Tulâdhâ Panyêratipun	Transliterasi Diplomatik	Transliterasi Standar	Kâcâ/ larik
	patrapping	patraping	13/6
	kahhannan	kahanan	13/14

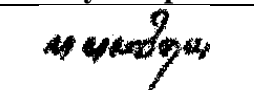
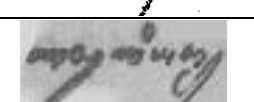
l. Panyêrating Swantên Aural

Tabel 26: Tulâdhâ Panyêrating Swantên Aural

Tulâdhâ Panyêratipun	Transliterasi Diplomatik	Transliterasi Standar	Kâcâ/ larik
	tratapbing	tratabing	1/2
	muratdé	muradé	26/5

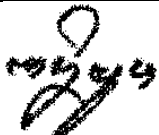
m. Panyêrating Aksârâ “yâ” dados Aksârâ “hâ”

Tabel 27: Tulâdhâ Panyêrating Aksârâ “yâ” dados Aksârâ “hâ”

Tulâdhâ Panyêratipun	Transliterasi Diplomatik	Transliterasi Standar	Kâcâ/ larik
	papatiyé	pêpatihé	21/5
	kasugiyân	kasugihan	23/3-4

n. Panyêrating Aksâra “wâ” dados aksâra “hâ”

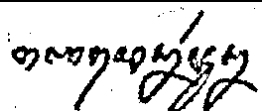
Tabel 28: Tulâdhâ Panyêrating Aksâra “wâ” dados aksâra “hâ”

Tulâdhâ Panyêratipun	Transliterasi Diplomatik	Transliterasi Standar	Kâcâ/ larik
	hanêmuwâ	anêmuâ	18/3
	ngakuwâ	ngakuâ	22/14

o. Panyêrating Sastrâ Lampah

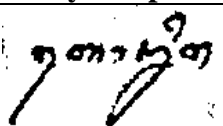
Sastrâ lampah inggih mênikâ caranipun maos utawi cârâ ngucapakên têmbung apurwâ hâ ingkang dumunung wontên ing sawingkining têmbung ingkang wandanipun sigêg (Padmosoekotjo, 1989:77). Tulâdhâ ingkang kapanggihakên wontên ing *teks SJ* inggih kados ing ngandhap mênikâ.

Tabel 29: Tulâdhâ Panyêrating Sastrâ Lampah

Tulâdhâ Panyêratipun	Transliterasi Diplomatik	Transliterasi Standar	Kâcâ/ larik
	rahadènnarjunnâ	Rahadèn Arjunâ	4/9

p. Panyêrating Têmbung Kriyâ

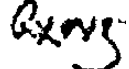
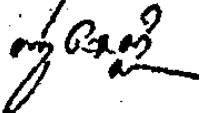

Tabel 30: Tulâdhâ Panyêrating Têmbung Kriyâ

Tulâdhâ Panyêratipun	Transliterasi Diplomatik	Transliterasi Standar	Kâcâ/ larik
	gonnirâ	nggonirâ	13/2

q. Panyêrating Aksâra Kapital

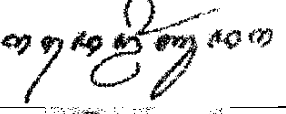
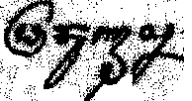
1) Aksâra Kapital kanggé Nyêrat Asmâ Allah, Asmâ Nabi, sâhâ Quran

Tabel 31. Tulâdhâ Panyêrating Aksâra Kapital kanggé Nyêrat Asmâ Allah, Asmâ Nabi, sâhâ Quran

Tulâdhâ Panyêratipun	Transliterasi Diplomatik	Transliterasi Standar	Kâcâ/ larik
	Alah	Allah	18/10
	kurAn ki...	Kuran ki...	18/3
	muhkammât	Muhammad	2/11

2) Aksâra Kapital kanggé Nyêrat Aksâra Wiwitaning Nâmâ Tiyang

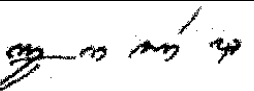
Tabel 32: Tulâdhâ Panyêrating Aksâra Kapital kanggé Nyêrat Aksâra Wiwitaning Nâmâ Tiyang

Tulâdhâ Panyêratipun	Transliterasi Diplomatik	Transliterasi Standar	Kâcâ/ larik
	radèn wêrkudâra	Radèn Wêrkudâra	3/10
	PraBukrêsna	Prabu Krêsna	4/8

3) Aksâra Kapital kanggé Nyêrat Aksâra Wiwitaning Nâmâ Papan

Padunungan

Tabel 33: Tulâdhâ Panyêrating Aksâra Kapital kanggé Nyêrat Aksâra Wiwitaning Nâmâ Papan Padunungan

Tulâdhâ Panyêratipun	Transliterasi Diplomatik	Transliterasi Standar	Kâcâ/ larik
	SurâkarTâ	Surâkartâ	29/15

r. Panyêrating Têmbung-têmbung ingkang Botên Ajêg

Tabel 34: Tuladhâ Panyêrating Têmbung-têmbung ingkang Botên Ajêg

Tuladhâ Panyêratipun	Transliterasi Diplomatik	Transliterasi Standar	Kacâ/ larik
	sêgTi	sêkti	2/9
	sêgti		2/10
	yêgTi	yêkti	3/16
	yêgti		24/15

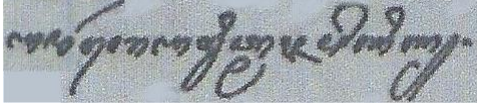
s. Panyêrating Tândhâ Pamaos

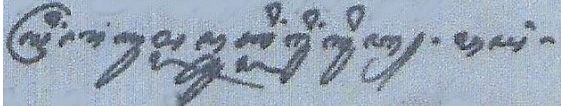
Tabel 35: Tuladhâ Panyêrating Tândhâ Pamaos

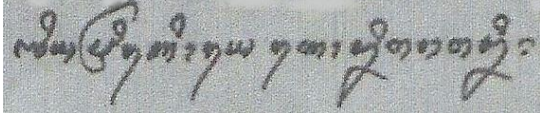
Tândhâ Pamaos	Wujuding Tândhâ Pamaos	Transliterasi Standar
Pådâ Lingsâ		/
Pådâ Lungsi		//
Mangajapâ		///

t. Teks ingkang lêpat

Wontên ing *teks SJ* kapanggihakên mapintên-pintên aksârâ ingkang botên sagêd kawaos amargi lepat anggènipun nyêrat. Prakawis mênikâ botên ngéwahi maknâ saking ukaranipun. Awit saking mênikâ, botên dipundamêl *transliterasi*-nipun. Sêratan-sêratan ingkang lêpat kawahyakakên wontên *tabel* ngandhap mênikâ.

Wujuding Aksará	
Ukaranipun	
Transliterasi	Adarbé atmájå pêkik.
Papan kapanggihakên	Kácå 5 larik 10 – 11

Wujuding Aksará	
Ukaranipun	
Transliterasi	Mring bagus tanduking wayang,
Papan kapanggihakên	Kácå 9 larik 11

Wujuding Aksará	
Ukaranipun	
Transliterasi	Iyå priyé nggonirá ngarani.
Papan kapanggihakên	Kácå 14 larik 16

Sanèsipun aksará ingkang botên sagêd kawaos ing nginggil, wontên ugi sandhangan ingkang dipuncoret amargi lêpat anggènipun nyêrat, kados tå sårå .

Sandhangan-sandhangan ingkang dipuncoret mênikå botên kadamêl *transliterasi*-nipun.

2. Pandom *Suntingan*

Pandom *suntingan teks SJ* dipundamêl kanggé nggampilakên anggènipun ndamêl *suntingan teks SJ*. Wondéné pandom *suntingan teks SJ* ingkang dipundamêl

inggih mênikå awujud tåndhå-tåndhå *penyuntingan* ingkang wujudipun kados ing ngandhap mênikå.

- a. Tåndhå [...] dipunginakakên kanggé tåndhå manawi wontên aksará, wandå, utawi têmbung ingkang dipungantos.
- b. Tåndhå (...) dipunginakakên kanggé tåndhå manawi wontên aksará, wandå, utawi têmbung ingkang dipunkirangi.
- c. Tåndhå <...> dipunginakakên kanggé tåndhå manawi wontên aksará, wandå, utawi têmbung ingkang dipuntambahi.
- d. Nomêripun *aparat kritik* kasêrat ngginakakên ångkå Latin ingkang dipunpapanakên wontên nginggil sisih têngên saking têmbung ingkang dipun-*sunting*. Tuladhanipun inggih (...¹, ...², ...³, ...⁴) lan salajêngipun.

3. Asiling Transliterasi, Suntingan, sårå Aparat Kritik

Asiling transliterasi sårå *suntingan teks SJ* kawahyakakên wontên ing tabel ngandhap mênikå.

Tabel 36: Asiling Transliterasi sårå *Suntingan Teks SJ*

Pådå	Asiling Transliterasi Teks SJ	Asiling Suntingan Teks SJ
	1.Asmårådånå	
1.	{kåcå 1} /// /// rarasing priyå sru wingit// denirarså nyatakênå// Sasmitanirå angsalé// tratabing priyå sirnåå// Puståká mung kinaryå// pitêmbung alané nganggur// tarus tunå ing kaharjan//	{kåcå 1} /// /// rarasing priyå sru wingit// denirarså nyatakênå// Sasmitanirå angsalé// tratabing priyå sirnåå// Puståká mung kinaryå// pitêmbung alané nganggur// tarus tunå ing kaharjan//
2.	/// kang supåyå biså aring// piråbårå langênirå// dadi rêsepé kang anon// lêmêsing sastrå susilå// gêlaring præ pujånggå//	/// kang supåyå biså aring// piråbårå langênirå// dadi rêsepé kang anon// lêmêsing sastrå susilå// gêlaring præ pujånggå//

Pådå	Asiling Transliterasi Teks SJ	Asiling Suntingan Teks SJ
	dhonging caritå panamung// tênggèrèngå supêking tyas//	dhonging caritå panamung// tênggèrèngå supêking tyas//
3.	/// ngênènanå ing pamikir// nagulangå mring kang ardå// griyanånå pakartiné// supâyå waluyanirå// rasané kang kinåndhå// karsåå tåmå arjayu// tåtå kanthining* sarirå//	/// ngênènanå ing pamikir// nagulangå mring kang ardå// griyanånå pakartiné// supâyå waluyanirå// rasané kang kinåndhå// karsåå tåmå arjayu// tåtå kanthining sarirå//
	2.Kinanthi	
1.	/// /// rasané sâyå mangungkung// dènya manambung palupi// bâså basuki bisåå// gusthi caritå biså di// sênèngå sagung kang mulat// jå jêrumaning panggali//	/// /// rasané sâyå mangungkung// dènya manambung palupi// bâså basuki bisåå// gusthi caritå biså di// sênèngå sagung kang mulat// jå jêrumaning panggali//
2.	/// yå nganti korup mring dudu// abtiå rêsep salami// dipunbiså nglakonånå// dadiå padhanging ati / lêmbahå mring ambêg santa// pêpontoné ing aurip//	/// yå nganti korup mring dudu// abtiå rêsep salami// dipunbiså nglakonånå// dadiå padhanging ati / lêmbahå mring ambêg santa// pêpontoné ing aurip//
3.	/// nanedhå maring Ywang Agung// kautaman kang sajati// wantu-wantu dènya gulang// supra{kåcå 2}ndéné durung uning// kêtêlah nalutuh dadyå / tatuladan kurang pèni//	/// nanedhå maring Ywang Agung// kautaman kang sajati// wantu-wantu dènya gulang// supra{kåcå 2}ndéné durung uning// kêtêlah nalutuh dadyå / tatuladan kurang pèni//
4.	/// ris-aris winihing wuwus// gêlaré kang punang tulis// dhonging caritå Pandhåwå// kêmbar surasanirèki / masalah ing jarwå dadyå// sanané ingkang ginusthi//	/// ris-aris winihing wuwus// gêlaré kang punang tulis// dhonging caritå Pandhåwå// kêmbar surasanirèki / masalah ing jarwå dadyå// sanané ingkang ginusthi//
5.	/// kawarnå Yudhisthirèku// sêpuh pribadi sang aji// punikå kinaryå bukå// anjingé jasadirèki/ surasané Darmåwångså/ rêrènggå préntahing batin/	/// kawarnå Yudhisthirèku// sêpuh pribadi sang aji// punikå kinaryå bukå// anjingé jasadirèki/ surasané Darmåwångså/ rêrènggå préntahing batin/
6.	/// karsanirå kang mangungkung// tatané arinirèki// awastå dyan Brataséna// dipunbiså wruh parinci// nirå radèn Werkudårå / ngrating bumi Bimå sêkti//	/// karsanirå kang mangungkung// tatané arinirèki// awastå dyan Brataséna// dipunbiså wruh parinci// nirå radèn Werkudårå / ngrating bumi Bimå sêkti//

* Têmbung kanthi inggih mênikå sasmitaning sêkar Kinanthi

Pådå	<i>Asiling Transliterasi Teks SJ</i>	<i>Asiling Suntingan Teks SJ</i>
7.	/// Bråtáséna tégêsipun// myang rahadèn Bimå sêkti// ngèlmu iku kang sanyåtå/ bènèhé rubiyah nênggih/ margå lairing Muhammad// nèng jroning rubiyah mesthi//	/// Bråtáséna tégêsipun// myang rahadèn Bimå sêkti// ngèlmu iku kang sanyåtå/ bènèhé rubiyah nênggih/ margå lairing Muhammad// nèng jroning rubiyah mesthi//
8.	/// marmèku busananipun// polèng bang bintulu asri// tégésé lamun waspådå/ mring bang irèng kuning putih// déné jatining rubiyah// cahyå ingkang mẵncå warni//	/// marmèku busananipun// polèng bang bintulu asri// tégésé lamun waspådå/ mring bang irèng kuning putih// déné jatining rubiyah// cahyå ingkang mẵncå warni//
9.	/// yåiku satuhunipun// Muhammad ingkang kakikiki// marmå wastå Wêrkudårå// wrêku sayegti mêngkoni/ ku{kåcå 3}dårå akiring johar// lintang jatining san kamil/	/// yåiku satuhunipun// Muhammad ingkang kakikiki// marmå wastå Wêrkudårå// wrêku sayegti mêngkoni/ ku{kåcå 3}dårå akiring johar// lintang jatining san kamil/
10.	/// pangwori kawulå ratu// wiyosé sångkå san kamil// kitap usul ånå rapal// Idamilkalimukamri// maknané witing wuningå// sinêgsi ing suryå sasi//	/// pangwori kawulå ratu// wiyosé sångkå san kamil// kitap usul ånå rapal// Idamilkalimukamri// maknané witing wuningå// sinêgsi ing suryå sasi//
11.	/// ing wuri/ wêwatas adu// tégésé nêgsená ugi// mulå wastå Bråtásénå// Bråtå maknané ngédani// marang wong kang ahli nêmbah// Séna Muhammad kakiki//	/// ing wuri/ wêwat[ê]s ¹ adu// tégésé nêgsená ugi// mulå wastå Bråtásénå// Bråtå maknané ngédani// marang wong kang ahli nêmbah// Séna Muhammad kakiki//
12.	/// Bimå sêkti kaping têlu// tandhané yudåkå jati// tégésé wong nandhang lårå// panduluné Bimå sêkti// sayêkti kudu waspådå// margå panêngrêran pati//	/// Bimå sêkti kaping têlu// tandhané yudåkå jati// tégésé wong nandhang lårå// panduluné Bimå sêkti// sayêkti kudu waspådå// margå panêngrêran pati//
13.	/// Radèn Wêrkudårå iku// ariné jalu apêkik// Wastå Rahadèn Janåkå// Arjunå miwah Karithi// miwah Radèn Danajåyå// Prêmadi miwah Jahnåwi/	/// Radèn Wêrkudårå iku// ariné jalu apêkik// Wastå Rahadèn Janåkå// Arjunå miwah Karithi// miwah Radèn Danajåyå// Prêmadi miwah Jahnåwi/
14.	/// Arjunå ing wrêdinipun// sayêkti yèn toyå wêning// tuhu karsaning manungså// Janåkå nuduhkên kamil// Al Insanu rapalira// Sirhuwainsanursiri//	/// Arjunå ing wrêdinipun// sayêkti yèn toyå wêning// tuhu karsaning manungså// Janåkå nuduhkên kamil// Al Insanu rapalira// Sirhuwainsanursiri//

Pådå	<i>Asiling Transliterasi Teks SJ</i>	<i>Asiling Suntingan Teks SJ</i>
15.	/// maknané manungså iku// mring råså yêkti nduwèni// wrêdiné na yêkti padhang// karêm sumiwèng {kåcå 4} Ywang Widi// wruh dhawuhing kang Miséså// winênang aliru dhiri/	/// maknané manungså iku// mring råså yêkti nduwèni// wrêdiné na yêkti padhang// karêm sumiwèng {kåcå 4} Ywang Widi// wruh dhawuhing kang Miséså// winênang aliru dhiri/
16.	/// yå sirå iyå Ywang Agung// Jahnåwi maknané sari// Dananjåyå parabirå// ngakoni lanang sajati// Prêmedi lananging jagat// Karithi pan sanubari/	/// yå sirå iyå Ywang Agung// Jahnåwi maknané sari// Dananjåyå parabirå// ngakoni lanang sajati// Prêmedi lananging jagat// Karithi pan sanubari/
17.	/// marmané ing patrapipun// tan kêna pisah sathithik/ marang Sri Narédrå Krêsnå// Måråjå ing Dwåråwati// milå parap Nåtå Krêsnå// sayêkti lamun cêmani//	/// marmané ing patrapipun// tan kêna pisah sathithik/ marang Sri Narédrå Krêsnå// Måråjå ing Dwåråwati// milå parap Nåtå Krêsnå// sayêkti lamun cêmani//
18.	/// irêng kulit dagingipun// balung sungsum åtot gêtih// pan samyå irêng sadåyå// kudu-kudu dèn kawruhi// sajatiné Prabu Krêsnå// puniku ingkang mbawani//	/// irêng kulit dagingipun// balung sungsum [o]tot ² gêtih// pan samyå irêng sadåyå// kudu-kudu dèn kawruhi// sajatiné Prabu Krêsnå// puniku ingkang mbawani//
19.	/// Krêsnå êmbananing Wisnu// Wisnu sayêkti ngêmbani// marang Rahadèn Arjunå// ulatånå dèn kapanggih// déné Rahadèn Arjunå// adarbé ari kêkalih//	/// Krêsnå êmbananing Wisnu// Wisnu sayêkti ngêmbani// marang Rahadèn Arjunå// ulatånå dèn kapanggih// déné Rahadèn Arjunå// adarbé ari kêkalih//
20.	/// Nangkulå Sadéwå iku// akêmbar warnanirèki// puniku ing dunungirå// sayêkti paèsan kalih// pêsthi lamun ora bédå// warnaning kawulå Gusti//	/// Nangkulå Sadéwå iku// akêmbar warnanirèki// puniku ing dunungirå// sayêkti paèsan kalih// pêsthi lamun ora bédå// warnaning kawulå Gusti//
21.	/// Yudhisthirå Sang Aprabu// garwané wårå Drupadi// puniku ing maknanirå// wårå yêkti aling-aling// Drupadi idêring badan// badan ling-alinging jisim//	/// Yudhisthirå Sang Aprabu// garwané wårå Drupadi// puniku ing maknanirå// wårå yêkti aling-aling// Drupadi idêring badan// badan ling-alinging jisim//
22.	/// nyåwå suksmå lawan nêpsu// yêkti ling-alinging Widi// déné Radèn Wêrkudårå// garwané wastå Arimbi// miwah putraning rasêgså// mila{kåcå 5}né dipunkramani//	/// nyåwå suksmå lawan nêpsu// yêkti ling-alinging Widi// déné Radèn Wêrkudårå// garwané wastå Arimbi// miwah putraning rasêgså// mila{kåcå 5}né dipunkramani//
23.	/// butå iku karêpipun// nêpsu luammah puniki// nêpsu luammah	/// butå iku karêpipun// nêpsu luammah puniki// nêpsu luammah

Pådå	<i>Asiling Transliterasi Teks SJ</i>	<i>Asiling Suntingan Teks SJ</i>
	pêputrâ// mring malékat ankoribi// ing bénjang praptèng wêkasan// abarèng suruping pati//	pêputrâ// mring malékat ankoribi// ing bénjang praptèng wêkasan// abarèng suruping pati//
24.	/// Radèn Arjunâ puniku// akanthi garwâ kêkalih// kang sêpuh wârâ Sumbâdrâ// kang anom wârâ Srikandhi// tégêsé wârâ Sumbâdrâ// kajabané aling-aling//	/// Radèn Arjunâ puniku// akanthi garwâ kêkalih// kang sêpuh wârâ Sumbâdrâ// kang anom wârâ Srikandhi// tégêsé wârâ Sumbâdrâ// kajabané aling-aling//
25.	/// Sêmbâdrâ ing tégêsipun// pan suryâ ingkang sajati// tuhu yèn sréngéngé kitâ// panglèndhanganing Ywang Widi// kang dumadi kanyatahan// nirâ sajatining kamil//	/// Sêmbâdrâ ing tégêsipun// pan suryâ ingkang sajati// tuhu yèn sréngéngé kitâ// panglèndhanganing Ywang Widi// kang dumadi kanyatahan// nirâ sajatining kamil//
26.	/// marmâ ran Srikandhi iku// tégêsé Sri yêkti kalih// kandhi iku magnâ wadhah// atining manungsâ jati// tândhâ yèn bananing Suksmâ// sukmâ êmbananing urib/	/// marmâ ran Srikandhi iku// tégêsé Sri yêkti kalih// kandhi iku magnâ wadhah// atining manungsâ jati// tândhâ yèn bananing Suksmâ// sukmâ êmbananing urib/
27.	/// Yudhisthirâ Sang Aprabu// adarbé atmâjâ pêkik// wastâ Radèn Pâncâwâlâ// pâncâ lêlimâ kang wêrni// wâlâ iku ulêsing tyas// pinangkâ tandhaning urip/	/// Yudhisthirâ Sang Aprabu// adarbé atmâjâ pêkik// wastâ Radèn Pâncâwâlâ// pâncâ lêlimâ kang wêrni// wâlâ iku ulêsing tyas// pinangkâ tandhaning urip/
28.	/// Brâtâsênâ putranipun// jalu warnanirâ pêkik// wastâ Radèn Gathutkâcâ// puniku tégêsirèki// kâcâ sayêkti nagârâ// yâiku kâcâ wirangi//	/// Brâtâsênâ putranipun// jalu warnanirâ pêkik// wastâ Radèn Gathutkâcâ// puniku tégêsirèki// kâcâ sayêkti nagârâ// yâiku kâcâ wirangi//
29.	/// Angsaling cahyâ satuhu// Nagârâ sayêkti jisim// ingkang pinangkâ pratândhâ// ing jasad puniki bénjang// yè{kâcâ 6}n mênang sabilolahnyâ// tan kêna rusak sayêkti//	/// Angsaling cahyâ satuhu// Nagârâ sayêkti jisim// ingkang pinangkâ pratândhâ// ing jasad puniki bénjang// yè{kâcâ 6}n mênang sabilolahnyâ// tan kêna rusak sayêkti//
30.	/// gâthâ Ut kâcâ puniku// napas ingkang manjing mijil// yèn sirâ ayun wuningâ// mring sadulur barèng lair// napas pinêgèng santosâ// sayêkti lamun pinanggih//	/// gâthâ Ut kâcâ puniku// napas ingkang manjing mijil// yèn sirâ ayun wuningâ// mring sadulur barèng lair// napas pinêgèng santosâ// sayêkti lamun pinanggih//
31.	/// rahadèn busananipun// Ontâ kusumâ kulambi// tanpâ lar umabur bisa// talumpah madukâ	/// rahadèn busananipun// Ontâ kusumâ kulambi// tanpâ lar umabur bisa// talumpah madukâ

Pådå	<i>Asiling Transliterasi Teks SJ</i>	<i>Asiling Suntingan Teks SJ</i>
	crêmin// tåndhå luput sarik tulah// kaluwaking* makdum sarpin//	crêmin// tåndhå luput sarik tulah// kaluwaking makdum sarpin//
	3.Pocung	
1.	/// kang kapungkur// binangsulan tandhanipun// kang dèrèng winarnå// ing mangké sinawung gêndhing// Radèn Dananjâyå putrå Kawijâyå//	/// kang kapungkur// binangsulan tandhanipun// kang dèrèng winarnå// ing mangké sinawung gêndhing// Radèn Dananjâyå putrå Kawijâyå//
2.	/// tégêsipun// Ångkåwijâyå puniku// Ångkå yêkti bakal// Wijâyå kang mênêng mosik// punåkawanirå kathahé sêkawan/	/// tégêsipun// Ångkåwijâyå puniku// Ångkå yêkti bakal// Wijâyå kang mênêng mosik// punåkawanirå kathahé sêkawan/
3.	/// ingkang sêpuh// Bådranâyå wastanipun// bådå iku wulan// nåyå ulating Ywang Råwi// sajatiné puniku wayanganirå//	/// ingkang sêpuh// Bådranâyå wastanipun// bådå iku wulan// nåyå ulating Ywang Råwi// sajatiné puniku wayanganirå//
4.	/// yèn cinatur// Ki Sêmar tangguhé éwuh// dèn arani lanang// warnané kåyå pawèstri// akêkuncung lir raré sinawang tuwå//	/// yèn cinatur// Ki Sêmar tangguhé éwuh// dèn arani lanang// warnané kåyå pawèstri// akêkuncung lir raré sinawang tuwå//
5.	/// wong katêmu// iyå marang warnanipun// sayêkti tan samar// pamindênging ma{ kåcå 7 }kdum sarpin// yèn tan pisah lan punåkawané Sêmar//	/// wong katêmu// iyå marang warnanipun// sayêkti tan samar// pamindênging ma{ kåcå 7 }kdum sarpin// yèn tan pisah lan punåkawané Sêmar//
6.	/// yêktinipun// isining wayangan iku// kalamun tan bédå// pangkat-pangkat kang darbèni// lamun bocah kang pèsthi ywå rupå bocah	/// yêktinipun// isining wayangan iku// kalamun tan bédå// pangkat-pangkat kang darbèni// lamun bocah kang pèsthi ywå rupå bocah
7.	/// lamun sêpuh// kang pèsthi awarnå sêpuh// kalamun wanodyå// yêktiné warnå pawèstri// Kawijâyå kêna upataning Sêmar//	/// lamun sêpuh// kang pèsthi awarnå sêpuh// kalamun wanodyå// yêktiné warnå pawèstri// Kawijâyå kêna upataning Sêmar//
8.	/// purwanipun// angidoni kuncungipun// kang ahli manêmbah// ngidoni layanganèki// nora kêna ing bénjang pèsthi sikårå	/// purwanipun// angidoni kuncungipun// kang ahli manêmbah// ngidoni layanganèki// nora kêna ing bénjang pèsthi sikårå
9.	/// sêkaratmu// nålå Garèng kang winuwus// nålå atinirå// garèng iku	/// sêkaratmu// nålå Garèng kang winuwus// nålå atinirå// garèng iku

* Têmbung kaluwak inggih mênikå sasmitaning sêkar Pocung

Pådå	<i>Asiling Transliterasi Teks SJ</i>	<i>Asiling Suntingan Teks SJ</i>
	yêkti garing// yèn wis garing wêtuné gampang kéwâlâ//	yêkti garing// yèn wis garing wêtuné gampang kéwâlâ//
10.	/// jêbal-jêbul// si kanthong bâlong kang mêtû// tuhu rupâ-rupâ// Ki Bagong malih ginupit// Bagong iku angêgungkên lampahirâ//	/// jêbal-jêbul// si kanthong b[o]long ³ kang mêtû// tuhu rupâ-rupâ// Ki Bagong malih ginupit// Bagong iku angêgungkên lampahirâ//
11.	/// yèn wus agung/ Gusti ingkang Maha Agung// pêsthi kêrêp panggyâ// kalawan ing sirâ kaki// nadyan aprang sayêkti pilih kang nanggâ/	/// yèn wus agung/ Gusti ingkang Maha Agung// pêsthi kêrêp panggyâ// kalawan ing sirâ kaki// nadyan aprang sayêkti pilih kang nanggâ/
12.	/// kudu-kudu// ngagêsang ambudi kawruh// kasampurnanirâ// gantya malih kang winarni// Prabu Suyudânâ mangké ginupitâ	/// kudu-kudu// ngagêsang ambudi kawruh// kasampurnanirâ// gantya malih kang winarni// Prabu Suyudânâ mangké ginupitâ
13.	/// wadyanipun// Suyudânâ Sang aprabu// kang samyâ prawirâ// ingkang ginusthi rumiyin// Mândârâkâ Nâtâ Salyâ Prabu Karnâ/	/// wadyanipun// Suyudânâ Sang aprabu// kang samyâ prawirâ// ingkang ginusthi rumiyin// Mândârâkâ Nâtâ Salyâ Prabu Karnâ/
14.	/// Bismâ Prabu// Jâyâdrâtâ malhipun// Sang pandhitâ Durnâ// {kâcâ 8} ngukuhi Ngastinâ pati// pan mangkânâ dunungé satunggal-tunggal//	/// Bismâ Prabu// Jâyâdrâtâ malhipun// Sang pandhitâ Durnâ// {kâcâ 8} ngukuhi Ngastinâ pati// pan mangkânâ dunungé satunggal-tunggal//
15.	/// têngêsipun// Suyudânâ Sukmâ luhur// Nagârâ Ngastinâ// yêkti jaman balé akir// kang rinêbut déning Bimâ Dananjâyâ	/// têngêsipun// Suyudânâ Sukmâ luhur// Nagârâ Ngastinâ// yêkti jaman balé akir// kang rinêbut déning Bimâ Dananjâyâ
16.	/// Sang Aprabu// korupati bâlâ ratu// sajatining cahyâ// abang irêng kuning putih// iyâ pâdhâ kabawah mring Suyudânâ/	/// Sang Aprabu// korupati bâlâ ratu// sajatining cahyâ// abang irêng kuning putih// iyâ pâdhâ kabawah mring Suyudânâ/
17.	/// têngêsipun// Risang Jâyâdrâtâ iku// tuhu yèn winênang// Sindu kalingan wismèki// kang ngubêngkên ing napas jro sadayanyâ//	/// têngêsipun// Risang Jâyâdrâtâ iku// tuhu yèn winênang// Sindu kalingan wismèki// kang ngubêngkên ing napas jro sadayanyâ//
18.	/// Salyâ Prabu// Mândârâkâ prajanipun// iku jarwanirâ/ Sukmâ Purbâ dadyâ pikir// ing kitèki kang dadyâ pêpusuhirâ//	/// Salyâ Prabu// Mândârâkâ prajanipun// iku jarwanirâ/ Sukmâ Purbâ dadyâ pikir// ing kitèki kang dadyâ pêpusuhirâ//

Pådå	<i>Asiling Transliterasi Teks SJ</i>	<i>Asiling Suntingan Teks SJ</i>
19.	/// milanipun/ aji pãncãsonå brubul// Salyå kang darbéyå// nguni sangking wré Subali// makdum sarpin sinarog sangking pangucap/	/// milanipun/ aji pãncãsonå brubul// Salyå kang darbéyå// nguni sangking wré Subali// makdum sarpin sinarog sangking pangucap/
20.	/// pêsthi brubul/ ånå manèh kang winuwus// Sang Pandhitå Durnå// angsalé ing atas angin// karêpirå napas kang mêtû ing grånå	/// pêsthi brubul/ ånå manèh kang winuwus// Sang Pandhitå Durnå// angsalé ing atas angin// karêpirå napas kang mêtû ing grånå
21.	/// purwanipun// Suyudånå luwih kukuh// mring præjå Ngastinå// rinêbut pandhåwå sami// satuhu yèn arang janmå kang wuningå//	/// purwanipun// Suyudånå luwih kukuh// mring præjå Ngastinå// rinêbut pandhåwå sami// satuhu yèn arang janmå kang wuningå//
22.	/// lamun iku/ Ngastinå ing têgêsipun// panêngêran pêjah// yêkti jaman balé akir// ing Pandhåwå kang dumunung bandar olah	/// lamun iku/ Ngastinå ing têgêsipun// panêngêran pêjah// yêkti jaman balé akir// ing Pandhåwå kang dumunung bandar olah
23.	/// têgêsipun// prang Bråtåyudå binangun// {kåcå 9} ing dalêm sakarå// Pandhåwå Ngastinå pati// iyå kono luamah lan mutmainah//	/// têgêsipun// prang Bråtåyudå binangun// {kåcå 9} ing dalêm sakarå// Pandhåwå Ngastinå pati// iyå kono luamah lan mutmainah//
24.	/// iku bésuk// kasampurnanirèng laku// nyåwå lawan sukmaß// sakèhing nêpsu sirnanting// pådå larut lumêbu mring bandar olah/	/// iku bésuk// kasampurnanirèng laku// nyåwå lawan sukmaß// sakèhing nêpsu sirnan(t)ing ⁴ // pådå larut lumêbu mring bandar olah/
25.	/// sirnanipun// Suyudånå sawadyågung// Janåkå kang bubrah// lumêbu Ngastinå pati// praptèng kono Arjuna madêg Srinåtå *	/// sirnanipun// Suyudånå sawadyågung// Janåkå kang bubrah// lumêbu Ngastinå pati// praptèng kono Arjuna madêg Srinåtå
	4.Sinom	
1.	/// /// jumênêng ratu êmbanan// satuhu Radèn Jênawi// marmané aran êmbanan// yêktiné kang madêg aji// Sang Prabu Parikêsit// kang langgêng salawasipun// ånå Nagri Ngastinå// têgêsé Sri Parikêsit// kèhing napas kang langgêng dadyå Ywang Suksmå//	/// /// jumênêng ratu êmbanan// satuhu Radèn Jênawi// marmané aran êmbanan// yêktiné kang madêg aji// Sang Prabu Parikêsit// kang langgêng salawasipun// ånå Nagri Ngastinå// têgêsé Sri Parikêsit// kèhing napas kang langgêng dadyå Ywang Suksmå//

* Têmbung *srinåtå* inggih mênikå sasmitaning sêkar Sinom

Påðå	<i>Asiling Transliterasi Teks SJ</i>	<i>Asiling Suntingan Teks SJ</i>
2.	/// mulané kudu waspåðå// åjà katungkul ningali// mring bagus tanduking wayang// miwah anyaring susuking// rusaking Ngastinèki// kathah kalamun winuwus// mung kang prælu kéwâlå// Radèn Ångkåwijayèki// pêjahirà lawan Radèn Jåyådråtå/	/// mulané kudu waspåðå// åjà katungkul ningali// mring bagus tanduking wayang// miwah anyaring susuking// rusaking Ngastinèki// kathah kalamun winuwus// mung kang prælu kéwâlå// Radèn Ångkåwijayèki// pêjahirà lawan Radèn Jåyådråtå/
3.	/// iku manjing akalirå// ilangé akalirèki// yèn wus rusuh napasirå// Jåyådråtå patinèki// déning Radèn Prêmadi// Arjunå anjinging nêpsu/ dunungé napasirå/ kang mêtå {kåcå 10} sångkå san kamil//tuhu Partå kang nèng jroning Alam Insan//	/// iku manjing akalirå// ilangé akalirèki// yèn wus rusuh napasirå// Jåyådråtå patinèki// déning Radèn Prêmadi// Arjunå anjinging nêpsu/ dunungé napasirå/ kang mêtå {kåcå 10} sångkå san kamil//tuhu Partå kang nèng jroning Alam Insan//
4.	/// marmå Radèn Gathutkåcå// Ngawånggå ingkang matèni// pinêrwasèng sangking kuntå// tégêsé mangkéné kaki// bâså wånggå puniki// cahyå kuning yêktinipun// mulané kang waspåðå// mring warnaning kuthå kuning// Prabu Karnå tégêsé talinganirå//	/// marmå Radèn Gathutkåcå// Ngawånggå ingkang matèni// pinêrwasèng sangking kuntå// tégêsé mangkéné kaki// bâså wånggå puniki// cahyå kuning yêktinipun// mulané kang waspåðå// mring warnaning ku[nt]ja ⁵ kuning// Prabu Karnå tégêsé talinganirå//
5.	/// déné tâ kang aran kuntå// mungguh arap dadi lapil// sapisan landhêping driyå/ ping kalih lananging kuping// kumpulé dadi siji// dé Gatha Utkåcå iku// sayèkti makdum tawang// akiré manungså lalis// makdum tawang lumêbèng martabat papat//	/// déné tâ kang aran kuntå// mungguh arap dadi lapil// sapisan landhêping driyå/ ping kalih lananging kuping// kumpulé dadi siji// dé Gatha Utkåcå iku// sayèkti makdum tawang// akiré manungså lalis// makdum tawang lumêbèng martabat papat//
6.	/// kuntå dhawuhing Ywang Sukmå// Nåtå Ngawånggå puniki/ yå Nârådipati Karnå// Radèn Partå kang matèni/ sångkå ing pasopati// satuhu dumunungipun// panêngêraning pêjah// sirnaning pangrungunèki// asampurnå lumêbu ing bandarolah	/// kuntå dhawuhing Ywang Sukmå// Nåtå Ngawånggå puniki/ yå Nârådipati Karnå// Radèn Partå kang matèni/ sångkå ing pasopati// satuhu dumunungipun// panêngêraning pêjah// sirnaning pangrungunèki// asampurnå lumêbu ing bandarolah
7.	/// gantya malih kang winarnå// sirnaning randurå aji// mati déning klimasådå// tégêsé sirnaning	/// gantya malih kang winarnå// sirnaning randurå aji// mati déning klimasådå// tégêsé sirnaning pikir//

Pådå	<i>Asiling Transliterasi Teks SJ</i>	<i>Asiling Suntingan Teks SJ</i>
	pikir// campuré irêng nênggih// anèng alam Insan iku// iyå kudu waspådå// yå tå malih kang winarni// Dursåsånå mati sångkå pãncånåkå	campuré irêng nênggih// anèng alam Insan iku// iyå kudu waspådå// yå tå malih kang winarni// Dursåsånå mati sångkå pãncånåkå
8.	/// ing jarwaning Dursåsånå/ ubênging karosan nênggih// tégê{ kåcå 11 }sirå pãncånåkå// pãncå lêlimå kang wêrdi// Kênåkå mas kang murni// pan abot ing bobotipun// dadyå kapiyatirå// sajaråtul mutaani// yèn wus kamil pan ilang karosanirå	/// ing jarwaning Dursåsånå/ ubênging karosan nênggih// tégê{ kåcå 11 }sirå pãncånåkå// pãncå lêlimå kang wêrdi// Kênåkå mas kang murni// pan abot ing bobotipun// dadyå kapiyatirå// sajaråtul mutaani// yèn wus kamil pan ilang karosanirå
9.	/// wêrdiné Pandhitå Durnå// Drusthå Jumênå ngékani// mung sirnå ing apus kråmå// liré Drusthå Jumênå di// Drusthå sayêkti maling// Jumênå tataning kalbu// ilangé marasirå// yèn pisah nêpsunirèki// yèn katungkul pèsthi ilang was-wasirå//	/// wêrdiné Pandhitå Durnå// Drusthå Jumênå ngékani// mung sirnå ing apus kråmå// liré Drusthå Jumênå di// Drusthå sayêkti maling// Jumênå tataning kalbu// ilangé marasirå// yèn pisah nêpsunirèki// yèn katungkul pèsthi ilang was-wasirå//
10.	/// Sangkuni ing Plåsåjênar// Bråtåsénå kang mungkasi/ mati déning Pãncånåkå// jarwané Sangkuni nênggih// kasêrêng sangking angling// barang pangucap kang rusuh// sampurnaning wicårå// manjing rubiyah kakiki// Bimå iku bënëhé rubiyah nyåtå//	/// Sangkuni ing Plåsåjênar// Bråtåsénå kang mungkasi/ mati déning Pãncånåkå// jarwané Sangkuni nênggih// kasêrêng sangking angling// barang pangucap kang rusuh// sampurnaning wicårå// manjing rubiyah kakiki// Bimå iku bënëhé rubiyah nyåtå//
11.	/// Sétå Utara Wratsångkå// Rêsi Bismå kang matèni// manjing mring betolah tigå// sétå nêpsu tan kawijil// utara nugmèng ati// wratsångkå aboting kalbu// pan kakékating Bimå// wiwitê Muhammad mijil// sampurnané yèn mêtü muhkamadiyah//	/// Sétå Utara Wratsångkå// Rêsi Bismå kang matèni// manjing mring betolah tigå// sétå nêpsu tan kawijil// utara nugmèng ati// wratsångkå aboting kalbu// pan kakékating Bimå// wiwitê Muhammad mijil// sampurnané yèn mêtü muhkamadiyah//
12.	/// marmané Sang Rêsi Bismå// Wårå Srikandhi matèni// kasampurnaning manungså// kalamun dipuntulungi// déning gurunirèki// sampurnå waluyå tuhu// bêjå marang Muhammad/	/// marmané Sang Rêsi Bismå// Wårå Srikandhi matèni// kasampurnaning manungså// kalamun dipuntulungi// déning gurunirèki// sampurnå waluyå tuhu// bêjå marang Muhammad/

Pådå	<i>Asiling Transliterasi Teks SJ</i>	<i>Asiling Suntingan Teks SJ</i>
	{kåcå12} dé rusaking Astinèki// sirná larut sawadyå myang kaluwargå//	{kåcå12} dé rusaking Astinèki// sirná larut sawadyå myang kaluwargå//
13.	/// mung kari Sri Nârånåtå// Duryudånå maksih urip// ywå mati lan Bråtåsénå// liré Sukmå luhur bénjing// sayèkti angarèni// nganti dhawuhing Ywang Agung// wêtuning bé rubiyah// tuhu utusaning Widi// lamun sênêng rinåså kåyå prayogå/	/// mung kari Sri Nârånåtå// Duryudånå maksih urip// ywå mati lan Bråtåsénå// liré Sukmå luhur bénjing// sayèkti angarèni// nganti dhawuhing Ywang Agung// wêtuning bé rubiyah// tuhu utusaning Widi// lamun sênêng rinåså kåyå prayogå/
5.Asmårådånå		
1.	/// yèn sakit aywå prihatin// ywå bungah lamuntå pénak// wong iku darbéning kabèh/ sugih miskin pan wus kodrat// tan kênå suminggahå// darmå karsaning Ywang Agung// Datirå lair nèng donyå/	/// yèn sakit aywå prihatin// ywå bungah lamuntå pénak// wong iku darbéning kabèh/ sugih miskin pan wus kodrat// tan kênå suminggahå// darmå karsaning Ywang Agung// Datirå lair nèng donyå/
2.	/// yèn wruh sajatining ngèlmi// waspådå mring sukå dukå// ing ngèndi panjing surupé/ ywå sumêlang yèn malarat// ywå bungah yèn sinungkas// rong prakårå yèktinipun// anané dhéwé kang nyamar	/// yèn wruh sajatining ngèlmi// waspådå mring sukå dukå// ing ngèndi panjing surupé/ ywå sumêlang yèn malarat// ywå bungah yèn sinungkas// rong prakårå yèktinipun// anané dhéwé kang nyamar
3.	/// wiwitané Insan kamil// nggoné nyamar karsanirå/ Apêngalé dhéwé kinèn// kumpuling gusti kawulå// sayèkti nora rênggang/ hu Alastu birabbikum// maknané dudu pangèran/	/// wiwitané Insan kamil// nggoné nyamar karsanirå/ Apêngalé dhéwé kinèn// kumpuling gusti kawulå// sayèkti nora rênggang/ hu Alastu birabbikum// maknané dudu pangèran/
4.	/// kang samyå tâlabul ngèlmi// sayèkti kudu waspådå// marang ngèlmu surasané// ywå ngandêlkên kahanatå// satuhu maksih wutå// durung bènêr ing pangawruh// mung rapal maknå wruhirå/	/// kang samyå tâlabul ngèlmi// sayèkti kudu waspådå// marang ngèlmu surasané// ywå ngandêlkên kahanatå// satuhu maksih wutå// durung bènêr ing pangawruh// mung rapal maknå wruhirå/
5.	/// Angsalé mung sângkå tulis// prêmatining sarasilah// yå ingkang {kåcå 13} dèn andêlaké// kang kinaryå pajimatan// jimaté wong	/// Angsalé mung sângkå tulis// prêmatining sarasilah// yå ingkang {kåcå 13} dèn andêlaké// kang kinaryå pajimatan// jimaté wong

Pådå	<i>Asiling Transliterasi Teks SJ</i>	<i>Asiling Suntingan Teks SJ</i>
	palastrå// kang ginawé atur ratu// nggonirå nêmbah ing Allah	palastrå// kang ginawé atur ratu// nggonirå nêmbah ing Allah
6.	/// dudu ngèlmu kang sêjati// kitap kurAn sayêktinyå// amung palawangan baé/ kang kinaryå têturutan// gaibé kang nugrahå// kanugrahaning Ywang Agung// kudu awas ing sarirå	/// dudu ngèlmu kang sêjati// kitap kurAn sayêktinyå// amung palawangan baé/ kang kinaryå têturutan// gaibé kang nugrahå// kanugrahaning Ywang Agung// kudu awas ing sarirå
7.	/// yèn tan awas kurang alim// nora kênå dèn gêgampang// yèn durung wruh satuhuné/ yêkti angèl linampahan// gampangé wong caritå// sayêkti patraping ngèlmu// tan kênå jampangi iman//	/// yèn tan awas kurang alim// nora kênå dèn gêgampang// yèn durung wruh satuhuné/ yêkti angèl linampahan// gampangé wong caritå// sayêkti patraping ngèlmu// tan kênå jampangi iman//
8.	/// ngèlmu kocab jroning tulis// kurAn kitab yèn tinutå// ing kahanan lêbur kabèh/ lan kang ngucap samyå ilang// tan kênå ingulatan// maring pundi purukipun// upayanên dèn waspådå	/// ngèlmu kocab jroning tulis// kurAn kitab yèn tinutå// ing kahanan lêbur kabèh/ lan kang ngucap samyå ilang// tan kênå ingulatan// maring pundi purukipun// upayanên dèn waspådå
9.	/// tåtå saréngating lair// luwih gampang wong angucap/ lagi kirå- kirå baé// durung wruh jatining gêsang// tanpå wit puruwitå// amung tlis kawruhipun// dumadi supêg tyasirå	/// tåtå saréngating lair// luwih gampang wong angucap/ lagi kirå- kirå baé// durung wruh jatining gêsang// tanpå wit puruwitå// amung tlis kawruhipun// dumadi supêg tyasirå
10.	/// budiné wong wutå batin// nora arså puruwitå// dadi pêtêng panggalihé// kêcoan budining sétan// karêm maring kahanan// manut karêmaning wêdhus// tinutupan ing rohirå	/// budiné wong wutå batin// nora arså puruwitå// dadi pêtêng panggalihé// kêcoan budining sétan// karêm maring kahanan// manut karêmaning wêdhus// tinutupan ing rohirå
11.	/// yêkti panugmaning éblis// wong munapék aranirå/ yèn tan wruhå ing badané// apan karsané Ywang Suksmå// obah mosi{kåcå 14}k sakarså// margå karsaning Ywang Agung// karya lêlakoning donyå/	/// yêkti panugmaning éblis// wong munapék aranirå/ yèn tan wruhå ing badané// apan karsané Ywang Suksmå// obah mosi{kåcå 14}k sakarså// margå karsaning Ywang Agung// karya lêlakoning donyå/
12.	/// yèn mangkono atyasnèki// dadi kawruh jajah lanat// antuk siku datan wandé// ing bénjang praptèng dèlahan// kangèlan jro	/// yèn mangkono atyasnèki// dadi kawruh jajah lanat// antuk siku datan wandé// ing bénjang praptèng dèlahan// kangèlan jro

Pådå	<i>Asiling Transliterasi Teks SJ</i>	<i>Asiling Suntingan Teks SJ</i>
	sêkarat// mati duråkå satuhu// ginadhang manjing naråkå	sêkarat// mati duråkå satuhu// ginadhang manjing naråkå
13.	/// ânå pangagoå pèni// kang tutpèmpèl angganirå// namung wingit pasêmoné/ sirèku arané lanang// barang panganggonirå// jarik sapanunggalipun// pas sampun pêpak sadâyå/	/// ânå panga<ng>goå⁶ pèni// kang tu[m]èmpèl⁷ angganirå// namung wingit pasêmoné/ sirèku arané lanang// barang panganggonirå// jarik sapanunggalipun// pas sampun pêpak sadâyå/
14.	/// mungguhånå kurang nèki/ timang sabuk kalambinyå// pan kênå pinêksakaké// mung ikèt miwah wangkingan// iku lamun gohangå// yèkti tan sidå lumaku// yèn sidåå yèktinirå//	/// mungguhånå kurang nèki/ timang sabuk kalambinyå// pan kênå pinêksakaké// mung ikèt miwah wangkingan// iku lamun gohangå// yèkti tan sidå lumaku// yèn sidåå yèktinirå//
15.	/// durung micårå ing ngèlmi// iyå kabèh kênå pêksan// mung sawiji krêris kuwé/ puniku lamun gohangå/ [d]ilang sipating lanang// lan sudå darajadipun// nikmat lamun pinikirå	/// durung micårå ing ngèlmi// iyå kabèh kênå pêksan// mung sawiji krêris kuwé/ puniku lamun gohangå/ (d)ilang⁸ sipating lanang// lan sudå darajadipun// nikmat lamun pinikirå
	6.Dhandhanggulå	
1.	/// /// Ywå katungkul angiling-ilingi// marang sastrå ing Jåwå myang Arab// ing agêsang wus wajibé// budi tåmå arjayu// amangsuli dhapuring rigid// gambar priyé karsanyå// déné tå wong iku// mring wayang angalêmbånå// duk anyawang nuli biså angarani// bagus apik kang wåndå	/// /// Ywå katungkul angiling-ilingi// marang sastrå ing Jåwå myang Arab// ing agêsang wus wajibé// budi tåmå arjayu// amangsuli dhapuring ri<ng>git⁹ // gambar priyé karsanyå// déné tå wong iku// mring wayang angalêmbånå// duk anyawang nuli biså angarani// bagus apik kang wåndå
2.	/// iyå priyé nggonirå ngarani// marang gambar têkå ngalêmbånå// nora ka{kåcå 15}ruwan dhapuré// pan wayang wujudipun// yèn liyêpan maripat nèki// jalirit têkå panjang// yèn kadhêlèn iku// mêté warnané punikå// lamun butå panthêlêngan mripat nèki// abundêr warnanirå	/// iyå priyé nggonirå ngarani// marang gambar têkå ngalêmbånå// nora ka{kåcå 15}ruwan dhapuré// pan wayang wujudipun// yèn liyêpan maripat nèki// jalirit têkå panjang// yèn kadhêlèn iku// mêté warnané punikå// lamun butå panthêlêngan mripat nèki// abundêr warnanirå
3.	/// tanganira papat lawan sikil// sabên wayang pasikoning grånå// kåyå pangot priyé liré// mung nênem wayang iku/ kang nggèsèhi	/// tanganira papat lawan sikil// sabên wayang pasikoning grånå// kåyå pangot priyé liré// mung nênem wayang iku/ kang nggèsèhi

Pådå	<i>Asiling Transliterasi Teks SJ</i>	<i>Asiling Suntingan Teks SJ</i>
	wandanirèki// togog lan sarahitå// nålå garèng pétruk// bagong nènêmé Ki Sêmar// iku priyé gambar gyanirå amikir// yêkti kudu waspådå/	wandanirèki// togog lan sarahitå// nålå garèng pétruk// bagong nènêmé Ki Sêmar// iku priyé gambar gyanirå amikir// yêkti kudu waspådå/
4.	/// iyå kêna binukå sakêdhik// nanging iyå lairé kéwålå// sipat rongpuluh yêktiné/ puniku pêcahipun// satus patang puluh dumadi// mulå wayang punikå/ satus patang puluh// wus ganêp wilanganirå// lêluhuré pêparab radèn Prêmadi/ panêngahing Pandhåwå//	/// iyå kêna binukå sakêdhik// nanging iyå lairé kéwålå// sipat rongpuluh yêktiné/ puniku pêcahipun// satus patang puluh dumadi// mulå wayang punikå/ satus patang puluh// wus ganêp wilanganirå// lêluhuré pêparab radèn Prêmadi/ panêngahing Pandhåwå//
5.	/// ing têngésé Pandhåwå puniki// ati urip kang kalawan napas// iyå ing têngah ênggoné// déné kang nènêm iku// tuhu kadangirå pribadi// kang ngrêkså jasadirå// mulå kabèh irung// awujut pangot sadâyå/ tåndhå landhêping pikir manungså iki/ ing kono lantarannya//	/// ing têngésé Pandhåwå puniki// ati urip kang kalawan napas// iyå ing têngah ênggoné// déné kang nènêm iku// tuhu kadangirå pribadi// kang ngrêkså jasadirå// mulå kabèh irung// awujut pangot sadâyå/ tåndhå landhêping pikir manungså iki/ ing kono lantarannya//
6.	/// durung katon wujudé wus uning// pãmå ånå wong anggorèng brambang/{kåcå 16} mripat durung wruh wujudé/ irung iku wus mambu// tanduk lawan laranganèki// yåiku antarnya// yèn sawiji iku// pan ora kêna jinangkah// iyå sãpå ingkang bisa nênggulangi// rahayu raganirå	/// durung katon wujudé wus uning// pãmå ånå wong anggorèng brambang/{kåcå 16} mripat durung wruh wujudé/ irung iku wus mambu// tanduk lawan laranganèki// yåiku antarnya// yèn sawiji iku// pan ora kêna jinangkah// iyå sãpå ingkang bisa nênggulangi// rahayu raganirå
7.	/// wong anjangkah tèn asuping ngèlmi// dèn waspådå mring brahalanirå// liré brahålå mangkéné/ upãmå wong puniku// arså karya wismå kang bêcik// sadurungé dumadyå// brahålå wus wujud// katingal padoning nétrå// lan upãmå wong iku sêsukå ngènting// nayuban ngabotohan/	/// wong anjangkah tèn asuping ngèlmi// dèn waspådå mring brahalanirå// liré brahålå mangkéné/ upãmå wong puniku// arså karya wismå kang bêcik// sadurungé dumadyå// brahålå wus wujud// katingal padoning nétrå// lan upãmå wong iku sêsukå ngènting// nayuban ngabotohan/
8.	/// ing sajroning ngabotohan iki// pangrasané lamun bakal mênang// tan wus ngrêrusak kalahé// yèn	/// ing sajroning ngabotohan iki// pangrasané lamun bakal mênang// tan wus ngrêrusak kalahé// yèn

Pådå	<i>Asiling Transliterasi Teks SJ</i>	<i>Asiling Suntingan Teks SJ</i>
	wus kalah puniku// si brahålå sêlot manasi// sângpå ingkang nyandhêtå// mring brahålå iku// åpå déné yèn nayuban// tombokirå lumuh kalah lan sêsami// tombok kudu wang kêrtas/	wus kalah puniku// si brahålå sêlot manasi// så(ng)på ¹⁰ ingkang nyandhêtå// mring brahålå iku// åpå déné yèn nayuban// tombokirå lumuh kalah lan sêsami// tombok kudu wang kêrtas/
9.	/// wus prawirå rumangsaning ati// kakékaté lamun luwih nisthå// apan mangkånå lohaté/ durung micarèng ngèlmu// eman wèwèh maring wong miskin// gaiban tombok kêrtas// lir kênthus malêndhung// siré yèn wis tombok kêrtas// nuli luhur déné nora sun tingali// bubar hjogèd sinêmbah	/// wus prawirå rumangsaning ati// kakékaté lamun luwih nisthå// apan mangkånå lohaté/ durung micarèng ngèlmu// eman wèwèh maring wong miskin// gaiban tombok kêrtas// lir kênthus malêndhung// siré yèn wis tombok kêrtas// nuli luhur déné nora sun tingali// bubar (h)jogèd ¹¹ sinêmbah
10.	/// dêstun lamun bêjané sakêdhik// mulih nayub pama{ kåcå 17 }né binégal// lah åpå biså tomboké/ nyirnaknå kang laku dur// yèku Angsalirå ing ati/ kang ambêk pujå mântrå// kang kêlantur-lantur// sinungkas maring Ywang Sukmå// têkå lali lamun kamulaning cilik// gumêdhé tingkahirå	/// dêstun lamun bêjané sakêdhik// mulih nayub pama{ kåcå 17 }né binégal// lah åpå biså tomboké/ nyirnaknå kang laku dur// yèku Angsalirå ing ati/ kang ambêk pujå mântrå// kang kêlantur-lantur// sinungkas maring Ywang Sukmå// têkå lali lamun kamulaning cilik// gumêdhé tingkahirå
11.	/// kang mêngkono waspadaknå yêkti/ kalahênå yèn arså waskithå// si mêngkono wis gawéné// bêbédhung ing ngrêricu// bêlå-bêlå têkå ngadhangi// dyan jumênêng priyånggå/ mulané wong iku// biså misahnå kang ikå// pêsthi biså rahayu pangworing gaIb// langgêng agêsangirå/	/// kang mêngkono waspadaknå yêkti/ kalahênå yèn arså waskithå// si mêngkono wis gawéné// bêbédhung ing ngrêricu// bêlå-bêlå têkå ngadhangi// dyan jumênêng priyånggå/ mulané wong iku// biså misahnå kang ikå// pêsthi biså rahayu pangworing gaIb// langgêng agêsangirå/
12.	/// amangsuli mring wandaning ringgit// yèn ngadêgå astané mèh kangsrah// lamun lênggahå sukuné/ kêncêng nora mangkêluk// iyå iku atinirèki// makéwuh yèn tinutå// nora kobêr lungguh// kudu ngadêg kudu lênggah/ lamun lungguh kalangoban kudu guling// pan ati karêpirå	/// amangsuli mring wandaning ringgit// yèn ngadêgå astané mèh kangsrah// lamun lênggahå sukuné/ kêncêng nora mangkêluk// iyå iku atinirèki// makéwuh yèn tinutå// nora kobêr lungguh// kudu ngadêg kudu lênggah/ lamun lungguh kalangoban kudu guling// pan ati karêpirå

Pådå	<i>Asiling Transliterasi Teks SJ</i>	<i>Asiling Suntingan Teks SJ</i>
13.	/// kudu énak kêpénak sayêkti// yèn tinutå barang nalarirå/ nora nånå kawisané// mulå aywå katungkul// anyênyawang bagusing ringgit// trusnå lan pikirirå/ kang biså panuju// patèknå laranganirå// dadi tan was mring kamurahaning Widi// widagdèng ciptå måyå/	/// kudu énak kêpénak sayêkti// yèn tinutå barang nalarirå/ nora nånå kawisané// mulå aywå katungkul// anyênyawang bagusing ringgit// trusnå lan pikirirå/ kang biså panuju// patèknå laranganirå// dadi tan was mring kamurahaning Widi// widagdèng ciptå måyå/
14.	/// pasêmoning pikir kang dumadi// wayang gèdhé diarani butå// lunjak-lunja{kåcå 18}k ténagané// jêjåthå asêsiyung// marmå bundêr maripatnèki// kanyatahaning janmå// yèn wis solahipun// alunjak-lunjak ngêlanjak// tan tumånjå jajah lanat ingkang manjing// ing kono piråbårå	/// pasêmoning pikir kang dumadi// wayang gèdhé diarani butå// lunjak-lunja{kåcå 18}k ténagané// jêjåthå asêsiyung// marmå bundêr maripatnèki// kanyatahaning janmå// yèn wis solahipun// alunjak-lunjak ngêlanjak// tan tumånjå jajah lanat ingkang manjing// ing kono piråbårå
15.	/// anêmuå basukining urip// liré butå iku karêpirå// anyêbutå sayêktiné// bundêrnå panggalihmu/ rujuknå lan maripatnèki// manungså pan winênang// jroning anyênyuwun// yèn wis tasbiråtul Ekråm// tinutupan ing lawang tobat sayêkti// wus manjing kodratirå/	/// anêmuå basukining urip// liré butå iku karêpirå// anyêbutå sayêktiné// bundêrnå panggalihmu/ rujuknå lan maripatnèki// manungså pan winênang// jroning anyênyuwun// yèn wis tasbiråtul Ekråm// tinutupan ing lawang tobat sayêkti// wus manjing kodratirå/
16.	/// déné iyå patihé Sang aji// Patmånåbå ing Dwåråwatikå// patih Udåwå wasthané/ nunggal ing prajanipun// kapatihan jênggålå manik// udåwå rapalirå// iku maknanipun// u sayêkti iku Allah/ patih siji déné ing jênggålå manik// ing bétal makmur Ayat/	/// déné iyå patihé Sang aji// Patmånåbå ing Dwåråwatikå// patih Udåwå wasthané/ nunggal ing prajanipun// kapatihan jênggålå manik// udåwå rapalirå// iku maknanipun// u sayêkti iku Allah/ patih siji déné ing jênggålå manik// ing bétal makmur Ayat/
17.	/// déné dåwå maknané pan luwih/ tuhu Allah mung sawiji ikå// linuwih ing kawasané/ mulanyå Sang Aprabu// Patmånåbå parabirèki// nåbå maknané lårå// kakêmbanging lampus// patmå kêmbanging kamulyan//	/// déné dåwå maknané pan luwih/ tuhu Allah mung sawiji ikå// linuwih ing kawasané/ mulanyå Sang Aprabu// Patmånåbå parabirèki// nåbå maknané lårå// kakêmbanging lampus// patmå kêmbanging kamulyan//

Pådå	Asiling Transliterasi Teks SJ	Asiling Suntingan Teks SJ
	Patmånåbå yêkti biså anututi// mring sajabaning kodrat/	Patmånåbå yêkti biså anututi// mring sajabaning kodrat/
18.	/// dé patihé Sri Yudhisthiraji/ wastanirå Sang Andåkåwånå// Andåkå roså wêrdi{kåcå 19}né/ wånå panah satuhu// luwih roså lakuning ati// panah bisané lantås// Singgandhëwanipun// kiyat ëmbaté Waråtå// Dananjâyå sucitrå patihirëki// sucitrå wêrdinirå/	/// dé patihé Sri Yudhisthiraji/ wastanirå Sang Andåkåwånå// Andåkå roså wêrdi{kåcå 19}né/ wånå panah satuhu// luwih roså lakuning ati// panah bisané lantås// Singgandhëwanipun// kiyat ëmbaté Waråtå// Dananjâyå sucitrå patihirëki// sucitrå wêrdinirå/
19.	/// tëmbung suci rësiking pamikir// citrå rupå// rupå kang sanyåtå/ sucitrå iku muradé// tuhu tursinå gunung// déné arinirå pawëstri// Sulastri aranirå// yëku karëpipun// bubrahing gunung tursinå// lan kangsrahing kajar Aswat iyå sangking/ gëbyaring cahyanirå	/// tëmbung suci rësiking pamikir// citrå rupå// rupå kang sanyåtå/ sucitrå iku muradé// tuhu tursinå gunung// déné arinirå pawëstri// Sulastri aranirå// yëku karëpipun// bubrahing gunung tursinå// lan kangsrahing kajar Aswat iyå sangking/ gëbyaring cahyanirå
20.	/// kabarëngan lan wëktuning jali// ing Cëmpålårëjå jëjuluknyå// Prabu Drupådå rapalé// maknané iku wëruh// ing andhëging cahyå kang wëning// déné pëpatihirå/ wastå Drusthå Këtu// satuhu nëpsu amarah// yå tå tan wus lamun rinënggå ing tulis// dën awas wong tarunå*	/// kabarëngan lan wëktuning jali// ing Cëmpålårëjå jëjuluknyå// Prabu Drupådå rapalé// maknané iku wëruh// ing andhëging cahyå kang wëning// déné pëpatihirå/ wastå Drusthå Këtu// satuhu nëpsu amarah// yå tå tan wus lamun rinënggå ing tulis// dën awas wong tarunå//
	7.Sinom	
1.	/// /// ariné Prabu Drupådå/ Gåndåmånå asësilih// Gåndå iku yêkti Awas// månå kang nora kakëilir// gantya malih winarni/ Sri Mandurå pathipun// Prabåwå lan Pragotå/ prabåwå obahing ati// kang pinëgëng prakotå iku maknanyå	/// /// ariné Prabu Drupådå/ Gåndåmånå asësilih// Gåndå iku yêkti Awas// månå kang nora kakëilir// gantya malih winarni/ Sri Mandurå pathipun// Prabåwå lan Pragotå/ prabåwå obahing ati// kang pinëgëng pra[g]otå ¹² iku maknanyå
2.	/// tohjalinirå Muhammad// mang{kåcå 20}suli ing Dwåråwati// darbë satanah santoså// awastå radèn Sëtyaki//	/// tohjalinirå Muhammad// mang{kåcå 20}suli ing Dwåråwati// darbë satanah santoså// awastå radèn Sëtyaki//

* Tëmbung tarunå inggih mënika sasmitaning sëkar Sinom

Påðå	<i>Asiling Transliterasi Teks SJ</i>	<i>Asiling Suntingan Teks SJ</i>
	wêrdinirå Sêtyaki// napas kang sumêlå iku// liré napas sumêlå// wong angob ginåwå sangking// ing karosanirå ati ingkang pêthak/	wêrdinirå Sêtyaki// napas kang sumêlå iku// liré napas sumêlå// wong angob ginåwå sangking// ing karosanirå ati ingkang pêthak/
3.	/// putrané Sri Patmånåbå// pêpitu kathahirèki// ingkang sêpuh wastanirå/ radèn Gunådéwå pêkik// nanging sariranèki// akathahing wulunipun/ lir wuluning wanårå// Wilmånå warnå råsêgsi// nuli Bambang Satijå Naréन्द्रå Bomå/	/// putrané Sri Patmånåbå// pêpitu kathahirèki// ingkang sêpuh wastanirå/ radèn Gunådéwå pêkik// nanging sariranèki// akathahing wulunipun/ lir wuluning wanårå// Wilmånå warnå råsêgsi// nuli Bambang Satijå Naréन्द्रå Bomå/
4.	/// ariné rahadèn Sombå// ariné malih pawèstri// Siti Sêndari wastanyå// Sêncåkå arinirèki// wuragil Titisari// puniku ing jarwanipun// Gunådéwå punikå// waskithå sabarang pikir// satuhu dat kang dhingin tumitah dadyå	/// ariné rahadèn Sombå// ariné malih pawèstri// Siti Sêndari wastanyå// Sêncåkå arinirèki// wuragil Titisari// puniku ing jarwanipun// Gunådéwå punikå// waskithå sabarang pikir// satuhu dat kang dhingin tumitah dadyå
5.	/// kahananing urip kitå// Wilmånå jarwanirèki/ bâså wil pangucap angas// mânå kang nora kakêlir// déné arinirèki/ Naråkåsurå Sang Prabu// iyå Bambang Satijå// tuhu kakékating kamil// bâså bomå uripé kang thêthukulan//	/// kahananing urip kitå// Wilmånå jarwanirèki/ bâså wil pangucap angas// mânå kang nora kakêlir// déné arinirèki/ Naråkåsurå Sang Prabu// iyå Bambang Satijå// tuhu kakékating kamil// bâså bomå uripé kang thêthukulan//
6.	/// sangking bagus kismanirå/ mungguh Arab dadi lapil// dhindhing jalal tuhu kijap// naråkå tutuping ati// surå sayêkti wani// wau tâ ing arinipun// wastå rahadèn Sombå/ {kåcå 21} pidêgså warnané pêkik/ sajatiné kakékating mutmainah	/// sangking bagus kismanirå/ mungguh Arab dadi lapil// dhindhing jalal tuhu kijap// naråkå tutuping ati// surå sayêkti wani// wau tâ ing arinipun// wastå rahadèn Sombå/ {kåcå 21} pidêgså warnané pêkik/ sajatiné kakékating mutmainah
7.	/// Siti Sêndari punikå// amarah anjingirèki// ariné Radèn Sêncåkå/ supiyah ingkang kakiki// Sang Dèwi Titisari// luamah ing panjingipun// gantya malih winarnå/ ing Pêthåpralåya Nagri// ratunirå wastå Sang Prabu Radéyå//	/// Siti Sêndari punikå// amarah anjingirèki// ariné Radèn Sêncåkå/ supiyah ingkang kakiki// Sang Dèwi Titisari// luamah ing panjingipun// gantya malih winarnå/ ing Pêthåpralåya Nagri// ratunirå wastå Sang Prabu Radéyå//
8.	/// pêpatihé Druwåjåyå// têtigå putranirèki// kang sêpuh dyan	/// pêpatihé Druwåjåyå// têtigå putranirèki// kang sêpuh dyan

Påðå	<i>Asiling Transliterasi Teks SJ</i>	<i>Asiling Suntingan Teks SJ</i>
	Suryå Putrå// yå Sang Basusénå pèkik// déné arinirèki/ Suryå Wirudagê luhur// arinirå wanodyå/ wastå Dèwi Suryåwati// kang mangkono dèn awas parincinirå	Suryå Putrå// yå Sang Basusénå pèkik// déné arinirèki/ Suryå Wirudagê luhur// arinirå wanodyå/ wastå Dèwi Suryåwati// kang mangkono dèn awas parincinirå
9.	/// jarwané Prabu Radéyå// sayèkti panamung siji// Druwåjåyå jarwanirå// druwå kodrat kang wus pèsthi// jayå wênang sayèkti// Suryå Putrå jarwanipun// suryå iku wiwitan// wêrdiné pranyåtå rai// déné putrå jarwané iku banyu jan//	/// jarwané Prabu Radéyå// sayèkti panamung siji// Druwåjåyå jarwanirå// druwå kodrat kang wus pèsthi// jayå wênang sayèkti// Suryå Putrå jarwanipun// suryå iku wiwitan// wêrdiné pranyåtå rai// déné putrå jarwané iku banyu jan//
10.	/// dadi luwihaning badan// wirudå dunungé dadi/ sêsandhunganing kawulå// wati jarwané pawèstri// mangsuli têmbung arsi/ mripat kadhêlèn puniku// mêté tanggung warnanyå// sayèkti tontonan jisim// déné ingkang liyêpan jalirit panjang	/// dadi luwihaning badan// wirudå dunungé dadi/ sêsandhunganing kawulå// wati jarwané pawèstri// mangsuli têmbung arsi/ mripat kadhêlèn puniku// mêté tanggung warnanyå// sayèkti tontonan jisim// déné ingkang liyêpan jalirit panjang
11.	/// mungguh wong kang ahli sarak// pamindêngé mring Ywang Widi// jinangkah sangking sêmbayang// lêlantaran puji dikir// panjang wi{kåcå 22}narnèng tulis// jarwaning ringgit sadarum// kathah botên winarnå Dåsåmukå Sugriwaji// Kartåwiryå Suwåndå Råmå Lêksmåná	/// mungguh wong kang ahli sarak// pamindêngé mring Ywang Widi// jinangkah sangking sêmbayang// lêlantaran puji dikir// panjang wi{kåcå 22}narnèng tulis// jarwaning ringgit sadarum// kathah botên winarnå Dåsåmukå Sugriwaji// Kartåwiryå Suwåndå Råmå Lêksmåná
12.	/// sansåyå gaip sadåyå/ yèn winarnåå ing tulis// karya éwaning kang myarså// nora luwih ing aurip// jåbå kodratirèki// bêjå cilåká puniku/ sangking pucuking inglat// yå wot siråtål mustakim// rapalé kul puniku ing maknanirå	/// sansåyå gaip sadåyå/ yèn winarnåå ing tulis// karya éwaning kang myarså// nora luwih ing aurip// jåbå kodratirèki// bêjå cilåká puniku/ sangking pucuking i(ng)lat ¹³ // yå wot siråtål mustakim// rapalé kul puniku ing maknanirå
13.	/// Muhammad andikakênå// maring umat ingsun sami// mindabatinrijekuha// miwah rabussamawati// wal arli maknanèki// ing dalem langit kapitu// lawan bumi kasaptå// kang gumêrgêt kang kumêlip//	/// Muhammad andikakênå// maring umat ingsun sami// mindabatinrijekuha// miwah rabussamawati// wal arli maknanèki// ing dalem langit kapitu// lawan bumi kasaptå// kang gumêrgêt kang kumêlip//

Pådå	<i>Asiling Transliterasi Teks SJ</i>	<i>Asiling Suntingan Teks SJ</i>
	piningan ing rijêki déning Allah//	piningan ing rijêki déning Allah//
14.	/// mulané dipunwaspådå// mring lèlakoning aurib// liré mangkéné agêsang// wong iku kalamun lagi// agung rijêkinèki// myang santoså båndhå bandhu// arang janmå mikirå/ kaliruné ing panggalih// miwah nora gumun wong gunå digdâyå/	/// mulané dipunwaspådå// mring lèlakoning aurib// liré mangkéné agêsang// wong iku kalamun lagi// agung rijêkinèki// myang santoså båndhå bandhu// arang janmå mikirå/ kaliruné ing panggalih// miwah nora gumun wong gunå digdâyå/
15.	/// sênadyan iyå gunåå/ yèn lair iyå ing miskin// nuli kiniyas kéwåå// miwahing ngakuå ngèlmi// sèlot éwå ningali// mring janmå kang samyå ngèlmu// lah iyå pirå-pirå// nggonku ngrêråså nitèni// nanging bènêr wong sugih ngucap mangkånå	/// sênadyan iyå gunåå/ yèn lair iyå ing miskin// nuli kiniyas kéwåå// miwahing ngakuå ngèlmi// sèlot éwå ningali// mring janmå kang samyå ngèlmu// lah iyå pirå-pirå// nggonku ngrêråså nitèni// nanging bènêr wong sugih ngucap mangkånå
16.	/// yèn bisåå ngawruhånå// lamu{kåcå 23}n tå aurip iki/ nora kênå yèn ngandèlnå// pagunanirå puniki// ingkang gunå puniki// panamung kang Måhå Agung// yå sênadyån gunåå// lamun ingkang Måhå Suci// durung parêng gunanirå tanpå karya	/// yèn bisåå ngawruhånå// lamu{kåcå 23}n tå aurip iki/ nora kênå yèn ngandèlnå// pagunanirå puniki// ingkang gunå puniki// panamung kang Måhå Agung// yå sênadyån gunåå// lamun ingkang Måhå Suci// durung parêng gunanirå tanpå karya
17.	/// wong jangkah mring kasugihan// pinèt ing gunanirèki/ sayèkti yèn ora kênå// sugih miskin pan wus sangking// kodratirèng Ywang Widi// yèkti tan kênå jinaluk// sênadyan amèk sétan// yèn durung pinarèng ugi// malah mlarat muwuhi druhåkånirå	/// wong jangkah mring kasugihan// pinèt ing gunanirèki/ sayèkti yèn ora kênå// sugih miskin pan wus sangking// kodratirèng Ywang Widi// yèkti tan kênå jinaluk// sênadyan amèk sétan// yèn durung pinarèng ugi// malah mlarat muwuhi druhåkånirå
18.	///wong sugih kajåbå kodrat// lèluhuré nguni-uni/ pådå anglakoni tåpå// mokal kukus tanpå gêni// lan wong sinêmbah iku// pan agung ing tapanipun// déné wijining tåpå// nora sångkå kurang bukti// tåpå iku ingkang kuwat sinêmbahå//	///wong sugih kajåbå kodrat// lèluhuré nguni-uni/ pådå anglakoni tåpå// mokal kukus tanpå gêni// lan wong sinêmbah iku// pan agung ing tapanipun// déné wijining tåpå// nora sångkå kurang bukti// tåpå iku ingkang kuwat sinêmbahå//
19.	/// mring sapedhaning manungså// sayèkti kang nora guling// wong	/// mring sapedhaning manungså// sayèkti kang nora guling// wong

Pådå	<i>Asiling Transliterasi Teks SJ</i>	<i>Asiling Suntingan Teks SJ</i>
	iku sênadyan påså// lamun maksih rêmên guling// wudhar yêkti tan dadi// wong sugih-sugih puniku// yêkti yèn bêtah lênggah// nora bag-bêg kudu guling// yèn wong sugih kakèyan dènirå néndrå	iku sênadyan påså// lamun maksih rêmên guling// wudhar yêkti tan dadi// wong sugih-sugih puniku// yêkti yèn bêtah lênggah// nora bag-bêg kudu guling// yèn wong sugih kakèyan dènirå néndrå
20.	/// lah iyå mångså bisåå/ langgêng kasugihanèki// langgêngå dèstun punikå/ anèng awaké pribadi// anak putunirèki// tan wandé mēcaki lurus// {kåcå 24} miwah ingkang sinêmbah// lamun kêwarêgên guling// ingkang nêmbah kang sumungkêm nrusing manah	/// lah iyå mångså bisåå/ langgêng kasugihanèki// langgêngå dèstun punikå/ anèng awaké pribadi// anak putunirèki// tan wandé mēcaki lurus// {kåcå 24} miwah ingkang sinêmbah// lamun kêwarêgên guling// ingkang nêmbah kang sumungkêm nrusing manah
21.	/// mulå tan kênå sumêlang// kalamun ora ambukti// utåwå yèn ora nyandhang// awit manungså puniki// pådå titahing Widi// kêkasih ingkang satuhu// marmå åjå sumêlang// Ywå mukir titahing Widi// apan ånå sanépå wêktuning* nyåwå	/// mulå tan kênå sumêlang// kalamun ora ambukti// utåwå yèn ora nyandhang// awit manungså puniki// pådå titahing Widi// kêkasih ingkang satuhu// marmå åjå sumêlang// Ywå mukir titahing Widi// apan ånå sanépå wêktuning nyåwå
	8.Mijil	
1.	/// /// rupå gêndhon tan astå tan sikil// prandéné si gêndhon// ginuk-ginuk anggajih dagingé/ anèng jroning kayu tanpå budi// lêmuné kêpati/ kongsi ginuk-ginuk//	/// /// rupå gêndhon tan astå tan sikil// prandéné si gêndhon// ginuk-ginuk anggajih dagingé/ anèng jroning kayu tanpå budi// lêmuné kêpati/ kongsi ginuk-ginuk//
2.	/// lah tå sårpå iku kang maringi/ pangan mring si gêndhon// déné kongsi mangkono awaké/ åpå liyå Allah kang maringi// mulané kang éling// lélungsèning têmbung//	/// lah tå sårpå iku kang maringi/ pangan mring si gêndhon// déné kongsi mangkono awaké/ åpå liyå Allah kang maringi// mulané kang éling// lélungsèning têmbung//
3.	/// båså têmbung biså anyawabi/ mring badan tan abot// biså buntas mring jasad sababé// busanané buwananing jisim// sabarang talêsih// tan biså tumpang suh	/// båså têmbung biså anyawabi/ mring badan tan abot// biså buntas mring jasad sababé// busanané buwananing jisim// sabarang talêsih// tan biså tumpang suh
4.	/// supayané biså angayomi// maring tyas kang dados//	/// supayané biså angayomi// maring tyas kang dados//

* Têmbung wêktu inggih mênikå sasmitaning sêkar Mijil

Pådå	<i>Asiling Transliterasi Teks SJ</i>	<i>Asiling Suntingan Teks SJ</i>
	narunanyå kang ardå dadiné/ nênuwunå mring kang Måhå Suci// caritané iki/ karsané Ywang Agung	narunanyå kang ardå dadiné/ nênuwunå mring kang Måhå Suci// caritané iki/ karsané Ywang Agung
5.	/// gunå sêkti sangking Ywang sayêkti/ tinåtå ing batos// tundhå- tundhå tulådihå kang tètèh/ tan kênå sah { kåcå 25 } sasêndhoning ati// têtiru sayêkti/ tatané kang luhur//	/// gunå sêkti sangking Ywang sayêkti/ tinåtå ing batos// tundhå- tundhå tulådihå kang tètèh/ tan kênå sah { kåcå 25 } sasêndhoning ati// têtiru sayêkti/ tatané kang luhur//
6.	/// murad ngawur pådå ting saluwir// tan mêmper kang raos/ manêmper byatmanirå dadiné/ sangking nggonku amikir nitèni// lêlakoning urip/ tuhu yèn sinamun/	/// murad ngawur pådå ting saluwir// tan mêmper kang raos/ manêmper byatmanirå dadiné/ sangking nggonku amikir nitèni// lêlakoning urip/ tuhu yèn sinamun/
7.	/// dipunéling mring wisayèng urip// salaminé ingong/ mugå Allah nulusnå sâpå kèn// aywå kongsi kinirå wak mami// ing tingkah kumaki/ karyéwaning wuwus//	/// dipunéling mring wisayèng urip// salaminé ingong/ mugå Allah nulusnå sâpå kèn// aywå kongsi kinirå wak mami// ing tingkah kumaki/ karyéwaning wuwus//
8.	/// nora luwih priyå wak mitrami// dèn pêngèt kimawon// mring lêlakon kang dudu wajibé/ nora bêcik yèn tanggung kang mikir/ angrêrusak ati/ liré raganingsun/	/// nora luwih priyå wak mitrami// dèn pêngèt kimawon// mring lêlakon kang dudu wajibé/ nora bêcik yèn tanggung kang mikir/ angrêrusak ati/ liré raganingsun/
9.	/// iyå dudu kawajiban mami// sun pêrsudi anon// sun lakoni wusånå dadiné/ mèh kaliban pakaryan kang wajib// kawajiban mami/ kêmasan satuhu/	/// iyå dudu kawajiban mami// sun pêrsudi anon// sun lakoni wusånå dadiné/ mèh kaliban pakaryan kang wajib// kawajiban mami/ kêmasan satuhu/
10.	/// run-têmurun kêmasan sayêkti/ dadak karya wirong/ kapujanggan dèn èmpèr nalaré/ nora mêmper dadyå ting saluwir// nanging rèhning uwis// kabanjur mung lowung//	/// run-têmurun kêmasan sayêkti/ dadak karya wirong/ kapujanggan dèn èmpèr nalaré/ nora mêmper dadyå ting saluwir// nanging rèhning uwis// kabanjur mung lowung//
11.	{ Kåcå 26 }/// yå ginawé géguyon pribadi// yèn kongsi katongton// mring pujanggå ginuyu lohaté/ tan tumêkå rékå nganggit-anggit// dé pikir tan mijil// sangking kalbunipun//	{ Kåcå 26 }/// yå ginawé géguyon pribadi// yèn kongsi katongton// mring pujanggå ginuyu lohaté/ tan tumêkå rékå nganggit-anggit// dé pikir tan mijil// sangking kalbunipun//

Pådå	<i>Asiling Transliterasi Teks SJ</i>	<i>Asiling Suntingan Teks SJ</i>
12.	/// mung nê niru tan uning ngénggati/ apugut tur pêgot// panggagating driyå ing muradé// kèh nalisip mulané puniki// iyå mung kinardi/ ing sêsambèn lungguh	/// mung nê niru tan uning ngénggati/ apugut tur pêgot// panggagating driyå ing muradé// kèh nalisip mulané puniki// iyå mung kinardi/ ing sêsambèn lungguh
13.	/// nora nêdyå angungkul-ungkuli// saméné bisangong/ anênular kang wus gung wahyané// nora luwih wajibing aurib// kudu dèn ulati/ liring wajib iku	/// nora nêdyå angungkul-ungkuli// saméné bisangong/ anênular kang wus gung wahyané// nora luwih wajibing aurib// kudu dèn ulati/ liring wajib iku
14.	/// nora liyå sumiwèng Ywang Widi/ sumungkêm nrus batos// panggawean kang dadyå pêrluné/ obah mosik karsaning Ywang Widi// nora susah mami/ angêkèhnå wuwus/	/// nora liyå sumiwèng Ywang Widi/ sumungkêm nrus batos// panggawean kang dadyå pêrluné/ obah mosik karsaning Ywang Widi// nora susah mami/ angêkèhnå wuwus/
15.	/// wus sumahab wêwulang kang mijil// ajêjêl kumrayok// ngundhung-undhung piwulang wêtuné// miwah ingkang mijil præ priyayi// tan wus yèn winarni// prandéné sun wêruh	/// wus sumahab wêwulang kang mijil// ajêjêl kumrayok// ngundhung-undhung piwulang wêtuné// miwah ingkang mijil præ priyayi// tan wus yèn winarni// prandéné sun wêruh
16.	/// priyayi kang biså angélingi/ piwulang katongto{kåcå 27}n// pan ginilut pinèt surasané// Srat Ambiyå ywå Tajusalatin// yèku kang ginusthi// tan sêdyå gêguru	/// priyayi kang biså angélingi/ piwulang katongto{kåcå 27}n// pan ginilut pinèt surasané// Srat Ambiyå ywå Tajusalatin// yèku kang ginusthi// tan sêdyå gêguru
17.	/// mring pujånggå kang karya palupi// wêwulang mangkono/ mung jinupuk sânggå pangrasané// pakéwuhé nora dèn nganglangi// rapal maknanèki/ murad rasanipun//	/// mring pujånggå kang karya palupi// wêwulang mangkono/ mung jinupuk sânggå pangrasané// pakéwuhé nora dèn nganglangi// rapal maknanèki/ murad rasanipun//
18.	/// luwih bêcik Tahajusalatin// yèn wruh ingkang raos// yèn ora wruh pêsthi tanpå gawé// margå wong kang wruh tajusalatin// yèn gonirå mikir/ amung tanggung-tanggung	/// luwih bêcik Tahajusalatin// yèn wruh ingkang raos// yèn ora wruh pêsthi tanpå gawé// margå wong kang wruh tajusalatin// yèn gonirå mikir/ amung tanggung-tanggung
19.	/// amuwuhi kanisthaning urip// pangrasané dados// amahoni moyoki adaté/ nora gumun mring janmå kang ngèlmi// mêmalaning ati/ ingkang jêdhal-jêdhul/	/// amuwuhi kanisthaning urip// pangrasané dados// amahoni moyoki adaté/ nora gumun mring janmå kang ngèlmi// mêmalaning ati/ ingkang jêdhal-jêdhul/

Pådå	<i>Asiling Transliterasi Teks SJ</i>	<i>Asiling Suntingan Teks SJ</i>
20.	/// nora sêjå pruwitå wit sangking// pangrasané ambrol// mring lèlakoning guru maido/ sabên guru samyå dèn suali// mring rasaning gaip// nora biså tutur//	/// nora sêjå pruwitå wit sangking// pangrasané ambrol// mring lèlakoning guru maido/ sabên guru samyå dèn suali// mring rasaning gaip// nora biså tutur//
21.	/// dyan gumuyu luhur sirirèki// tan wruh yèn balênto/ sêlot nunjang-nunjang panumbuké/ lêbur tumpur ngè{kâcå 28}lmu modhal-madhil/ dhadhal tan ngundhili/ wus rumångså luhur//	/// dyan gumuyu luhur sirirèki// tan wruh yèn balênto/ sêlot nunjang-nunjang panumbuké/ lêbur tumpur ngè{kâcå 28}lmu modhal-madhil/ dhadhal tan ngundhili/ wus rumångså luhur//
22.	/// tan wruh lamun nisthå tanpå budi// dayaning pangraos// sirnå larut ing ngèlmu tanjané// kang mêngkono tan wurung yèn manggih// kanisthaning urib// rumakêt akukuh	/// tan wruh lamun nisthå tanpå budi// dayaning pangraos// sirnå larut ing ngèlmu tanjané// kang mêngkono tan wurung yèn manggih// kanisthaning urib// rumakêt akukuh
23.	/// kaping pirå gon ingsun nitèni/ ing janmå mangkono/ mulané dèn biså ngrasakaké/ kaniatanirå kang makiki// kang biså basuki// kêkêrên dèn kukuh	/// kaping pirå gon ingsun nitèni/ ing janmå mangkono/ mulané dèn biså ngrasakaké/ kaniatanirå kang makiki// kang biså basuki// kêkêrên dèn kukuh
24.	/// katanjaknå rasané puniki// kabèh ing lèlakon// kâyå déné nggoné nanjakaké/ kabudayanirå kang nanduki// kiranên kang pikir// kang biså kapungkur//	/// katanjaknå rasané puniki// kabèh ing lèlakon// kâyå déné nggoné nanjakaké/ kabudayanirå kang nanduki// kiranên kang pikir// kang biså kapungkur//
25.	/// karêpirå kang luhur puniki// kajatnå ing mêngko// kanugrahanirå ing uripé/ perlunirå tan sangking palupi// pitênah tan sipi// pikiré kang apus//	/// karêpirå kang luhur puniki// kajatnå ing mêngko// kanugrahanirå ing uripé/ perlunirå tan sangking palupi// pitênah tan sipi// pikiré kang apus//
26.	/// pusakané pikir kang prayogi// ginagas sangking nggon// gègulangå mring kawajibané// wajib iku satuhu kêkalih// kang sapisan wajib// angawulå Ratu	/// pusakané pikir kang prayogi// ginagas sangking nggon// gègulangå mring kawajibané// wajib iku satuhu kêkalih// kang sapisan wajib// angawulå Ratu
27.	{kâcå 29} ///kudu wêruh lawan obah mosik// wajib kaping loro// waskithå mring ngèlmu sayêktiné// pan wus cukup kang mêngkono wajib/ kalamun binudi/ pangråså sun tanggung//	{kâcå 29} ///kudu wêruh lawan obah mosik// wajib kaping loro// waskithå mring ngèlmu sayêktiné// pan wus cukup kang mêngkono wajib/ kalamun binudi/ pangråså sun tanggung//

Pådå	<i>Asiling Transliterasi Teks SJ</i>	<i>Asiling Suntingan Teks SJ</i>
28.	/// yèn nêmuå kanisthaning urib// rapalé mangkono/ wa man talaba saean kuwé/ wajidan wajidaku puniki// sâpâ têmên yêkti/ kalamun tinêmu//	/// yèn nêmuå kanisthaning urib// rapalé mangkono/ wa man talaba saean kuwé/ wajidan wajidaku puniki// sâpâ têmên yêkti/ kalamun tinêmu//
29.	/// kautamanirå ing aurip// sajatining manon// pan manungså yêkti kakêliré/ ywå sumêlang sugih miwah miskin// wus karsaning Widi/ trus ing lokil makpul/	/// kautamanirå ing aurip// sajatining manon// pan manungså yêkti kakêliré/ ywå sumêlang sugih miwah miskin// wus karsaning Widi/ trus ing lokil makpul/
30.	/// titi tamat gonirå ngèngêti/ ing tanggal kapindho/ pan ing sasi Jumadi Akiré/ duk wiwité mangrêgå tanggal ping// sawêlas ing sasi/ Madi Awalipun/	/// titi tamat gonirå ngèngêti/ ing tanggal kapindho/ pan ing sasi Jumadi Akiré/ duk wiwité mangrêgå tanggal ping// sawêlas ing sasi/ Madi Awalipun/
31.	/// nunggal warså Jé angkanirèki// sinêngkalan mangko/ Catur Tunggal Bujånggå Ratuné/ Suråkartå kang sinawung gëndhing/ iki sun arani/ Jarwåråså tuhu	/// nunggal warså Jé angkanirèki// sinêngkalan mangko/ Catur Tunggal Bujånggå Ratuné/ Suråkartå kang sinawung gëndhing/ iki sun arani/ Jarwåråså tuhu

Tabel 37: *Asiling Aparat Kritik Teks SJ*

No.	<i>Teks Sadèrèngipun dipun-sunting</i>	<i>Suntingan</i>	<i>Teks Sasampunipun dipun-sunting</i>	<i>Pupuh/pådå</i>
1.	Wêwatas	wêwat[ê]s	wêwatês	2/11
2.	Atot	[o]tot	otot	2/18
3.	Balong	b[o]long	bolong	3/10
4.	Sirnanting	sirnan(t)ing	sirnaning	3/24
5.	Kuthå	ku[nt]å	kuntå	4/4
6.	Pangagoå	panga<ng>goå	panganggoå	5/13
7.	Tutpèmpèl	tu[m]èmpèl	tumèmpèl	5/13
8.	Dilang	(d)ilang	ilang	5/15
9.	Rigit	ri<ng>git	ringgit	6/1
10.	Sångpå	så(ng)på	såpå	6/8
11.	Hjogèd	(h)jogèd	jogèd	6/9
12.	Prakotå	Pra[g]otå	Pragotå	7/1
13.	Inglat	i(ng)lat	ilat	7/12

Saking andharan wontên *tabel* ing nginggil, badhé karêmbag malih satunggal mbakå satunggal. Wondéné andharanipun kados ing ngandhap mênikå.

1. wêwat[ê]s

Ing *aparât kritik* ångkå 1, *suntingan* ingkang dipuntindakakên inggih mênikå nggantos aksårå *a* wontên ing têmbung *wêwatas* dados aksårå *ê* satêmah têmbungipun dados *wêwatês*. Aksårå mênikå dipungantos amargi têmbung *wêwatas* botên kapanggihakên wontên ing *Baoesastra Djawa* (Poerwadarminta, 1939). Kanthi nggatosakên *konteks* ukaranipun, têmbung *wêwatas* dipungantos dados têmbung *wêwatês*. Têmbung *wêwatês* inggih mênikå têmbung *dwipurwå* saking têmbung *linggå watês* ingkang têngêsipun kang dados pungkasan (Poerwadarminta, 1939: 658). wondéné *konteks*-ipun kados ing ngandhap mênikå.

/// ing wuri/ **wêwat[ê]s** adu// ...

Terjemahan

Pada akhirnya akan beradu. ...

2. [o]tot

Têmbung *atot* mênikå botên kapanggihakên têngêsipun, manawi kajumbuhakên kalihan *konteks* ukaranipun sårå ingkang kapanggihakên wontên ing Purwadarminta (1939), ingkang trêp inggih mênikå aksårå *a* wontên ing têmbung *atot* dipunéwahi dados aksårå *o* satêmah têmbungipun dados *otot*. Têmbung *otot* mênikå têngêsipun kêmpaning sêrating daging ingkang dados satunggal kalihan balung (Poerwadarminta, 1939: 454). Wondéné *konteks*-ipun kados ing ngandhap mênikå.

/// irêng kulit dagingipun// balung sungsum [o]tot gêtih// pan samyâ irêng sadâyâ/ ...

Terjemahan

Hitam warna kulit dan dagingnya, serta tulang sumsum, otot, dan darahnya juga berwarna hitam semua, ...

3. b[o]long

Têmbung *balong* mênikâ botên kapanggihakên têngêsipun, manawi kajumbuhakên kalihan *konteks* ukaranipun sâhâ ingkang kapanggihakên wontên ing Purwadarminta (1939), ingkang trêp inggih mênikâ aksârâ *a* wontên ing têmbung *balong* dipunéwahi dados aksârâ *o* satêmah têmbungipun dados *bolong*. Têmbung *balong* mênikâ gadhah têngês blumbangan ingkang dipunginakakên kanggé ngingu ulam, wondéné têmbung *bolong* mênikâ têngêsipun mawi cêmplongan têrus (Poerwadarminta, 1939: 56). Ananging wontên ing gâtrâ mênikâ ingkang dipunkajêngakên inggih mênikâ *frasa* kanthong bolong ingkang têngêsipun nâmâ sanèsipun Petruk. Wondéné *konteks*-ipun kados ing ngandhap mênikâ.

/// jêbal-jêbul// si kanthong **b[o]long** kang mêtuh// tuhu rupâ-rupâ// Ki Bagong malih ginupit// Bagong iku angêgungkên lampahirâ//

Terjemahan

Ternyata yang keluar adalah si Petruk. Jelas bermacam-macam. Yang dikarang selanjutnya adalah Ki Bagong yang membesarkan langkahnya.

4. sirnan(t)ing

Têmbung *sirnanting* mênikâ botên kapanggihakên têngêsipun, manawi kajumbuhakên kalihan *konteks* ukaranipun sâhâ ingkang kapanggihakên wontên

ing Purwadarminta (1939), ingkang trêp inggih mênikå kanthi ngirangi aksårå *t* wontên ing têmbung *sirnanting*, satêmah têmbungipun dados *sirnaning*. Têmbung *sirnaning* mênikå asalipun saking têmbung linggå sirnå ingkang gadhah maknå ilang (Poerwadarminta, 1939: 566), ingkang salajêngipun angsal panambang -ing Wondéné *konteks*-ipun kados ing ngandhap mênikå.

/// iku bésuk// kasampurnanirèng laku// nyåwå lawan sukma// sakèhing nêpsu **sirnan(t)ing**// pådå larut lumêbu mring bandarolah/

Terjemahan

Itu besok, kesempurnaan hidup, nyawa dan sukma serta banyaknya hawa nafsu semua hilang karena masuk ke rumah Allah.

5. ku[nt]å

Têmbung *kuthå* dipun-*sunting* kanthi nggantos aksårå *th* wontên ing têmbung *kuthå* dados aksårå *n* sårå *t* satêmah têmbungipun dados *kuntå*. Sinaoså têmbung *kuthå* wontên maknanipun ananging têtêp dipun-*sunting* dados têmbung *kuntå*. Mênikå dipuntindakakên amargi wontên pådå mênikå sawêg ngrêmbag prakawis *kuntå*. Têmbung *kuntå* gadhah maknå inggih mênikå bangsanipun tumbak cêndhak (Poerwadarminta, 1939: 238). Pådå mênikå kaandharakên ing ngandhap mênikå.

/// marmå Radèn Gathutkåcå// Ngawånggå ingkang matèni// pinêrwasèng sangking *kuntå*// têngêsé mangkéné kaki// båså wånggå puniki// cahyå kuning yêktinipun// mulané kang waspådå// mring warnaning **ku[nt]å** kuning// Prabu Karnå têngêsé talinganirå//

Terjemahan

Oleh karena itu namanya Gathutkaca. Raja dari Ngawangga yang membunuhnya dengan menggunakan senjata bernama kunta. Maknanya yaitu kata

wangga berarti cahaya kuning sesungguhnya. Oleh sebab itu harus waspada pada warna kunta kuning. Sedangkan kata karna artinya yaitu telinga.

6. panga<ng>goå

Têmbung *pangagoå* mênikå botên kapanggihakên têngêsipun, manawi kajumbuhakên kalihan *konteks* ukaranipun sâhå ingkang kapanggihakên wontên ing Purwadarminta (1939), ingkang trêp inggih mênikå kanthi nambahi aksårå *ng* wontên ing têmbung *pangagoå*, satêmah têmbungipun dados *pangangoå*. Têmbung *pangangoå* ingkang têmbung lingganipun anggo gadhah maknå inggih mênikå ngginakakên (minångkå srånå...) (Poerwadarminta, 1939: 15). Wondéné *konteks*-ipun kados ing ngandhap mênikå.

/// ånå **panga<ng>goå** pèni// ...

Terjemahan

Ada penggunaan yang baik

7. tu[m]èmpèl

Têmbung *tutpèmpèl* mênikå botên kapanggihakên têngêsipun, manawi kajumbuhakên kalihan *konteks* ukaranipun sâhå ingkang kapanggihakên wontên ing Purwadarminta (1939), ingkang trêp inggih mênikå kanthi nggantos aksårå *t* sâhå *p* wontên ing têmbung *tutpèmpèl* dados aksårå *m* satêmah têmbungipun dados *tumèmpèl*. Têmbung *tumèmpèl* asalipun saking têmbung *tèmpèl* ingkang têngêsipun nèmplèk (Poerwadarminta, 1939: 596). têmbung *tèmpèl* mênikå salajêngipun angsal sêsêlan *-um-* satêmah dados *tumèmpèl*. Wondéné *konteks*-ipun kados ing ngandhap mênikå.

... kang **tu[m]èmpèl** angganirå// ...

Terjemahan

Yang menempel pada badannya....

8. (d)ilang

Têmbung *dilang* mênikå botên kapanggihakên têngêsipun, manawi kajumbuhakên kalihan *konteks* ukaranipun sâhå ingkang kapanggihakên wontên ing Purwadarminta (1939), ingkang trêp inggih mênikå kanthi ngirangi aksårå *d* wontên ing têmbung *dilang*, satêmah têmbungipun dados *ilang*. Têmbung *ilang* gadhah maknå inggih mênikå botên wontên, botên katingal, botên maujud, sartå sirnå (Poerwadarminta, 1939: 169). Wondéné *konteks*-ipun kados ing ngandhap mênikå.

... mung sawiji krêris kuwé/ puniku lamun gothangå/ **(d)ilang** sipating lanang// ...

Terjemahan

... *Hanya satu yaitu keris. Itu jika kurang hilang sifat laki-lakinya....*

9. ri<ng>git

Têmbung *rigit* mênikå botên kapanggihakên têngêsipun, manawi kajumbuhakên kalihan *konteks* ukaranipun sâhå ingkang kapanggihakên wontên ing Purwadarminta (1939), ingkang trêp inggih mênikå kanthi nambahi aksårå *ng* wontên ing têmbung *rigit*, satêmah têmbungipun dados *ringgit*. Têmbung *ringgit* gadhah maknå inggih mênikå wayang (Poerwadarminta, 1939: 530). Wondéné *konteks*-ipun kados ing ngandhap mênikå.

... // amangsuli dhapuring **rig<ng>it**// ...

Terjemahan

... *melanjutkan tentang wujudnya wayang*

10. sâ(ng)pâ

Têmbung *sângpâ* mênikâ botên kapanggihakên têngêsipun, manawi kajumbuhakên kalihan *konteks* ukaranipun sâhâ ingkang kapanggihakên wontên ing Purwadarminta (1939), ingkang trêp inggih mênikâ kanthi ngirangi aksârâ *ng* wontên ing têmbung *sângpâ*, satêmah têmbungipun dados *sâpâ*. Têmbung *sâpâ* gadhah maknâ inggih mênikâ minangkâ têmbung pitakên (Poerwadarminta, 1939: 545). Wondéné *konteks*-ipun kados ing ngandhap mênikâ.

... **sâ(ng)pâ** ingkang nyandhêtâ// mring brahâlâ iku// ...

Terjemahan

... *Siapa yang siapa yang akan menahan berhala itu. ...*

11. (h)jogèd

Têmbung *hjogèd* mênikâ botên kapanggihakên têngêsipun, manawi kajumbuhakên kalihan *konteks* ukaranipun sâhâ ingkang kapanggihakên wontên ing Purwadarminta (1939), ingkang trêp inggih mênikâ kanthi ngirangi aksârâ *h* wontên ing têmbung *hjogèd*, satêmah têmbungipun dados *jogèd*. Têmbung *jogèd* gadhah maknâ solah bâwâ ingkang tinâtâ manut wiramanipun gëndhing (Poerwadarminta, 1939: 98). Wondéné *konteks*-ipun kados ing ngandhap mênikâ.

... siré yèn wis tombok kêrtas// nuli luhur déné nora sun tingali// bubar

(h)jogèd sinêmbah.

Terjemahan

Anggapannya jika sudah memberi uang kertas kemudian menjadi luhur.

Sedangkan tidak aku lihat setelah selesai beribadah.

12. Pra[g]otå

Têmbung *prakotå* mênikå dipun-*sunting* kanthi nggantos aksårå *k* wontên ing têmbung *prakotå* dados aksårå *g* satêmah têmbungipun dados *pragotå* amargi têmbung *pragotå* mênikå namaning *tokoh* ringgit. Wondéné *konteks*-ipun kados ing ngandhap mênikå.

... gantya malih winarni/ Sri Mandurå pathipun// Prabåwå lan Pragotå/
prabåwå obahing ati// kang pinêgêng **pra[g]otå** iku maknanya

Terjemahan

... *Ganti lagi yang diceritakan yaitu Sri Mandura. Patihnya bernama Prabawa dan Pragota. Prabawa berarti Bergeraknya hati. yang ditahan itu makna dari Pragota.*

13. i(ng)lat

Têmbung *inglat* mênikå botên kapanggihakên têngesipun, manawi kajumbuhakên kalihan *konteks* ukaranipun sårå ingkang kapanggihakên wontên ing Purwadarminta (1939), ingkang trêp inggih mênikå kanthi ngirangi aksårå *ng* wontên ing têmbung *inglat*, satêmah têmbungipun dados *ilat*. Têmbung *ilat* gadhah makna inggih mênikå daging ing salêbêting tutuk ingkang dipunginakakên kanggé ngraosakên, ndilat, lsp (Poerwadarminta, 1939: 169). Wondéné *konteks*-ipun kados ing ngandhap mênikå.

... //bêjå cilåå puniku/ sangking pucuking **i(ng)lat**// ...

Terjemahan

... *Keberuntungan dan kemalangan itu berasal dari ujung lidah. ...*

D. *Terjemahan sâhâ Cathêtan Terjemahan Teks SJ*

1. *Asiling Terjemahan Teks SJ*

Tabel 38: *Asiling Suntingan sâhâ Terjemahan Teks SJ*

Pådâ	<i>Asiling Suntingan Teks SJ</i>	<i>Asiling Terjemahan Teks SJ</i>
	1.Asmâradânâ	
1.	{kâcâ 1} /// /// rarasing priyâ sru wingit// denirarsâ nyatakênâ// Sasmitanirâ angsalé// tratabing priyâ sirnââ// Pustâkâ mung kinaryâ// pitêmbung alané nganggur// tarus tunâ ing kaharjan//	<i>Seorang lelaki yang menyembunyikan rasa cintanya. Ia ingin menyatakan, dengan suatu tanda. Rasa tidak enak (seorang lelaki) hilangkanlah. Suatu karya hanya dibuat untuk mengisi waktu dari pada tidak melakukan apapun. Kemudian tidak mendapat keuntungan pada keselamatan.</i>
2.	/// kang supâyâ bisâ aring// pirâbârâ langênirâ// dadi rêsepé kang anon// lêmêsing sastrâ susilâ// gêlaring præ pujânggâ// dhonging caritâ panamung// tênggèrèngâ supêking tyas//	<i>Hal itu dilakukan supaya dapat merasa bahagia, itu sudah lebih baik daripada tidak merasakan kebahagiaannya. Itu juga dapat menjadi kebahagiaan bagi yang melihat. Trampilnya dalam membuat tulisan memperlihatkan wataknya yang baik. Penjelasan dari para pujangga yang paham sangat dengan sebuah cerita, dapat dijadikan sebagai penerang hati.</i>
3.	/// ngênênânâ ing pamikir// nagulangâ mring kang ardâ// griyanânâ pakartiné// supâyâ waluyanirâ// rasané kang kinândhâ// karsââ tâmâ arjayu// tâtâ kanthining sarirâ//	<i>Ambilah sesuatu dalam pemikiran. Belajarlah kepada yang memiliki kelebihan. Tirulah wataknya, supaya kamu selamat. Pembicaraan yang diceritakan yaitu keinginan utama untuk selamat. Dengan aturan yang melekat dalam diri.</i>
	2.Kinanthi	
1.	/// /// rasané sâyâ mangungkung// dènya manambung palupi// bâsâ basuki bisââ// gusthi caritâ bisâ di// sênêngâ sagung kang mulat// jâ jêrumaning panggalih//	<i>Rasa cintanya semakin dalam yang tertuang dalam cerita ini. Berharap dengan kata-kata yang baik agar dapat tercipta kebahagiaan bagi yang membaca ini, sehingga tidak mengurungkan niat baiknya.</i>
2.	/// yâ nganti korup mring dudu// abtiâ rêsep salami// dipunbisâ nglakonânâ// dadiâ padhanging	<i>Jangan sampai yang dituju adalah yang bukan seharusnya. Yakinkan selamanya dapat menjalankan hal yang baik, sehingga</i>

Pada	<i>Asiling Suntingan Teks SJ</i>	<i>Asiling Terjemahan Teks SJ</i>
	ati / lêmbehâ mring ambêg santa// pêpontoné ing aurip//	<i>dapat menjadi penerang hati, dan bersabarlah pada ujian hidup.</i>
3.	/// nanedhâ maring Ywang Agung// kautaman kang sajati// wantu-wantu dènya gulang// supra{kacâ 2}ndéné durung uning// kêtêlah nalutuh dadyâ / tatuladan kurang pèni//	<i>Memintalah kepada Hyang Agung. Keutamaan yang sejati harus sering-sering dipelajari, walaupun belum paham dengan keutamaan itu. Agar tidak melakukan sesuatu yang buruk. Karena akan menjadi contoh yang kurang baik.</i>
4.	/// ris-aris winihing wuwus// gêlaré kang punang tulis// dhonging caritâ Pandhâwâ// kêmbâr surasanirèki / masalah ing jarwâ dadyâ// sanané ingkang ginusthi//	<i>Pelan-pelan dalam menjelaskan apa yang ditulis. Agar paham dengan cerita pandhawa (yang memiliki banyak versi) dan memiliki kesamaan dalam isinya. Tetapi yang akan dibahas dalam cerita ini adalah masalah pemaknaan nama.</i>
5.	/// kawarnâ Yudhisthirèku// sêpuh pribadi sang aji// punikâ kinaryâ bukâ// anjingé jasadirèki/ surasané Darmâwangsâ/ rêrênggâ préntahing batin/	<i>Diceritakan Sang Yudhistira adalah yang tertua dari pandhawa. Ini diceritakan sebagai pembuka. Jasadnya dinamai juga Darmawangsa yang maknanya melaksanakan perintah batin.</i>
6.	/// karsanirâ kang mangungkung// tatané arinirèki// awastâ dyan Brataséna// dipunbisâ wruh parinci// nirâ radèn Werkudârâ / ngrating bumi Bimâ sêkti//	<i>Kehendaknya yaitu sesuai dengan aturan. Adiknya bernama Bratasena yang dapat melihat dengan jelas. Dialah Raden Werkudara terkenal di bumi sebagai Bima yang sakti.</i>
7.	/// Brâtâséna têngêsipun// myang rahadèn Bimâ sêkti// ngèlmu iku kang sanyâtâ/ bènèhé rubiyah nênggih/ margâ lairing Muhammad// nèng jroning rubiyah mesthi//	<i>Bratasena dan Rahaden Bima sakti maknanya yaitu ilmu itu yang sesungguhnya. Bedanya rubiyah yaitu karena lahirnya Muhammad di dalam seorang rubiyah sudah pasti.</i>
8.	/// marmèku busanipun// polèng bang bintulu asri// têngésé lamun waspâdâ/ mring bang irèng kuning putih// déné jatining rubiyah// cahyâ ingkang mancâ warni//	<i>Oleh karena itu busananya poleng bang bintulu. Artinya waspada dengan cahaya merah, hitam, kuning, dan putih. Sedangkan sejatinya rubiyah yaitu cahaya dengan manca warna.</i>
9.	/// yâiku satuhunipun// Muhammad ingkang kakikiki// marmâ wastâ Wêrkudârâ// wrêku sayegti mêngkoni/	<i>Yaitu sesungguhnya Muhammad yang hakiki. Oleh karena itu dinamai Werkudara. Kata wreku artinya menguwasai. Sedangkan kata kudara</i>

Påðå	<i>Asiling Suntingan Teks SJ</i>	<i>Asiling Terjemahan Teks SJ</i>
	ku{kåçå 3}dårå akiring johar// lintang jatining san kamil/	<i>adalah bintang yang terakhir. Yaitu bintang sejatinya insan kamil.</i>
10.	/// pangwori kawulå ratu// wiyosé sångkå san kamil// kitap usul ånå rapal// Idamilkalimukamri// maknané witing wuningå// sinêgsi ing suryå sasi//	<i>Bersatunya kawula dan Gusti, bermula dari insan kamil. Di dalam kitab ushul ada doa yaitu idamilkalimukamri. Artinya awalnya tahu, yang disaksikan matahari dan bulan.</i>
11.	/// ing wuri/ wêwatas adu// têgêsé nêgsenå ugi// mulå wastå Bråtåsénå// Bråtå maknané ngédani// marang wong kang ahli nêmbah// Séna Muhammad kakiki//	<i>Pada akhirnya siap untuk bertarung. Artinya juga menjadi saksi, oleh sebab itu dinamakan Bratasena. Kata brata artinya senang sekali kepada orang yang taat. Sedangkan kata sena berarti Muhammad yang hakiki.</i>
12.	/// Bimå sêkti kaping têlu// tandhané yudåkå jati// têgêsé wong nandhang lårå// panduluné Bimå sêkti// sayêkti kudu waspådå// margå panêngrêran pati//	<i>Bima sakti yang ketiga, tandanya prajurit yang nyata. Artinya yaitu orang yang sedang ditimpa sakit. Penglihatannya Bima sakti. Sungguh harus waspada, karena merupakan penanda seorang Ratu.</i>
13.	/// Radèn Wêrkudårå iku// ariné jalu apêkik// Wastå Rahadèn Janåkå// Arjunå miwah Karithi// miwah Radèn Danajåyå// Prêmadi miwah Jahnåwi/	<i>Raden Werkudara memiliki adik laki-laki yang tampan. Namanya Raden Janaka, yang memiliki nama lain Arjuna, Karithi, Dananjaya, Premadi, serta Jahnawi.</i>
14.	/// Arjunå ing wrêdinipun// sayêkti yèn toyå wêning// tuhu karsaning manungså// Janåkå nuduhkên kamil// Al Insanu rapalira// Sirhuwainsanursiri//	<i>Kata arjuna memiliki makna air yang bening. Janaka menunjukkan kamil (sempurna). Doanya adalah Al insanu sirhuwa insanursiri.</i>
15.	/// maknané manungså iku// mring råså yêkti nduwèni// wrêdiné na yêkti padhang// karêm sumiwèng {kåçå 4} Ywang Widi// wruh dhawuhing kang Miséså// winênang aliru dhiri/	<i>Maknanya manusia itu memiliki rasa. Makna dari kata na adalah terang. Gemar menghadap kepada Hyang Widi. Paham dengan perintah Yang Mahakuasa. Mampu untuk mengendalikan diri.</i>
16.	/// yå sirå iyå Ywang Agung// Jahnåwi maknané sari// Dananjåyå parabirå// ngakoni lanang sajati// Prêmadi	<i>Iya kamu iya Hyang Agung. Kata jahnawi memiliki makna sari. Dananjaya artinya mengakui lelaki sejati. Premadi berarti lelakinya dunia. Karithi berarti sanubari.</i>

Pàdå	<i>Asiling Suntingan Teks SJ</i>	<i>Asiling Terjemahan Teks SJ</i>
	lananging jagat// Karithi pan sanubari/	
17.	/// marmané ing patrapipun// tan kêná pisah sathithik/ marang Sri Narédrå Krêsnå// Måråjå ing Dwåråwati// milå parap Nåtå Krêsnå// sayêkti lamun cêmani//	<i>Oleh karena itu tingkah lakunya tidak dapat pisah sedikitpun dari Sri Narendra Kresna, Maha Raja dari Kerajaan Dwarawati yang bernama Raja Kresna. Sungguh kulitnya berwarna hitam.</i>
18.	/// irêng kulit dagingipun// balung sungsum otot gêtih// pan samyå irêng sadâyå// kudu-kudu dèn kawruhi// sajatiné Prabu Krêsnå// puniku ingkang mbawani//	<i>Berwarna hitam kulit dan dagingnya, serta tulang sumsum, otot dan darahnya. Terlihat hitam semuanya. Hal ini seharusnya perlu diketahui. Sejatinya Prabu Kresna, dialah yang memulai.</i>
19.	/// Krêsnå êmbananing Wisnu// Wisnu sayêkti ngêmbani// marang Rahadèn Arjunå// ulatånå dèn kapanggih// déné Rahadèn Arjunå// adarbé ari kêkalih//	<i>Kresna merupakan penjelmaan Wisnu. Sesungguhnya Wisnu yang mengasuh pada Rahadèn Arjuna. Perhatikanlah ketika bertemu. Raden Arjuna memiliki dua istri.</i>
20.	/// Nangkulå Sadéwå iku// akêambar warnanirèki// puniku ing dunungirå// sayêkti paèsan kalih// pèsthi lamun ora bédå// warnaning kawulå Gusti//	<i>Nakula dan Sadewa merupakan saudara kembar yang sama wujudnya. Begitulah yang kita lihat. Sesungguhnya keindahan dua itu (Nakula dan Sadewa) sudah pasti tidak berbeda merupakan kebesaran Tuhan.</i>
21.	/// Yudhisthirå Sang Aprabu// garwané wårå Drupadi// puniku ing maknanirå// wårå yêkti aling-aling// Drupadi idêring badan// badan ling-alinging jisim//	<i>Sang Prabu Yudistira memiliki istri bernama Wara Drupadi. Kata wara memiliki makna penutup. Sedangkan kata drupadi berarti sekeliling tubuh. Maksudnya adalah yang menjadi penutup tubuh.</i>
22.	/// nyåwå suksmå lawan nêpsu// yêkti ling-alinging Widi// déné Radèn Wêrkudårå// garwané wastå Arimbi// miwah putraning rasêgså// mila{kåcå 5}né dipunkramani//	<i>Nyawa, sukma, dan nafsu sesungguhnya adalah penutup menuju Hyang Widi. Raden Werkudara memiliki istri bernama Arimbi. Arimbi adalah anak seorang raksasa. Oleh sebab itu dinikahi oleh Werkudara.</i>
23.	/// butå iku karêpipun// nêpsu luammah puniki// nêpsu luammah pêputrå// mring malékat ankoribi// ing bénjang	<i>Raksasa itu keinginannya adalah menuruti nafsu luammah. Yaitu nafsu luammah untuk memiliki anak. Pada Malaikat Ankoribi hingga besok berakhir bersama kematian.</i>

Pàdå	<i>Asiling Suntingan Teks SJ</i>	<i>Asiling Terjemahan Teks SJ</i>
	praptèng wêkasan// abarêng suruping pati//	
24.	/// Radèn Arjunå puniku// akanthi garwå kêkalih// kang sêpuh wårå Sumbådå// kang anom wårå Srikandhi// tégêsé wårå Sumbådå// kajabané aling-aling//	<i>Raden Arjuna memiliki dua istri. Yang tua bernama Wara Sumbadra dan yang muda bernama Wara Srikandi. Artinya wara Sumbadra adalah di luarnya penutup.</i>
25.	/// Sêmbådå ing tégêsipun// pan suryå ingkang sajati// tuhu yèn srêngéngé kitå// panglèndhanganing Ywang Widi// kang dumadi kanyatahan// nirå sajatining kamil//	<i>Sembadra memiliki makna cahaya yang sejati, sungguh cahaya kita. Yang merupakan karunia dari Hyang Widi, yang menjadi bukti dia memiliki akhlak yang sempurna (kamil).</i>
26.	/// marmå ran Srikandhi iku// tégêsé Sri yêkti kalih// kandhi iku maknå wadhah// atining manungså jati// tandhå yèn bananing Suksmå// suksmå êmbananing urib//	<i>Oleh sebab itu dinamakan Srikandhi. Kata sri memiliki makna dua, sedangkan kandhi berarti tempat hati manusia yang sejati. Tandha jika perwakilan jiwa, jiwa yang menjadi perwakilan hidup.</i>
27.	/// Yudhisthirå Sang Aprabu// adarbé atmåjå pêkik// wastå Radèn Pancåwålå// pancå lêlimå kang wêrni// wålå iku ulésing tyas// pinångkå tandhaning urip//	<i>Sang Prabu Yudhistira memiliki anak yang tampan bernama Raden Pancawala. Kata panca berarti lima yang wujud, sedangkan wala adalah bungkusnya hati, yang merupakan tandanya hidup.</i>
28.	/// Bråtåsénå putranipun// jalu warnanirå pêkik// wastå Radèn Gathutkåcå// puniku tégêsirèki// kåcå sayêkti nagårå// yåiku kåcå wirangi//	<i>Bratasena memiliki seorang anak lelaki yang tampan. Namanya adalah Gathutkaca. Itu maksudnya kaca berarti negara, yaitu kaca wirangi.</i>
29.	/// Angsaling cahyå satuhu// Nagårå sayêkti jisim// ingkang pinångkå pratåndhå// ing jasad puniki bénjang// yè{kåcå 6}n mênang sabilolahnyå// tan kêna rusak sayêkti//	<i>Asalnya cahaya yang sesungguhnya. Yang dimaksud negara sesungguhnya adalah jisim. Yang merupakan pertanda pada jasad ini besok. Jika menang karena kehendak Allah, sungguh tidak akan rusak jasadnya.</i>
30.	/// gåthå Ut kåcå puniku// napas ingkang manjing mijil// yèn sirå ayun wuningå// mring sadulur barêng lair// napas pinêgêng	<i>Gathutkaca itu berarti nafas yang keluar masuk. Jika kamu ingin tahu pada saudara yang lahir bersama, nafas ditahan yang kuat, sungguh sewaktu-waktu ditemui.</i>

Pada	<i>Asiling Suntingan Teks SJ</i>	<i>Asiling Terjemahan Teks SJ</i>
	santosâ// sayêkti lamun pinanggih//	
31.	/// rahadèn busananipun// Ontâ kusumâ kulambi// tanpå lar umabur bisa// talumpah madukâ crêmin// tândhâ luput sarik tulah// kaluwaking makdum sarpin//	<i>Raden Gathutkaca memakai baju yang dinamai ontakusuma. Yang bisa terbang tanpa sayap, dan juga menggunakan terompah padakacarma, yang hampir tidak pernah meleset untuk melesat, karena memiliki ilmu makdum sarpin.</i>
3.Pocung		
1.	/// kang kapungkur// binangsulan tandhanipun// kang dèrèng winarnâ// ing mangké sinawung gëndhing// Radèn Dananjâyâ putrâ Kawijâyâ//	<i>Yang sudah diceritakan biarkan berlalu. Yang belum diceritakan, akan diceritakan setelah ini yaitu putra Raden Dananjaya yang bernama Angkawijaya.</i>
2.	/// têngêsipun// Angkâwijâyâ puniku// Angkâ yêkti bakal// Wijâyâ kang mênêng mosik// punakawanirâ kathahé sêkawan/	<i>Makna dari nama Angkawijaya adalah sebagai berikut. Kata angka berarti akan, sedangkan kata wijaya memiliki makna diam dalam melakukan kebaikan (tidak merasa heboh dengan kebaikannya). Selanjutnya adalah membahas tentang punakawan yang banyaknya ada empat.</i>
3.	/// ingkang sêpuh// Bâdrânâyâ wastanipun// bâdrâ iku wulan// nâyâ ulating Ywang Râwi// sajatiné puniku wayanganirâ//	<i>Yang tertua bernama Badranaya. Kata badra memiliki arti bulan. Sedangkan kata naya berarti rupa Hyang Rawi. Sejatinya itu arti wayangnya.</i>
4.	/// yèn cinatur// Ki Sêmar tangguhé éwuh// dèn arani lanang// warnané kâyâ pawèstri// akêkuncung lir raré sinawang tuwâ//	<i>Jika diceritakan tentang Ki Semar pastinya membingungkan. Dikatakan laki-laki, tetapi bentuknya seperti perempuan. Rambutnya kuncung bagaikan anak yang terlihat tuwa.</i>
5.	/// wong katêmu// iyâ marang warnanipun// sayêkti tan samar// pamindênging ma{kâcâ 7}kdum sarpin// yèn tan pisah lan punakawané Sêmar//	<i>Orang yang bertemu dengan bentuknya. Sungguh tidak akan khawatir akan penguasaannya tentang ilmu makdum sarpin. Jika tidak lepas dengan punakawan Semar.</i>
6.	/// yêktinipun// isining wayangan iku// kalamun tan bédâ// pangkat-pangkat kang darbèni// lamun bocah kang pêsthi ywâ rupâ bocah	<i>Sesungguhnya isi dari wayangan yaitu, sewaktu-waktu tidak berbeda antara pangkat-pangkat yang dimiliki. Jika anak-anak yang pasti berwujud anak-anak.</i>

Pada	<i>Asiling Suntingan Teks SJ</i>	<i>Asiling Terjemahan Teks SJ</i>
7.	/// lamun sêpuh// kang pêsthi awarnâ sêpuh// kalamun wanodyâ// yêktiné warnâ pawèstri// Kawijâyâ kêna upataning Sêmar//	<i>Jika tuwa yang pasti wujudnya juga tuwa. Jika perempuan pastinya juga berwujud perempuan. Kawijaya mendapat sumpah dari Semar.</i>
8.	/// purwanipun// angidoni kuncungipun// kang ahli manêmbah// ngidoni layanganèki// nora kêna ing bêngjang pêsthi sikarâ	<i>Awalnya meludahi rambut kuncungnya. Orang yang ahli menyembah, lalu meludahi wayangnya (Semar) itu tidak boleh, besok pasti tersiksa-</i>
9.	/// sêkaratmu// nalâ Garèng kang winuwus// nalâ atinirâ// garèng iku yêkti garing// yèn wis garing wêtuné gampang kéwâlâ//	<i>Oleh sekaratmu. Selanjutnya adalah Nala Gareng. Kata nala berarti hati. sedangkan kata gareng memiliki arti kering. Jika sudah kering keluaranya mudah saja.</i>
10.	/// jêbal-jêbul// si kanthong bolong kang mêtû// tuhu rupâ-rupâ// Ki Bagong malih ginupit// Bagong iku angêgungkên lampahirâ//	<i>Ternyata yang keluar adalah si Petruk. Jelas bermacam-macam. Yang dikarang selanjutnya adalah Ki Bagong yang membesarkan langkahnya.</i>
11.	/// yèn wus agung/ Gusti ingkang Maha Agung// pêsthi kêrêp panggyâ// kalawan ing sirâ kaki// nadyan aprang sayêkti pilih kang nanggâ/	<i>Jika sudah luhur, Gusti Yang Mahaagung pasti akan mendekatimu. Walaupun sedang berperang sungguh memilih yang menjunjung tinggi.</i>
12.	/// kudu-kudu// ngagêsang ambudi kawruh// kasampurnanirâ// gantya malih kang winarni// Prabu Suyudânâ mangké ginupitâ	<i>Sangat diharuskan dalam hidup untuk mencari ilmu kesempurnaan. Ganti lagi yang dijelaskan yaitu Prabu Suyudana yang nanti akan dikarang.</i>
13.	/// wadyanipun// Suyudânâ Sang aprabu// kang samyâ prawirâ// ingkang ginusthi rumiyin// Mândârakâ Nâtâ Salyâ Prabu Karnâ/	<i>Prajuritnya Prabu Suyudana yang berani yang akan dibahas dahulu. Yaitu Raja Salya dari Mandaraka, Prabu Karna,</i>
14.	/// Bismâ Prabu// Jâyâdratâ malhipun// Sang pandhitâ Durnâ// {kacâ 8}ngukuhi Ngastinâ pati// pan mangkânâ dunungé satunggal-tunggal//	<i>Bisma, Jayadrata, dan Sang Pandita Durna yang melindungi kerajaan Astina. Itulah yang akan dijelaskan satu per satu.</i>
15.	/// têngêsipun// Suyudânâ Sukmâ luhur// Nagârâ Ngastinâ// yêkti	<i>Kata suyudana memiliki makna sukma yang luhur. Negara Astina sungguh menjadi</i>

Pada	<i>Asiling Suntingan Teks SJ</i>	<i>Asiling Terjemahan Teks SJ</i>
	jaman balé akir// kang rinêbut déning Bimå Dananjâyå	<i>waktu dan tempat terakhir. Yang direbut oleh Bima dan Dananjaya.</i>
16.	/// Sang Aprabu// korupati balå ratu// sajatining cahyå// abang irêng kuning putih// iyå pâdhå kabawah mring Suyudånå/	<i>Sang Prabu keturunan Kuru menjadi kekuatan bagi Ratu. Sejatinya cahaya yaitu merah, hitam, kuning, dan putih. Yaitu sama-sama diperintah oleh Suyudana.</i>
17.	/// têngsipun// Risang Jâyådråtå iku// tuhu yèn winênang// Sindu kalingan wismèki// kang ngubêngkên ing napas jro sadayanyå//	<i>Makna dari nama Risang Jayadrata yaitu sungguh memiliki kuasa. Negaranya yaitu Sindu tertutupi oleh rumah-rumah, yang memunculkan nafas dari dalam ke segala penjuru.</i>
18.	/// Salyå Prabu// Måndåråkå prajanipun// iku jarwanirå/ Sukmå Purbå dadyå pikir// ing kitèki kang dadyå pèpusuhirå//	<i>Prabu Salya berasal dari Negara Mandaraka. Makna dari nama Salya yaitu jiwa sejati yang menjadi akal. Dan kita ini yang menjadi musuhnya.</i>
19.	/// milanipun/ aji pångcåsonå brubul// Salyå kang darbéyå// nguni sangking wré Subali// makdum sarpin sinarog sangking pangucap/	<i>Oleh sebab itu aji pångcåsonå yang dimiliki Prabu Salya keluar. Aji ini berasal dari kera Subali. Makdum sarpin dibuka dari ucapan.</i>
20.	/// pèsthi brubul/ ånå manèh kang winuwus// Sang Pandhitå Durnå// angsalé ing atas angin// karêpirå napas kang mêtü ing grånå	<i>Pasti akan keluar. Ada lagi yang dibicarakan, yaitu sang Pandhita Durna yang berasal dari Atas Angin. Keinginannya yaitu nafas yang keluar dari hidung.</i>
21.	/// purwanipun// Suyudånå luwih kukuh// mring præjå Ngastinå// rinêbut pandhåwå sami// satuhu yèn arang janmå kang wuningå//	<i>Awalnya, Suyudana lebih kuat di Negara Astina yang kemudian direbut oleh Pandhawa. Sungguh jarang orang yang mengetahui ini.</i>
22.	/// lamun iku/ Ngastinå ing têngsipun// panêngêran pèjah// yèkti jaman balé akir// ing Pandhåwå kang dumunung bandarolah	<i>Makna dari nama Astina yaitu penandha kematian. yaitu waktu dan tempat terakhir bagi pandhawa yang berada pada rumah Allah..</i>
23.	/// têngsipun// prang Bråtåyudå binangun// {kåcå 9} ing dalêm sakarat// Pandhåwå Ngastinå pati// iyå kono luamah lan mutmainah//	<i>Makna dari perang Bharatayuda yang terjadi sangat dahsyat menyebabkan kematian di Negara Astina tempat para Pandawa. Iya disitulah terdapat nafsu luammah dan mutmainnah.</i>

Påðå	<i>Asiling Suntingan Teks SJ</i>	<i>Asiling Terjemahan Teks SJ</i>
24.	/// iku bésuk// kasampurnanirèng laku// nyåwå lawan sukma// sakèhing nèpsu sirnaning// pådha larut lumêbu mring bandarolah/	<i>Itu besok, kesempurnaan hidup, nyawa dan sukma serta banyaknya hawa nafsu semua hilang karena masuk ke rumah Allah.</i>
25.	/// sirnanipun// Suyudåna sawadyågung// Janåka kang bubrah// lumêbu Ngastina pati// praptèng kono Arjuna madêg Srinåtå	<i>Musnahnya Suyudana bersama prajuritnya yang besar karena dikalahkan oleh Janaka yang masuk ke Negara Astina. Sampai di situ Arjuna menjadi seorang ratu.</i>
4.Sinom		
1.	/// /// jumênêng ratu êmbanan// satuhu Radèn Jênawi// marmané aran êmbanan// yêktiné kang madêg aji// Sang Prabu Parikêsit// kang langgèng salawasipun// åna Nagri Ngastina// tégêsé Sri Parikêsit// kèhing napas kang langgèng dadyå Ywang Suksma//	<i>Berdiri seorang ratu yang menggantikan ratu yang sesungguhnya. Yaitu Raden Jenawi (Arjuna). Raden Jenawi hanya menggantikan karena yang seharusnya menjadi ratu belum cukup umur yaitu Prabu Parikesit yang abadi selamanya di Negara Astina. Makna dari kata sri parikesit yaitu banyaknya nafas, yang abadi dari Hyang Suksma.</i>
2.	/// mulané kudu waspådå// åjà katungkul ningali// mring bagus tanduking wayang// miwah anyaring susuking// rusaking Ngastinèki// kathah kalamun winuwus// mung kang prælu kéwålå// Radèn Ångkåwijayèki// pêjahirå lawan Raden Jåyådråtå/	<i>Oleh sebab itu harus waspada. Jangan sampai tertipu dalam melihat. Pada baik tingkahnya wayang. Juga dengan susuknya yang baru. Rusaknya negara Astina banyak jika diceritakan. Tetapi yang perlu saja yang diceritakan. Raden Angkawijaya matinya dibunuh oleh Raden Jayadrata.</i>
3.	/// iku manjing akalirå// ilangé akalirèki// yèn wus rusuh napasirå// Jåyådråtå patinèki// dénings Radèn Prêmadi// Arjunå anjinging nèpsu/ dunungé napasirå/ kang mêtå {kåcå 10} sångkå san kamil//tuhu Partå kang nèng jroning Alam Insan//	<i>Itu masuk akal. Hilang akalnya jika sudah tidak dapat mengatur nafas. Kematian Jayadrata yaitu dibunuh oleh Raden Premadi. Arjuna masuknya nafsu. Berada pada nafasnya. Yang keluar dari insan kamil. Sesungguhnya Parta yang ada dalam alam insan.</i>
4.	/// marmå Radèn Gathutkåcå// Ngawånggå ingkang matèni// pinêrwasèng sangking kuntå// tégêsé mangkéné kaki// bãså wånggå puniki// cahyå kuning yêktinipun// mulané kang	<i>Selanjutnya adalah Raden Gathutkaca. Raja dari Ngawangga yang membunuhnya dengan menggunakan senjata bernama kunta. Maknanya yaitu sebagai berikut. Kata wangga berarti cahaya kuning yang sesungguhnya. Oleh sebab itu harus</i>

Pada	<i>Asiling Suntingan Teks SJ</i>	<i>Asiling Terjemahan Teks SJ</i>
	waspada// mring warnaning kunta kuning// Prabu Karnâ têngesé talinganirâ//	<i>waspada pada warna kunta kuning. Sedangkan kata karna artinya yaitu telinga.</i>
5.	/// déné tâ kang aran kuntâ// mungguh arap dadi lapil// sapisan landhêping driyâ/ ping kalih lananging kuping// kumpulé dadi siji// dé Gatha Utkâcâ iku// sayêkti makdum tawang// akiré manungsâ lalis// makdum tawang lumêbèng martabat papat//	<i>Sedangkan yang dinamai kunta yaitu dalam bahasa Arab menurut lafalnya yang pertama adalah tajamnya hati, yang kedua adalah telinganya laki-laki. Kumpulnya menjadi satu. Sedangkan Gathautkaca itu sesungguhnya berarti makdum tawang. Akhirnya manusia kejam. Makdum tawang masuk ke dalam martabat empat.</i>
6.	/// kuntâ dhawuhing Ywang Sukmâ// Nâta Ngawangga puniki/ yâ Nârâdipati Karnâ// Radèn Partâ kang matèni/ sângkâ ing pasopati// satuhu dumunungipun// panêngêraning pêjah// sirnaning pangrungunèki// asampurnâ lumêbu ing bandarolah	<i>Kunta adalah perintahnya Hyang Sukma. Raja Ngawangga yaitu Naradipati Karna dibunuh oleh Parta dengan pasopati. Sungguh pertanda kematiannya terletak pada hilangnya pendengaran. Sampurna masuk pada rumah Allah.</i>
7.	/// gantya malih kang winarnâ// sirnaning randura aji// mati déning klimasada// têngesé sirnaning pikir// campuré irêng nênggih// anèng alam Insan iku// iya kudu waspada// ya tâ malih kang winarni// Dursasana mati sângkâ pancanaka	<i>Ganti lagi yang dijelaskan yaitu musnahnya Randura aji yang mati oleh klimasada. Maknanya yaitu hilangnya akal. Bercampurnya cahaya hitam di dalam alam Insan itu. Oleh sebab itu harus waspada. Ada lagi yang dijelaskan yaitu Dursasana yang mati oleh pancanaka.</i>
8.	/// ing jarwaning Dursasana/ ubênging karosan nênggih// têngé{kaca 11}sirâ pancanaka// pancâ lêlimâ kang wêrdi// Kênaka mas kang murni// pan abot ing bobotipun// dadyâ kapiyatirâ// sajaratul mutaani// yèn wus kamil pan ilang karosanirâ	<i>Makna dari kata dursasana yaitu berputarnya kekuatan. Sedangkan makna dari pancanaka sebagai berikut, panca berarti lima, kenaka berarti emas yang murni, tetapi memiliki bobot yang berat yang menjadi berguna. Sajaratul mutaani. Jika sudah kamil seperti hilang kekuatannya.</i>
9.	/// wêrdiné Pandhitâ Durnâ// Drusthâ Jumênâ ngékani// mung sirnâ ing apus krâmâ// liré Drusthâ Jumênâ di// Drusthâ sayêkti maling// Jumênâ	<i>Maknanya Pandita Durna. Drustha Jumena yang membunuh. Matinya hanya dengan suatu tipuan. Makna dari nama Drustha Jumena adalah sebagai berikut, kata drustha berarti maling, sedangkan kata</i>

Pada	<i>Asiling Suntingan Teks SJ</i>	<i>Asiling Terjemahan Teks SJ</i>
	tataning kalbu// ilangé marasirâ// yèn pisah nêpsunirèki// yèn katungkul pêsthi ilang was-wasirâ//	<i>jumena berarti tertatanya hati. hilangnya kekhawatirannya jika meninggalkan nafsunya. Jika kurang waspada pasti hilang kekhawatirannya.</i>
10.	/// Sangkuni ing Plâsâjênar// Brâtâsênâ kang mungkasi/ mati déning Pâncânâkâ// jarwané Sangkuni nênggih// kasêrêng sangking angling// barang pangucap kang rusuh// sampurnaning wicârâ// manjing rubiyah kakiki// Bimâ iku bènèhé rubiyah nyâtâ//	<i>Sangkuni yang berasal dari Plasajenar dibunuh oleh Bratasena dengan menggunakan pancanaka. Makna dari nama sangkuni yaitu agak gila ketika berbicara. Yang diucapkan tidak tertata. Sempurnanya pembicaraan, ketika menyinggung wanita sejati. Bima itu lawan dari wanita sejati.</i>
11.	/// Sêtâ Utara Wratsângkâ// Rêsi Bismâ kang matèni// manjing mring betolah tigâ// sêtâ nêpsu tan kawijil// utara nugmèng ati// wratsângkâ aboting kalbu// pan kakékating Bimâ// wiwité Muhammad mijil// sampurnané yèn mêtû muhkamadiyah//	<i>Seta, Utara, dan Wiratsangka mereka dibunuh oleh Resi Bisma. Masuk ke Baitullah tiga. Kata seta berarti nafsu yang tidak terlihat. Kata utara berarti masuk ke hati. Sedangkan kata wratsangka berarti beratnya hati. Hakikatnya Bima yaitu mulai kelahiran Muhammad. Sempurnanya jika keluar muhammadiyah.</i>
12.	/// marmané Sang Rêsi Bismâ// Wârâ Srikandhi matèni// kasampurnaning manungsâ// kalamun dipuntulungi// déning gurunirèki// sampurnâ waluyâ tuhu// bêjâ marang Muhammad/ {kacâ12} dé rusaking Astinèki// sirnâ larut sawadyâ myang kaluwargâ//	<i>Oleh sebab itu Sang Resi Bisma dibunuh oleh Wara Srikandhi. Kesempurnaannya manusia jika ditolong oleh gurunya. Sempurna juga selamat. beruntung kepada Muhammad. Sedangkan rusaknya Astina itu hilang dan musnah bersama prajurit dan keluarga.</i>
13.	/// mung kari Sri Nârânâtâ// Duryudânâ maksih urip// ywâ mati lan Brâtâsênâ// liré Sukmâ luhur bénjing// sayêkti angarèni// nganti dhawuhing Ywang Agung// wêtuning bé rubiyah// tuhu utusaning Widi// lamun sênêng rinâsâ kâyâ prayogâ/	<i>Hanya tinggal Sri Naranata. Duryudana masih hidup yang kemudian mati oleh Bima. Artinya sukma luhur kelak sungguh siap sedia dengan perintah Hyang Agung. Terlahir sebagai wanita tetaplah utusan Tuhan. Jika bahagia merasa semuanya indah/ baik-baik saja.</i>
	5.Asmâradânâ	

Pådå	<i>Asiling Suntingan Teks SJ</i>	<i>Asiling Terjemahan Teks SJ</i>
1.	/// yèn sakit aywå prihatin// ywå bungah lamuntå pénak// wong iku darbéning kabèh/ sugih miskin pan wus kodrat// tan kênå suminggahå// darmå karsaning Ywang Agung// Datirå lair nèng donyå/	<i>Jika sakit janganlah merasa susah. Jangan terlalu senang jika sedang diberi kenikmatan. Karena semua orang pasti merasakannya. Kaya dan miskin sudah ada yang mengatur. Hal itu tidak dapat dihindari atau ditolak. Semua sudah menjadi keinginan Hyang Agung sehingga kamu lahir di dunia ini.</i>
2.	/// yèn wruh sajatining ngèlmi// waspådå mring sukå dukå// ing ngèndi panjang surupé/ ywå sumêlang yèn malarat// ywå bungah yèn sinung kas// rong prakårå yêktinipun// anané dhéwé kang nyamar	<i>Jika mengetahui ilmu yang sejati, pasti akan waspada dengan suka dan duka. Pasti akan paham dimana dan kapan harus menerapkan ilmunya. Jangan merasa khawatir jika hidup melarat, jangan pula bersenang-senang jika hidup sedang diberi rizki. Karena sebenarnya dua perkara ini selalu ada dalam diri kita, hanya saja kita kurang dapat memahaminya.</i>
3.	/// wiwitané Insan kamil// nggoné nyamar karsanirå/ Apêngalé dhéwé kinèn// kumpuling gusti kawulå// sayêkti nora rênggang/ hu Alastu birabbikum// maknané dudu pangèran/	<i>Permulaan dari manusia yang sempurna yaitu dari ketidakjelasan terhadap keinginan dalam hidupnya. Perbuatannya sendiri dilakukan untuk memenuhi perintah Tuhan yaitu mendekatkan diri kepada-Nya. Hal ini dilakukan karena dalam QS. Al-A'raaf (7): 172 dijelaskan yaitu "Alastu birabbikum" yang artinya "Bukankah Aku Tuhanmu?".</i>
4.	/// kang samyå tâlabul ngèlmi// sayêkti kudu waspådå// marang ngèlmi surasané// ywå ngandêlkên kahanatå// satuhu maksih wutå// durung bènêr ing pangawruh// mung rapal maknå wruhirå/	<i>Bagi siapa saja yang sedang mencari ilmu, haruslah waspada dengan maksud dari ilmu tersebut. Jangan hanya mengandalkan keadaanmu saja yang sebenarnya masih buta dan belum paham akan ilmu itu, hanya makna dari doa yang diketahuinya.</i>
5.	/// Angsalé mung sângkå tulis// prêmatining sarasilah// yå ingkang {kåcå 13} dèn andêlaké// kang kinaryå pajimatan// jimaté wong palastrå// kang ginawé atur ratu// nggonirå nêmbah ing Allah	<i>Doa tersebut asalnya hanya dari yang tertulis, yang ditulis dengan teliti oleh leluhur. Ya itulah yang diandalkannya. Yang kemudian dibuat menjadi jimat. Jimatnya orang yang sudah meninggal. Yang digunakan sebagai sesembahan yaitu untuk menyembah kepada Allah.</i>
6.	/// dudu ngèlmi kang sêjati// kitap Kuran sayêktinyå// amung	<i>Itu bukanlah ilmu yang sejati. Kitab Quran sanyatanya hanya peringatan saja. Yang</i>

Pådå	<i>Asiling Suntingan Teks SJ</i>	<i>Asiling Terjemahan Teks SJ</i>
	palawangan baé/ kang kinaryå têturutan// gaibé kang nugråhå// kanugrahaning Ywang Agung// kudu awas ing sarirá	<i>dibuat dengan urut-urutan. Hal yang gaib yang merupakan pemberian dari Hyang Agung. Kamu harus paham akan hal itu.</i>
7.	/// yèn tan awas kurang alim// nora kênå dèn gègampang// yèn durung wruh satuhuné/ yèkti angèl linampahan// gampangé wong caritå// sayèkti patraping ngèlmu// tan kênå jampangi iman//	<i>Jika tidak meyakini yang gaib dikatakan kurang alim. Jangan dikira mudah, jika belum melihat yang sebenarnya pasti akan sulit menjalaninya. Ibarat orang yang bercerita, sebenarnya dapat menerapkan ilmunya, tetapi tidak dapat jika didasarkan pada iman.</i>
8.	/// ngèlmu kocab jroning tulis// kurAn kitab yèn tinutå// ing kahanan lêbur kabèh/ lan kang ngucap samyå ilang// tan kênå ingulatan// maring pundi purukipun// upayanèn dèn waspådå	<i>Ilmu lisan yang dituangkan dalam tulisan, berada (dalam) Al-Quran jika dijadikan pedoman dalam segala situasi dan kondisi dan yang mengucap telah hilang (meninggal) dan tidak dapat dilihat (ditemui) kemanapun tujuannya. Upayakan agar selalu waspada.</i>
9.	/// tåtå saréngating lair// luwih gampang wong angucap/ lagi kirå-kirå baé// durung wruh jatining gêsang// tanpå wit puruwitå// amung tlis kawruhipun// dumadi supèg tyasirá	<i>Tata aturan hidup, lebih mudah hanya mengucap. Karena hanya sekedar kira-kira saja, belum melihat kehidupan yang sebenarnya. Tanpa mau belajar dan berguru, hanya dari tulisan saja ilmunya. Karena itulah hatinya menjadi sempit.</i>
10.	/// budiné wong wutå batin// nora arså puruwitå// dadi pêtèng pangalihé// kêcoan budining sétan// karêm maring kahanan// manut karêmaning wêdhus// tinutupan ing rohirå	<i>Pikiran dari orang yang buta akan batinnya, pasti tidak ingin belajar dari seseorang. Hatinya menjadi gelap, kemudian mengikuti sifatnya setan. Senang dengan perbuatan yang tidak baik. Bagaikan mengikuti keinginan seekor kambing. Tertutuplah jiwanya.</i>
11.	/// yèkti panugmaning éblis// wong munapé k aranirå/ yèn tan wruhå ing badané// apan karsané Ywang Suksmå// obah mosi{kåcå 14}k sakarså// margå karsaning Ywang Agung// karya lèlakoning donyå/	<i>Itu sebenarnya sama dengan penjelmaan iblis. Orang seperti itu sering disebut orang yang munafik. Jika tidak paham dalam dirinya, dengan apa yang diinginkan Hyang Suksma. Maka tingkah lakunya sesuai keinginannya sendiri. Karena kehendak Hyang Agung, yang membuat perjalanan hidup di dunia.</i>
12.	/// yèn mangkono atyasnèki// dadi kawruh jajah lanat// antuk siku datan wandé// ing bénjang	<i>Jika seperti itu perbuatannya, tentu menjadi temannya setan. Sudah pasti akan mendapat masalah besar. Orang seperti itu</i>

Pada	<i>Asiling Suntingan Teks SJ</i>	<i>Asiling Terjemahan Teks SJ</i>
	praptèng dèlahan// kangèlan jro sêkarat// mati durakå satu// ginadhang manjing narakå	<i>akan merasakan kesulitan ketika ajalnya datang. Matinya pun dalam keadaan banyak dosa. Hingga sampai di akhirat nanti akan dimasukkan ke dalam neraka.</i>
13.	/// anå pangangoå pèni// kang tumèmpèl angganirå// namung wingit pasèmoné/ sirèku arané lanang// barang panganggonirå// jarik sapanunggalipun// pas sampun pèpak sadâyå/	<i>Ada penggunaan yang baik. Yaitu yang menempel pada badan. Ini hanya pengibaratan saja. Kamu itu seorang lelaki, barang yang kamu pakai yaitu jarik dan lainnya. Sudah lengkap semua.</i>
14.	/// mungguhånå kurang nèki/ timang sabuk kalambinyå// pan kènå pinèksakaké// mung ikèt miwah wangkingan// iku lamun gothangå// yèkti tan sidå lumaku// yèn sidåå yèktinirå//	<i>Seumpama yang kurang yaitu timang, sabuk, dan bajunya, tetapi dapat dipaksakan. Tetapi jika iket dan wangkingan apabila kurang sungguh tidak jadi berjalan. Jika jadi pun sesungguhnya -</i>
15.	/// durung micårå ing ngèlmi// iyå kabèh kènå pèksan// mung sawiji krèris kuwé/ puniku lamun gothangå/ ilang sipating lanang// lan sudå darajadipun// nikmat lamun pinikirå	<i>Belum berdasar dengan ilmu. Iya semua dapat dipaksa. Hanya satu yaitu keris. Itu jika kurang hilang sifat laki-lakinya. Dan berkurang derajatnya. Nikmat sewaktu-waktu pikirkanlah.</i>
6.Dhandhangulå		
1.	/// /// Ywå katungkul angiling-ilingi// marang sastrå ing Jåwå myang Arab// ing agêsang wus wajibé// budi tamå arjayu// amangsuli dhapuring ringit// gambar priyé karsanyå// déné tå wong iku// mring wayang angalèmbånå// duk anyawang nuli biså angarani// bagus apik kang wåndå	<i>Jangan tertipu dalam melihat. Pada sastra di Jawa dan Arab. Dalam hidup sudah kewajibannya. Berpikir utama untuk selamat. Melanjutkan tentang wujudnya wayang. Gambar yang bagaimana keinginannya. Sedangkan orang itu kepada wayang memuji-muji. Ketika melihat kemudian dapat menilai. Bagus dan baiknya sifat wayang.</i>
2.	/// iyå priyé nggonirå ngarani// marang gambar tåkå ngalèmbånå// nora ka{kåcå 15}ruwan dhapuré// pan wayang wujudipun// yèn liyèpan maripat nèki// jalirit tåkå panjang// yèn kadhèlèn iku// mèté warnané punikå//	<i>Iya bagaimanalalah kamu dalam menilai. Pada gambar langsung memuji-muji. Tidak jelas wujudnya. Seperti wujudnya wayang. Jika matanya liyèpan, terlihat kecil memanjang. Jika kadhèlèn itu bagaimana, jika mèté wujudnya seperti apa. Jika butå yaitu thèlèngan dan berbentuk bulat matanya.</i>

Pàdå	<i>Asiling Suntingan Teks SJ</i>	<i>Asiling Terjemahan Teks SJ</i>
	lamun butå panthêlêngan mripat nèki// abundêr warnanirà	
3.	/// tanganira papat lawan sikil// sabên wayang pasikoning grånå// kåyå pangot priyé liré// mung nênem wayang iku/ kang nggèsèhi wandanirèki// togog lan sarahità// nålå garèng pétruk// bagong nênemé Ki Sêmar// iku priyé gambar gyanirà amikir// yêkti kudu waspådå/	<i>Tangannya empat dengan kaki. Setiap wayang ujung hidungnya berbentuk seperti pangot (lancip). Hanya enam wayang yang berbeda wujudnya. Yaitu Togog, Sarahita, Nålå Garèng, Pétruk, Bagong, dan Ki Sêmar. Itu bagaimana? Gambar yang kemudian membuat berpikir. Sungguh harus waspada.</i>
4.	/// iyå kêna binukå sakêdhik// nanging iyå lairé kéwålå// sipat rongpuluh yêktiné/ puniku pêcahipun// satus patang puluh dumadi// mulå wayang punikå/ satus patang puluh// wus ganêp wilanganirà// lêluhuré pêparab radèn Prêmadi/ panêngahing Pandhåwå//	<i>Iya dapat dibuka sedikit. Tapi ya hanya lahirnya. Sifat 20 itu kemudian pecah menjadi 140. Karena itu wayang berjumlah 140. Sudah genap bilangannya. Leluhurnya dinamai Raden Premadi, penengahnya Pandhawa.</i>
5.	/// ing tégêsé Pandhåwå puniki// ati urip kang kalawan napas// iyå ing têngah ênggoné// déné kang nênem iku// tuhu kadangirå pribadi// kang ngrékså jasadirà// mulå kabèh irung// awujut pangot sadâyå/ tåndhå landhêping pikir manungså iki/ ing kono lantarannya//	<i>Maksudnya pandhawa itu, hati hidup yang beserta nafas. Berada ditengah tempatnya. Sedangkan yang enam itu sungguh saudaranya sendiri. Yang menjaga jasadnya. Oleh sebab itu semua hidung berbentuk pangot. Pertandha tajamnya pikiran manusia ini. Di situlah (pikiran) yang membuat semua dapat terwujud.</i>
6.	/// durung katon wujudé wus uning// pãmå ånå wong anggorèng brambang/{ kåcå 16 } mripat durung wruh wujudé/ irung iku wus mambu// tanduk lawan laranganèki// yåiku antarnya// yèn sawiji iku// pan ora kêna jinangkah// iyå sãpå ingkang biså nênggulangi// rahayu raganirà	<i>Belum terlihat wujudnya sudah tahu. Ibarat orang menggoreng bawang merah. Mata belum melihat hidung sudah mencium baunya. Tunduk dengan yang dilarang, yaitu antaranya, jika satu itu tetapi tidak dapat dilampaui. Ya siapa yang dapat menanggulangi selamatlah raganya.</i>

Pada	<i>Asiling Suntingan Teks SJ</i>	<i>Asiling Terjemahan Teks SJ</i>
7.	/// wong anjankah tèn asuping ngèlmi// dèn waspada mring brahalanirã// liré brahalã mangkéné/ upamã wong puniku// arsa karya wismã kang bêcik// sadurungé dumadyã// brahalã wus wujud// katingal padoning nétrã// lan upamã wong iku sêsukã ngênting// nayuban ngabotohan/	<i>Orang mengarah pada masuknya ilmu. Harus waspada dengan berhalanya. Keinginan berhala itu seperti ini, umpama seseorang ingin membuat rumah yang bagus, sebelum terwujud, berhala sudah mewujudkannya. Terlihat diujung mata. Dan seumpama orang itu senang ngênting, nayuban, dan berjudi.</i>
8.	/// ing sajroning ngabotohan iki// pangrasané lamun bakal mênang// tan wus ngrêrusak kalahé// yèn wus kalah puniku// si brahalã sêlot manasi// sãpã ingkang nyandhêtã// mring brahalã iku// apa déné yèn nayuban// tombokirã lumuh kalah lan sêsami// tombok kudu wang kêtas/	<i>Dalam berjudi itu, perasaannya seperti akan menang. Tidak selesai merusak kekalahannya. Jika sudah kalah itu, si berhala semakin menghasut. Siapa yang akan menahan berhala itu. Apa lagi jika nayuban. Harus mengeluarkan uang kertas yang kadang tidak mau kalah dengan orang lain.</i>
9.	/// wus prawirã rumangsaning ati// kakékaté lamun luwih nisthã// apan mangkãná lohaté/ durung micarèng ngèlmu// eman wèwèh maring wong miskin// gaiban tombok kêtas// lir kênthus malêndhung// siré yèn wis tombok kêtas// nuli luhur déné nora sun tingali// bubar jogèd sinêmbah	<i>Hatinya sudah merasa berani. Padahal sebenarnya lebih nista. Karena memiliki maksud yang belum berdasar dengan ilmu. Tidak mau memberi kepada orang miskin. Sombong jika memberi uang kertas. Bagaikan kênthus malêndhung. Anggapannya jika sudah memberi uang kertas kemudian menjadi luhur. Sedangkan tidak aku lihat setelah selesai beribadah.</i>
10.	/// dèstun lamun bêjané sakêdhik// mulih nayub pama{ kãcã 17 }né binégal// lah apa bisã tomboké/ nyirnakná kang laku dur// yèku Angsalirã ing ati/ kang ambêk pujã mântrã// kang kêlantur-lantur// sinungkas maring Ywang Sukmã// têkã lali lamun kamulaning cilik// gumêdhé tingahirã	<i>Lebih baik jika keberuntungannya hanya sedikit. Sepulang nayub umpama dibegal. Lah apakah bisa memberi? Memberantas yang melakukan kejahatan. Yaitu asalnya dari hati. Yang memiliki pemikiran memuja dengan doa yang berlebihan. Itu sudah ditakdirkan Hyang Sukma. Tiba-tiba lupa jika asalnya kecil. Tapi tingkahnya sok merasa besar.</i>
11.	/// kang mêngkono waspadakná yêkti/ kalahênã yèn arsa	<i>Yang seperti itu sungguh waspadailah. Kalahkanlah jika telah mampu. Yang</i>

Pada	<i>Asiling Suntingan Teks SJ</i>	<i>Asiling Terjemahan Teks SJ</i>
	waskitha// si mêngkono wis gawéné// bêbédhung ing ngrêricu// bêlâ-bêlâ têka ngadhangi// dyan jumênêng priyângga/ mulané wong iku// bisâ misahnâ kang ikâ// pèsthi bisâ rahayu pangworing gaib// langgêng agêsangirâ/	<i>seperti itu sudah pekerjaannya, suka berbuat riuh, tiba-tiba menghalangi. Kemudian berdiam dan bermakrifat. Maka jika manusia dapat memilah mana yang baik dan selaras dengan batin akan langgeng hidupnya.</i>
12.	/// amangsuli mring wandaning ringgit// yèn ngadêga astané mèh kangsrah// lamun lênggaha sukuné/ kêncêng nora mangkêluk// iyâ iku atinirèki// makéwuh yèn tinutâ// nora kobêr lungguh// kudu ngadêg kudu lênggah/ lamun lungguh kalangoban kudu guling// pan ati karêpirâ	<i>Melanjutkan pada sifat dan wujudnya wayang. Jika berdiri tangannya menyentuh tanah. Jika duduk kakinya kencang tidak ditekuk. Yaitu hatinya jika dituruti akan menyulitkan. Tidak sempat duduk terus. Kadang-kadang harus berdiri dan kadang juga harus duduk. Jika duduk akan sering menguap dan ingin tidur. Seperti itulah keinginan hati.</i>
13.	/// kudu énak kêpénak sayêkti// yèn tinutâ barang nalarirâ/ nora nânâ kawisané// mula aywâ katungkul// anyênayang bagusing ringgit// trusnâ lan pikirirâ/ kang bisâ panuju// patèknâ laranganirâ// dadi tan was mring kamurahaning Widi// widagdèng ciptâ mayâ/	<i>Sungguh ingin merasa enak saja. Jika dituruti pikirannya, tidak ada kesudahannya. Oleh sebab itu jangan tertipu dalam melihat bagusnya wayang. Teruskan dan pikirkan yang dapat menjadi tujuan. Jauhi apa yang dilarang. Jadi jangan khawatir dengan kebaikan Hyang Widi. Pintarlah dalam memikirkan yang tidak tampak.</i>
14.	/// pasêmoning pikir kang dumadi// wayang gêdhé diarani butâ// lunjak-lunja{kacâ 18}k ténagané// jêjâthâ asêsiyung// marmâ bundêr maripatnèki// kanyatahaning janmâ// yèn wis solahipun// alunjak-lunjak ngêlanjak// tan tumânjâ jajah lanat ingkang manjing// ing kono pirâbârâ	<i>Pengibaratan pikir yang terjadi. Wayang yang besar disebut sebagai raksasa. Melunjak-lunjak tangannya. Giginya bersiyung. Matanya bulat. Kenyataannya manusia jika tingkahnya sudah melunjak-lunjak, tidak berguna seperti kemasukan setan. Di situlah sudah lebih baik.</i>
15.	/// anêmuâ basukining urip// liré butâ iku karêpirâ// anyêbutâ sayêktiné// bundêrnâ pangalihmu/ rujuknâ lan maripatnèki// manungsâ pan winênang// jroning	<i>Temukanlah keselamatan hidup. Bagai raksasa itu keinginannya, sesungguhnya menyebutkan. Tetapkan niat dalam pikiranmu. Selaraskanlah dengan langkah dan makrifatmu. Manusia yang berkuasa, dalam meminta. Ketika sudah takbiratul</i>

Påðå	<i>Asiling Suntingan Teks SJ</i>	<i>Asiling Terjemahan Teks SJ</i>
	anyênyuwun// yèn wis tasbiråtul Ekråm// tinutupan ing lawang tobat sayêkti// wus manjing kodratirå/	<i>ikhram, sungguh sudah tertutup pintu taubat. Sudah masuk pada kodratnya.</i>
16.	/// déné iyå patihé Sang aji// Patmånåbå ing Dwåråwatikå// patih Udåwå watané/ nunggal ing prajanipun// kapatihan jênggålå manik// udåwå rapalirå// iku maknanipun// u sayêkti iku Allah/ patih siji déné ing jênggålå manik// ing bétal makmur Ayat/	<i>Selanjutnya yaitu patih Sang Aji Patmanaba di Dwarawati yaitu bernama Patih Udawa yang tempat tinggalnya di Kepatihan Jenggala manik. Kata udawa memiliki makna sebagai berikut. Kata u maksudnya yaitu Allah.</i>
17.	/// déné dåwå maknané pan luwih/ tuhu Allah mung sawiji ikå// linuwih ing kawasané/ mulanyå Sang Aprabu// Patmånåbå parabirèki// nåbå maknané lårå// kakêmbanging lampus// patmå kêmbanging kamulyan// Patmånåbå yèkti biså anututi// mring sajabaning kodrat/	<i>Sedangkan kata dawa maknanya yaitu lebih dari. Sungguh Allah hanya satu, yang memiliki kekuasaan yang lebih. Oleh sebab itu dinamakan Patmanaba. Kata naba memiliki makna sakit, bunganya kematian. Sedangkan kata patma memiliki makna bunganya kemulyaan. Patmanaba yakin dapat mengupayakan apa yang diluar kodratnya.</i>
18.	/// dé patihé Sri Yudhisthiraji/ watanirå Sang Andåkåwånå// Andåkå roså wêrdi{kåcå 19}né/ wånå panah satu// luwih roså lakuning ati// panah bisané lantås// Singgandhewanipun// kiyat êmbaté Waråtå// Dananjåyå sucitrå patihirèki// sucitrå wêrdinirå/	<i>Sedangkan patih dari Sri Yudhistira bernama Sang Andakawana. Kata andaka berarti kuat sedangkan kata wana berarti panah. Lebih kuat dari tindakan hati. panah dapat menembus. Panahnya mampu membanggakan Raja Warata. Dananjaya memiliki patih bernama Sucitra. Sucitra maknanya</i>
19.	/// têmbung suci rêsiking pamikir// citrå rupå// rupå kang sanyåtå/ sucitrå iku muradé// tuhu tursinå gunung// déné arinirå pawèstri// Sulastri aranirå// yèku karèpipun// bubrahing gunung tursinå// lan kangsrahing kajar Aswat iyå sangking/ gèbyaring cahyanirå	<i>Kata suci yaitu bersihnya pikiran. Sedangkan citra yaitu wujud yang sesungguhnya. Sucitra itu maksudnya gunung Tursina. Adiknya seorang perempuan bernama Sulastri yang memiliki keinginan hancurnya gunung Tursina dan runtuhnya Hajar Aswat dari pancaran sinarnya.</i>
20.	/// kabarêngan lan wêktuning jali// ing Cêmpålårêjå	<i>Dibersamai dengan waktu yang tepat di Cempalareja julukannya Prabu Drupada.</i>

Pada	<i>Asiling Suntingan Teks SJ</i>	<i>Asiling Terjemahan Teks SJ</i>
	jêjuluknyâ// Prabu Drupadâ rapalé// maknané iku wêruh// ing andhêging cahyâ kang wêning// déné pêpatihirâ/ wastâ Drusthâ Kétu// satuhu nêpsu amarah// yâ tâ tan wus lamun rinênggâ ing tulis// dèn awas wong tarunâ//	<i>Maknanya tahu dalam cahaya yang terang. Kemudian patihnya bernama Drustha Ketu yaitu lebih mengikuti nafsu amarahnya. Ya sudah terlanjur indah dalam tulisan. Supaya menjadi kewaspadaan para muda.</i>
	7.Sinom	
1.	/// /// ariné Prabu Drupadâ/ Gândamânâ asêsilih// Gândâ iku yêkti Awas// mânâ kang nora kakêlir// gantya malih winarni/ Sri Mandurâ pathipun// Prabawâ lan Pragotâ/ prabawâ obahing ati// kang pinêgêng pragotâ iku maknanyâ	<i>Adiknya Prabu Drupada namanya Gandamana. Kata ganda artinya dapat melihat, sedangkan kata mana artinya tidak tergambar. Ganti lagi yang diceritakan yaitu Sri Mandura. Patihnya bernama Prabawa dan Pragota. Prabawa berarti Bergeraknya hati. yang ditahan itu makna dari pragota.</i>
2.	/// tohjalinirâ Muhammad// mang{kacâ 20}suli ing Dwârâwati// darbé satanah santosâ// awastâ radèn Sêtyaki// wêrdinirâ Sêtyaki// napas kang sumêlâ iku// liré napas sumêlâ// wong angob ginawâ sangking// ing karosanirâ ati ingkang pêthak/	<i>kebijakan Muhammad, menjawab di kerajaan Dwarawati. Supaya makmur sentosa. Bernama Setyaki. Arti dari kata setyaki yaitu nafas yang longgar. Seperti halnya nafas longgar orang yang menguap. Dibawa dari kekuatan hati yang putih (mutmainnah).</i>
3.	/// putrané Sri Patmânâbâ// pêpitu kathahirèki// ingkang sêpuh wastanirâ/ radèn Gunâdêwâ pêkik// nanging sariranèki// akathahing wulunipun/ lir wuluning wanârâ// Wilmânâ warnâ râsêgsi// nuli Bambang Satijâ Naréndrâ Bomâ/	<i>Sri Patmanaba memiliki anak berjumlah 7 (tujuh). Yang tertua bernama Raden Gunadewa yang berparas tampan. Tetapi tubuhnya dipenuhi dengan rambut. Bagaikan rambut kera. Anak yang kedua bernama Wilmana. Dia berwujud raksasa. Anak yang ketiga bernama Bambang Satija Narendra Boma.</i>
4.	/// ariné rahadèn Sombâ// ariné malih pawèstri// Siti Sêndari wastanyâ// Sêncakâ arinirèki// wuragil Titisari// puniku ing jarwanipun// Gunâdêwâ punikâ// waskithâ sabarang	<i>Adiknya lagi (anak yang ke empat) bernama Rahaden Somba. Adiknya Raden Somba (anak yang ke lima) adalah seorang wanita bernama Siti Sendari. Adiknya Siti Sendari (anak yang ke enam) bernama Sencaka. Dan yang terakhir bernama Titisari. Gunadewa itu bisa tahu apa yang dipikir.</i>

Pada	<i>Asiling Suntingan Teks SJ</i>	<i>Asiling Terjemahan Teks SJ</i>
	pikir// satuhu dat kang dhingin tumitah dadya	<i>Sungguh Dat yang utama sudah menjadi takdir yang pasti.</i>
5.	/// kahananing urip kita// Wilmana jarwanireki/ basã wil pangucap angas// mana kang nora kakelir// dené arinireki/ Narakasura Sang Prabu// iya Bambang Satija// tuhu kakékating kamil// basã bomã uripé kang thêthukulan//	<i>Keadaan hidup kita. Wilmana memiliki arti wil yaitu pengucap sok-sokan. Mana berarti yang tidak tergambar. Sedangkan adiknya yaitu Sang Prabu Narakasura atau Bambang Satija yaitu hakekatnya kamil. Kata boma memiliki arti hidupnya yang subur.</i>
6.	/// sangking bagus kisanira/ mungguh Arab dadi lapil// dhindhing jalal tuhu kijap// naraka tutuping ati// sura sayekti wani// wau ta ing arinipun// wastã rahaden Somba/ {kaca 21} pidegsa warnané pekik/ sajatiné kakékating mutmainah	<i>Dikarenakan terampilnya, dapat membaca (berbicara) Arab dengan fasih. Dinding jalal bernama kijap. Kata naraka berarti menutup hati. sedangkan kata sura berarti berani. Adiknya bernama Rahaden Somba yang gagah dan rupawan. Itu sejatinya mutmainah.</i>
7.	/// Siti Sendari punika// amarah anjingireki// ariné Raden Sencaka/ supiyah ingkang kakiki// Sang Dewi Titisari// luamah ing panjingipun// gantya malih winarna/ ing Pethapralaya Nagri// ratunira wastã Sang Prabu Radeya//	<i>Siti Sendari yaitu menggambarkan nafsu amarah. Adiknya yaitu Raden Sencaka menggambarkan nafsu supiyah. Sang Dewi Titisari menggambarkan nafsu luammah. Ganti lagi yang diceritakan yaitu dari Negri Pethapralaya yang memiliki ratu bernama Sang Prabu Radeya.</i>
8.	/// pèpatihé Druwajaya// têtiga putranireki// kang sèpuh dyan Surya Putra// ya Sang Basusena pekik// dené arinireki/ Surya Wirudage luhur// arinira wanodya/ wastã Dewi Suryawati// kang mangkono dené awas parincinira	<i>Patih dari Druwijaya memiliki anak berjumlah tiga. Yang tua bernama Surya Putra yaitu Sang Basusena yang tampan. Adiknya bernama Surya Wirudage luhur. Sedangkan adiknya lagi seorang wanita yang bernama Dewi Suryawati. Yang seperti itu dilihat perinciannya.</i>
9.	/// jarwané Prabu Radeya// sayekti panamung siji// Druwajaya jarwanira// druwa kodrat kang wus pèsthi// jaya wenang sayekti// Surya Putra jarwanipun// surya iku wiwitan// wêrdiné pranyata rai//	<i>Makna dari nama Prabu Radeya yaitu sanyata hanya satu. Druwajaya memiliki makna druwa adalah kodrat yang sudah pasti, sedangkan kata jaya berarti memiliki kekuasaan. Surya Putra memiliki makna surya yaitu awal, yang dimaksud adalah wajah. Sedangkan kata putra yaitu keturunan.</i>

Pada	<i>Asiling Suntingan Teks SJ</i>	<i>Asiling Terjemahan Teks SJ</i>
	déné putrâ jarwané iku banyu jan//	
10.	/// dadi luwihaning badan// wirudâ dunungé dadi/ sêsandhunganing kawulâ// wati jarwané pawèstri// mangsuli têmbung arsi/ mripat kadhêlèn puniku// mêté tanggung warnanyâ// sayêkti tontonan jisim// déné ingkang liyêpan jalirit panjang	<i>Menjadi kelebihan badan. Wiruda harapannya mampu menjadi tempat bersandarnya kawula. Wati berarti wanita. Menjawab kata inginnya mata kadhelen itu. Jika mete bentuknya tanggung. Sungguh menjadi tontonan badan. Sedangkan mata liyepan berbentuk seperti garis yang panjang.</i>
11.	/// mungguh wong kang ahli sarak// pamindêngé mring Ywang Widi// jinangkah sangking sêmbayang// lèlantaran puji dikir// panjang wi{kacâ 22}narnèng tulis// jarwaning ringgit sadarum// kathah botên winarnâ Dâsâmukâ Sugriwaji// Kartawiryâ Suwândâ Râmâ Lêksmânâ	<i>Orang yang ahli agama. Pemikirannya hanya tertuju pada Hyang Widi, dengan melakukan sembahyang, melalui puji dzikir. Panjang jika diceritakan dalam tulisan. Oleh sebab itu tidak semua nama wayang dijelaskan maknanya seperti Dasamuka, Sugriwa Sang Aji, Kartawirya, Suwanda, Rama, dan Leksmâna.</i>
12.	/// sansâyâ gaip sadâyâ/ yèn winarnâ ing tulis// karya éwaning kang myarsâ// nora luwih ing aurip// jâbâ kodratirèki// bêjâ cilâkâ puniku/ sangking pucuking ilat// yâ wot sirâtâl mustakim// rapalé kul puniku ing maknanirâ	<i>Semakin gaib semua. Jika diceritakan dalam tulisan, membuat tidak disukai yang mendengar. Tidak lebih dalam hidup. Kecuali kodratnya. Keberuntungan dan kemalangan itu berasal dari ujung lidah. Dibawa hingga ke siratal mustakim. Doanya kul itu maknanya.</i>
13.	/// Muhammad andikakênâ// maring umat insun sami// mindabatinrijekuha// miwah rabussamawati// wal arli maknanèki// ing dalem langit kapitu// lawan bumi kasaptâ// kang gumêrgêt kang kumêlip// pinaringan ing rijèki déning Allah//	<i>Nabi Muhammad SAW. telah menyampaikan (firman Allah) dalam QS. Hud (11): 6 yaitu “ wa ma min dabbatin filardhi illa ‘alallahi rizquha” yang artinya dan tidak ada satu binatang melata pun di bumi melainkan Allah yang memberi rezekinya. Dan juga dalam QS. Shad (38): 66 yaitu “Rabussamawati wal ardi wama bainahumal ‘azizul ghofaru” yang artinya Tuhan langit dan bumi dan apa yang ada di antara keduanya, Yang Mahaperkasa, Mahapengampun.</i>

Pada	<i>Asiling Suntingan Teks SJ</i>	<i>Asiling Terjemahan Teks SJ</i>
14.	/// mulané dipunwaspada// mring lèlakoning aurib// liré mangkéné agêsang// wong iku kalamun lagi// agung rijèkinèki// myang santosa bandhâ bandhu// arang janma mikira/ kaliruné ing panggalih// miwah nora gumun wong guna digdaya/	<i>Oleh sebab itu waspadalah dalam menjalani hidup. Orang hidup di dunia jika sedang mendapatkan rejeki yang banyak atau kaya harta, jarang sekali orang berpikir. Sehingga hatinya tersesat dan tidak pernah heran dengan orang lain yang pintar dan memiliki kekuatan. Karena dia merasa yang paling unggul.</i>
15.	/// sênadyan iyâ gunaa/ yèn lair iyâ ing miskin// nuli kiniyas kéwâlâ// miwahing ngakuâ ngèlmi// sèlot éwâ ningali// mring janma kang samya ngèlmi// lah iyâ pirâ-pirâ// nggonku ngrêrasâ nitèni// nanging bènêr wong sugih ngucap mangkana	<i>Meskipun memiliki kelebihan, jika terlahir dalam keadaan miskin, pasti orang lain tetap meremehkan. Apalagi jika mengaku berilmu, orang semakin tidak suka. Orang yang merasa unggul tidak suka dengan orang lain yang berilmu. Sudah berkali-kali aku mengamati dan memang benar bahwa orang kaya seperti itu sifatnya.</i>
16.	/// yèn bisaa ngawruhana// lamu{kaca 23}n ta aurip iki/ nora kena yèn ngandèlna// pagunanira puniki// ingkang guna puniki// panamung kang Maha Agung// ya sênadyan gunaa// lamun ingkang Maha Suci// durung parêng gunanira tanpa karya	<i>Jika bisa ketahuilah, bahwa dalam hidup ini tidak boleh mengandalkan keunggulannya sendiri. Yang memiliki keunggulan/kelebihan hanyalah Yang Mahaagung. Walaupun memiliki kelebihan, jika Yang Mahasuci belum menghendaki, kelebihannya hanya sia-sia.</i>
17.	/// wong jangkah mring kasugihan// pinèt ing gunanirèki/ sayèkti yèn ora kena// sugih miskin pan wus sangking// kodratirèng Ywang Widi// yèkti tan kena jinaluk// sênadyan amèk setan// yèn durung pinarèng ugi// malah mlarat muwuhi druhakanira	<i>Orang melangkah pada kekayaan, mengarah pada kelebihannya, sesungguhnya tidak boleh. Kaya dan miskin sudah kodrat dari Hyang Widi. Sungguh tidak dapat diminta. Walaupun meminta kepada setan, jika belum diijinkan, malah bisa melarat menjadi bertambah durhakanya.</i>
18.	///wong sugih kajaba kodrat// leluhure nguni-uni/ padha anglakoni tapâ// mokal kukus tanpa geni// lan wong sinembah iku// pan agung ing tapanipun// déné wijining tapâ// nora	<i>Orang kaya yang bukan kodratnya, leluhurnya dahulu. Semua melakukan tapa. Tidak mungkin berasap tanpa ada api. Dan orang yang disembah itu yang besar dalam tapanya. Sedangkan inti dari bertapa yaitu tidak disangka kurang bukti. Tapa (prihatin) itu adalah yang kuat ibadahnya.</i>

Pádá	<i>Asiling Suntingan Teks SJ</i>	<i>Asiling Terjemahan Teks SJ</i>
	sângkâ kurang bukti// tâpâ iku ingkang kuwat sinêmbahâ//	
19.	/// mring saphadhaning manungsâ// sayêkti kang nora guling// wong iku sênadyan pâsâ// lamun maksih rêmên guling// wudhar yêkti tan dadi// wong sugih-sugih puniku// yêkti yèn bêtah lênggah// nora bag-bêg kudu guling// yèn wong sugih kakèyan dênirâ néndrâ	<i>Kepada sesama manusia. Sesungguhnya yang tidak tidur. Orang itu walaupun berpuasa. Jika masih senang tidur maka akan sia-sia. Orang kaya-kaya itu sejatinya harus kuat untuk duduk, tidak sedikit-sedikit tidur. Jika orang kaya kebanyakan tidur-</i>
20.	/// lah iyâ mângsâ bisââ/ langgêng kasugihanèki// langgêngâ dêstun punikâ/ anèng awaké pribadi// anak putunirèki// tan wandé mécaki luru// {kacâ 24} miwah ingkang sinêmbah// lamun kêwarêgên guling// ingkang nêmbah kang sumungkêm nrusing manah	<i>Apakah bisa abadi kekayaannya? Jika pun abadi lebih baik ada pada diri sendiri. Anak dan cucunya, pasti akan memulai mencari. Juga yang disembah. Jika kebanyakan tidur, yang menyembah yang bersujud dengan ikhlas.</i>
21.	/// mulâ tan kêná sumêlang// kalamun ora ambukti// utâwâ yèn ora nyandhang// awit manungsâ puniki// pâdhâ titahing Widi// kêkasih ingkang satuhu// marmâ âjâ sumêlang// Ywâ mukir titahing Widi// apan ânâ sanépâ wêktuning nyâwâ	<i>Oleh karena itu, tidak perlu khawatir jika tidak terbukti atau jika tidak menggunakan. Karena manusia itu sama-sama sudah ditakdirkan oleh Hyang Widi. Yang sungguh dicintai. Oleh karena itu jangan merasa khawatir. Jangan menolak takdir dari Hyang Widi. Sebab ada pengibaratan keluarnya nyawa.</i>
8.Mijil		
1.	/// /// rupâ gêndhon tan astâ tan sikil// prandéné si gêndhon// ginuk-ginuk anggajih dagingé/ anèng jroning kayu tanpâ budi// lêmuné kêpati/ kongsi ginuk-ginuk//	<i>Berwujud gendhon, tidak bertangan dan tidak berkaki. Walaupun begitu, tubuhnya gemuk sekali dan dagingnya penuh dengan lemak. Ia tinggal di dalam kayu tanpa memikirkan dirinya, tetapi badannya bisa gemuk sekali.</i>
2.	/// lah tâ sâpâ iku kang maringi/ pangan mring si gêndhon// déné kongsi mangkono awaké/ âpâ liyâ Allah kang maringi// mulané kang éling// lélungsening têmbung//	<i>Siapakah yang memberi makan kepada gendhon tersebut? Mengapa bisa seperti itu badannya. Apakah ada yang memberi selain Allah? Pastilah Allah yang memberi. Oleh sebab itu jadilah orang yang selalu ingat kepada Allah.</i>

Pada	<i>Asiling Suntingan Teks SJ</i>	<i>Asiling Terjemahan Teks SJ</i>
3.	/// bāsā tēmbung bisā anyawabi/ mring badan tan abot// bisā buntas mring jasad sababé// busanané buwananing jisim// sabarang talêsih// tan bisā tumpang suh	<i>Doa dapat mempengaruhi pada tubuh sehingga tidak terasa berat. Dapat mempengaruhi tubuh, sebab busana ruhnya tubuh yang dapat saja berkaitan namun tidak dapat beriringan.</i>
4.	/// supyané bisā angayomi// maring tyas kang dados// narunanyā kang ardā dadiné/ nēnuwunā mring kang Māhā Suci// caritané iki/ karsané Ywang Agung	<i>Supaya dapat mengayomi pada hati yang menjadi tujuan. Mengusahakan tujuan itu supaya tercapai. Memintalah kepada Yang Mahasuci. Ceritanya ini merupakan kehendak Hyang Agung.</i>
5.	/// gunā sēkti sangking Ywang sayēkti/ tinātā ing batos// tundhā-tundhā tulādhā kang tètèh/ tan kēnā sah {kâcâ 25} sasēndhoning ati// têtiru sayēkti/ tatané kang luhur//	<i>Kepintaran dan kelebihan dalam diri sebenarnya pemberian dari Tuhan. Yang sudah ada dalam batin. Banyak contoh yang jelas dalam nasehat, yang tidak dapat dipisahkan dari hati. Yang sebenarnya meniru apa yang sudah ada.</i>
6.	/// murad ngawur pādā ting saluwir// tan mēmpēr kang raos/ manēmpuh byatmanirā dadiné/ sangking nggonku amikir nitèni// lēlakoning urip/ tuhu yèn sinamun/	<i>Menerangkan dengan seenaknya hingga baitnya menjadi tidak jelas. Tidak dapat menyamakan dengan yang memiliki rasa. Akhirnya aku menjalani dengan rasa keberatan. Dari aku berpikir dan mengamati perjalanan hidup, sesungguhnya tidak terlihat.</i>
7.	/// dipunéling mring wisayèng urip// salaminé ingong/ mugā Allah nulusnā sâpā kèn// aywā kongsi kinirā wak mami// ing tingkah kumaki/ karyéwaning wuwus//	<i>Ingatlah pada perangkap dalam hidup. Selamanya aku mengingatkan. Semoga Allah mengabulkan permintaan siapa saja. Jangan sampai dikira perkataanku ini sok- sokan. Membuat acuh tak acuh pada perkataan.</i>
8.	/// nora luwih priyā wak mitrami// dèn pèngêt kimawon// mring lēlakon kang dudu wajibé/ nora bēcik yèn tanggung kang mikir/ angrêrusak ati/ liré raganingsun/	<i>(Aku) tidak lebih hanya lelaki yang berkata kepada teman. Diingat saja, pada perjalanan hidup yang bukan kewajibannya. Tidak baik jika berfikir hanya setengah-setengah. Merusak hati, seperti ragaku.</i>
9.	/// iyā dudu kawajiban mami// sun pēsudi anon// sun lakoni wusānā dadiné/ mèh kaliban pakaryan kang wajib//	<i>Iya bukan kewajibanku. Aku hanya diminta memberi tahu. Aku melakukan hingga akhirnya jadi. Hingga hampir mengalami kegagalan pada pekerjaan yang wajib.</i>

Pàdà	<i>Asiling Suntingan Teks SJ</i>	<i>Asiling Terjemahan Teks SJ</i>
	kawajiban mami/ kêmasan satu/	<i>Kewajibanku sesungguhnya hanyalah pengrajin emas.</i>
10.	/// run-têmurun kêmasan sayêkti/ dadak karya wirong/ kapujanggan dèn èmpêr nalaré/ nora mèmpep dadya ting saluwir// nanging rèhning uwis// kabanjur mung lowung//	<i>Turun-temurun hanya sebagai pengrajin emas. Tiba-tiba merasa sedih karena disamakan pikirannya dengan para pujangga. Karena tidak sama akhirnya menjadi tidak jelas. Tetapi karena ini perintah, ya sudahlah tidak mengapa. Diteruskan saja walau hanya sedikit.</i>
11.	{Kâcâ 26}/// ya ginawé géguyon pribadi// yèn kongsi katongton// mring puja ngga ginuyu lohaté/ tan tumêka réka nganggit-anggit// dé pikir tan mijil// sangking kalbunipun//	<i>Ya dibuat sebagai guyonan diri sendiri saja. Jika (karya ini) sampai dilihat oleh pujangga, akan ditertawakan bahasanya. Karena dikira membuat karangan tanpa berpikir. Sedangkan gagasan tidak keluar dari kalbunya.</i>
12.	/// mung nêniro tan uning ngénggati/ apugut tur pègot// panggagating driya ing muradé// kèh nalisip mulané puniki// iya mung kinardi/ ing sêsambèn lungguh	<i>Hanya meniru saja dan tidak tahu dalam angan. Isinya pun belum lengkap. Pemulanya hati dalam menjelaskan. Oleh sebab itu isinya banyak yang terselip. Karena karya ini hanya dibuat sebagai pekerjaan sambil ketika duduk bersantai.</i>
13.	/// nora nêdyâ angungkul-ungkuli// saméné bisangong/ anênular kang wus gung wahyané// nora luwih wajibing aurib// kudu dèn ulati/ liring wajib iku	<i>Tidak berniat lebih-lebih. Hanya ini yang aku bisa. Menularkan yang sudah pernah dijelaskan. Tidak lebih kewajiban dalam hidup. Harus dicari sesuatu yang wajib itu.</i>
14.	/// nora liyâ sumiwèng Ywang Widi/ sumungkêm nrus batos// panggawean kang dadya pêrluné/ obah mosik karsaning Ywang Widi// nora susah mami/ angêkèhnâ wuwus/	<i>Tidak lain adalah menghadap kepada Hyang Widi. Dengan menyembah dengan ikhlas. Pekerjaan yang menjadi keperluannya. Perbuatan sudah menjadi keinginan Hyang Widi. Tidak perlu susah aku memperbanyak penjelasan.</i>
15.	/// wus sumahab wêwulang kang mijil// ajêjêl kumrayok// ngundhung-undhung piwulang wêtuné// miwah ingkang mijil prâ priyayi// tan wus yèn winarni// prandéné sun wêruh	<i>Sudah banyak ajaran yang keluar. Memenuhi seperti mengeroyok. Saling menumpuk keluarnya ajaran. Juga yang keluar dari para priyayi. Tidak berkesudahan jika dijelaskan. Meskipun begitu aku tahu.</i>

Pada	<i>Asiling Suntingan Teks SJ</i>	<i>Asiling Terjemahan Teks SJ</i>
16.	/// priyayi kang bisâ angélingi/ piwulang katongto{kâcâ 27}n// pan ginilut pinèt surasané// Srat Ambiyâ ywâ Tajusalatin// yèku kang ginusthi// tan sêdyâ gêguru	<i>Priyayi yang dapat mengingat ajaran yang terlihat. Bagaimana belajar dan mendapatkan maksud dari ilmunya. Sêrat Ambiya dan Tajusalatin. Yaitu yang dibahas tidak memiliki maksud dalam berguru.</i>
17.	/// mring pujânggâ kang karya palupi// wêwulang mangkono/ mung jinupuk sângkâ pangrasané// pakéwuhé nora dèn nganglangi// rapal maknanèki/ murad rasanipun//	<i>Kepada pujangga yang membuat teladan. Ajaran seperti itu hanya diambil dari perasaan pengarang. Halangannya tidak menghalangi. Doa ini maknanya maksud dari rasanya.</i>
18.	/// luwih bêcik Tahajusalatin// yèn wruh ingkang raos// yèn ora wruh pêsthi tanpâ gawé// margâ wong kang wruh tajusalatin// yèn gonirâ mikir/ amung tanggung-tanggung	<i>Lebih baik Tahajusalatin. Jika paham yang merasakan. Jika tidak paham pasti tidak membuat. Karena orang yang paham Tajusalatin jika dia berpikir hanya tanggung saja.</i>
19.	/// amuwuhi kanisthaning urip// pangrasané dados// amahoni moyoki adaté/ nora gumun mring janmâ kang ngèlmi// mêmalaning ati/ ingkang jêdhal-jêdhul/	<i>Menambahi kesusahan hidup. Perasaannya menjadi seakan-akan ingin berbuat buruk. Kelakuannya mengejek. Tidak heran dengan orang yang berilmu. Penyakit hatinya yang sering muncul.</i>
20.	/// nora sêjâ pruwitâ wit sangking// pangrasané ambrol// mring lêlakoning guru maido/ sabên guru samyâ dèn suali// mring rasaning gaip// nora bisâ tutur//	<i>Tidak berniat untuk berguru karena perasaannya hancur. Kepada perlakuan guru tidak percaya. Setiap guru semua diberi pertanyaan. Pada rasa yang gaib tidak dapat bertutur.</i>
21.	/// dyan gumuyu luhur sirirèki// tan wruh yèn balênto/ sêlot nunjang-nunjang panumbuké/ lêbur tumpur ngè{kâcâ 28}lmu modhal-madhil/ dhadhal tan ngundhili/ wus rumângsâ luhur//	<i>Kemudian tertawa merasa luhur dirinya. Tidak melihat jika tidak baik. Semakin menunjang-nunjang tumbukannya. Hilang dan rusak ilmunya lepas dari diri. Rusak tidak berilmu tapi sudah merasa tinggi.</i>
22.	/// tan wruh lamun nisthâ tanpâ budi// dayaning pangraos// sirnâ larut ing ngèlmu tanjané// kang mêngkono tan wurung yèn manggih// kanisthaning urib// rumakêt akukuh	<i>Tidak tahu sewaktu-waktu menjadi rendah karena tanpa ilmu. Kekuatan dari perasaan. Hilang ilmu yang sudah dimilikinya. Yang seperti itu sudah pasti akan terjadi.</i>

Pada	<i>Asiling Suntingan Teks SJ</i>	<i>Asiling Terjemahan Teks SJ</i>
		<i>Kesusahan dalam hidup selalu menempel membuat tidak kuat.</i>
23.	<i>/// kaping pirá gon ingsun nitèni/ ing janmâ mangkono/ mulané dèn bisâ ngrasakaké/ kaniatanirâ kang makiki// kang bisâ basuki// kêkêrên dèn kukuh</i>	<i>Sudah berapa kali aku mengamati pada manusia yang seperti itu. Oleh sebab itu kamu harus bisa merasakan. Dengan niatmu yang sungguh-sungguh. Yang dapat membuatmu selamat. Sesuatu yang rahasia (niat) itu dikuatkanlah.</i>
24.	<i>/// katanjaknâ rasané puniki// kabèh ing lèlakon// kâyâ déné nggoné nanjakaké/ kabudayanirâ kang nanduki// kiranên kang pikir// kang bisâ kapungkur//</i>	<i>Gunakanlah dengan semestinya rasa ini pada semua perjalanan hidup. Sama halnya kamu menerapkan akalmu yang menentukan tingkah lakumu. Kira-kiralah dalam berpikir, apa yang bisa dilalui.</i>
25.	<i>/// karêpirâ kang luhur puniki// kajatnâ ing mêngko// kanugrahanirâ ing uripé/ perlunirâ tan sangking palupi// pitênah tan sipi// pikiré kang apus//</i>	<i>Keinginan yang yang luhur itu lakukanlah dengan sungguh-sungguh. Ganjaran untukmu dalam hidupmu. Perlunya tidak berasal dari tulisan. Fitnah yang berlebihan. Serta pemikiran yang asal.</i>
26.	<i>/// pusakané pikir kang prayogi// ginagas sangking nggon// gêgulangâ mring kawajibané// wajib iku satuhu kêkalih// kang sapisan wajib// angawulâ Ratu</i>	<i>Warisan hasil pemikiran yang lebih baik. Digagas dari tempat. Belajarlah pada kewajibannya. Kewajiban itu ada dua, yang pertama yaitu wajib angawula ratu.</i>
27.	<i>{kâcâ 29} ///kudu wêruh lawan obah mosik// wajib kaping loro// waskithâ mring ngèlmu sayêktiné// pan wus cukup kang mêngkono wajib/ kalamun binudi/ pangrâsâ sun tanggung//</i>	<i>Harus tahu dengan tujuan hidup. Wajib yang ke dua adalah paham dengan ilmu yang sesungguhnya. Sudah paham dua itu sudah cukup jika dipikirkan. Perasaan aku tanggung.</i>
28.	<i>/// yèn nêmuâ kanisthaning urib// rapalé mangkono/ wa man talaba saean kuwé/ wajidan wajidaku puniki// sâpâ têmên yêkti/ kalamun tinêmu//</i>	<i>Apabila mengalami kesusahan dalam hidup, ingatlah kalimat ini: “wa man tholaba syaian wajadda wajada”, yang artinya siapa yang mencari sesuatu dengan bersungguh-sungguh, dia akan mendapatkannya.</i>
29.	<i>/// kautamanirâ ing aurip// sajatining manon// pan manungsâ yêkti kakêliré/ ywâ sumêlang sugih miwah miskin//</i>	<i>Keutamaan dalam hidup, sejatinya ada pada Hyang Manon (Tuhan). Manusia hanya menjalani saja. Jangan merasa khawatir, kaya maupun miskin sudah</i>

Pada	<i>Asiling Suntingan Teks SJ</i>	<i>Asiling Terjemahan Teks SJ</i>
	wus karsaning Widi/ trus ing lokil makpul/	<i>kehendak yang Mahakuasa. Dan semua itu sudah tertulis di Lauh Mahfuz.</i>
30.	/// titi tamat gonirã ngèngêti/ ing tanggal kapindho/ pan ing sasi Jumadi Akiré/ duk wiwité mangrêgã tanggal ping// sawêlas ing sasi/ Madi Awalipun/	<i>Akhirnya selesai sudah cerita ini. Sebagai pengingat untukmu, aku tuliskan tanggal ketika aku menulisnya yaitu dimulai pada tanggal 11 Jumadil Awal sampai 2 Jumadil akhir.</i>
31.	/// nunggal warsã Jé angkanirèki// sinêngkalan mangko/ Catur Tunggal Bujãnggã Ratuné/ Surãkartã kang sinawung gèndhing/ iki sun arani/ Jarwãràsã tuhu	<i>Dengan tahun Jawa Je yang angkanya ditulis dengan sengkalan yaitu Catur Tunggal Bujãnggã Ratuné atau tahun 1814. Di Surakarta aku menulis cerita ini yang berbentuk tembang yang kemudian aku namai Jarwarasa.</i>

2. Cathêtan Terjemahan Teks SJ

Bãså *sumber* ingkang kaginakakên ing *teks SJ* inggih mênikã bãså Jawi, wondéné bãså *sasaran*-ipun inggih mênikã bãså Indonesia. Kêkalih bãså mênikã gadhah sipat ingkang bédã satêmah anggènipun ndamêl *terjemahan* ugi nêmahî pèpalang, amargi wontên têngung-têngung tartamtu ingkang angèl dipuntêgêsi ing bãså Indonesia sãhã botên trêp kalihan *konteks* ukaranipun.

Têngung-têngung ingkang botên trêp kalihan *konteks* ukaranipun dipuncathêt sãhã kaandharakên wontên *alternatif terjemahan* kanggé mangrêtos têngesipun têngung mênikã. Pangrêmbagipun cathêtan *terjemahan teks SJ* kaandharakên ing ngandhap mênikã.

- a. Polèng bang bintulu inggih mênikã busananipun Wêrkudãrà. Busãnã mênikã minãngkã *anugrah* saking Déwãtã (Kapalaye, 2010: 93).

- b. Talumpah madukå crêmin inggih mênikå busananipun Gathotkåcå. Wontên salêbêting *teks SJ*, sêratanipun talumpah madukå crêmin, ananging sêratan ingkang lêrês inggih mênikå terompah padakacarma (Kapalaye, 2010: 159).
- c. Kuntå, pasopati, sårå pångcånåcå inggih mênikå nãmå-namaning sênjata. Kuntå inggih mênikå tombakipun Karnå paringanipun Déwå Indra. Pasopati inggih mênikå panahipun Arjunå. Pångcånåcå inggih mênikå awujud kuku gadhahipun Bimå.
- d. Dinding jalal aran kijap inggih mênikå *martabat insan kamil* ingkang sami kalihan jasad, papanipun wontên ing sawawinipun budi (Simuh, 2016: 260).

E. Nilai-nilai Etika Gayutipun Manungså kalihan Gusti

Nilai-nilai etika gayutipun manungså kalihan Gusti ingkang kapanggihakên wontên ing *teks SJ* kaandharakên kanthi *tabel* ing ngandhap mênikå.

Tabel 39: Data Nilai-nilai Etika Gayutipun Manungså kalihan Gusti

No Data	Jinising nilai etika	Pupuh/Pådå	Indikator		Dudutan
			Data	Terjemahan	
1.	Éling	7/11	/// mungguh wong kang ahli sarak// pamindêngé mring Ywang Widi// jinangkah sangking sêmbayang// lêlantaran puji dikir// ...	<i>Orang yang ahli agama. Pemikirannya hanya tertuju pada Hyang Widi, dengan melakukan sembahyang, melalui puji dzikir....</i>	1. Dados manungså kêdah éling kalihan Gusti kanthi sêmbahyang, sårå dzikir. 2. Dados manungså kêdah éling kalihan Gusti Allah, amargi sadâyå mênikå ingkang maringi inggih
		8/2	/// lah tå sårå iku kang maringi/ pangan mring si gêndhon// déné kongsi	<i>Siapakah yang memberi makan kepada gendhon tersebut? Mengapa bisa seperti itu</i>	

No Data	Jinising nilai etika	Pupuh/ Pådå	Indikator		Dudutan
			Data	Terjemahan	
			mangkono awaké/ åpå liyå Allah kang maringi// mulané kang éling// ...	<i>badannya. Apakah ada yang memberi selain Allah? Pastilah Allah yang memberi. Oleh sebab itu jadilah orang yang selalu ingat kepada Allah.</i>	mênikå Gusti Allah.
2.	Waspådå	2/8	/// marmèku busanipun// polèng bang bintulu asri// têgêsé lamun waspådå/ mring bang irèng kuning putih//	<i>Oleh karena itu busananya poleng bang bintulu. Artinya waspada dengan cahaya merah, hitam, kuning, dan putih....</i>	1. Manungså kêdah waspådå kalihan cahyå abrit ingkang nggambarakên nêpsu amarah, cahyå irèng ingkang nggambarakên napsu luammah, cahyå kuning ingkang nggambarakên napsu supiyah, såhå putih ingkang nggambarakên napsu mutmainnah. 2. Manungså kêdah waspådå kalihan sipat sombong sampun ngatos rumaos pintêr satêmah manahipun dados wutå. Kêdah waspådå amargi ingkang
		5/10	/// budiné wong wutå batin// nora arså puruwitå// dadi pêtêng panggalihé// kêcoan budining sétan// karêm maring kahanan//....	<i>Pikiran dari orang yang buta akan hatinya, pasti tidak ingin belajar dari seseorang. Hatinya menjadi gelap, kemudian mengikuti sifatnya setan. Senang dengan perbuatan yang tidak baik....</i>	
		6/9	/// wus prawirå rumangsaning ati// kakékaté lamun luwih nisthå// apan mangkånå lohaté/ durung micarèng ngèlmu// eman wèwèh maring wong miskin// gaiban tombok kêrtas// ...	<i>Hatinya sudah merasa berani. Padahal sebenarnya lebih nista. Karena memiliki maksud yang belum berdasar dengan ilmu. Tidak mau memberi kepada orang miskin. Sombong jika memberi uang kertas. ...</i>	

No Data	Jinising nilai etika	Pupuh/ Pâdâ	Indikator		Dudutan
			Data	Terjemahan	
		6/10	... têtåkå lali lamun kamulaning cilik// gumêdhé tingkahirå	... Tiba-tiba lupa jika asalnya kecil. Tapi tingkahnya sok merasa besar.	3. Sampun ngantos gumêdhé amargi manungså mênikå namung alit ing ngajêngé Gusti.
		7/14	/// mulané dipunwaspâdå// mring lêlakoning aurib// liré mangkéné agêsang// wong iku kalamun lagi// agung rijêkinèki// myang santoså båndhå bandhu// arang janmå mikirå/ kaliruné ing panggalih// miwah nora gumun wong gunå digdâyå/	Oleh sebab itu waspadalah dalam menjalani hidup. Orang hidup di dunia jika sedang mendapatkan rejeki yang banyak atau kaya harta, jarang sekali orang berpikir. Sehingga hatinya tersesat dan tidak pernah heran dengan orang lain yang pintar dan memiliki kekuatan. Karena dia merasa yang paling unggul.	
		7/16 //ingkang gunå puniki// panamung kang Måhå Agung// Yang memiliki keunggulan/ kelebihan hanyalah Yang Mahaagung. ...	
		8/21	/// dyan gumuyu luhur sirirèki// tan wruh yèn balênto/ sêlot nunjang-nunjang panumbuké/ lêbur tumpur ngèlmu modhal-madhil/ dhadhal tan ngundhili/ wus rumångså luhur//	Kemudian tertawa merasa luhur dirinya. Tidak melihat jika tidak baik. Semakin menunjang-nunjang tumbukannya. Hilang dan rusak ilmunya lepas dari diri. Rusak tidak berilmu tapi sudah merasa tinggi.	

No Data	Jinising nilai etika	Pupuh/ Pâdâ	Indikator		Dudutan
			Data	Terjemahan	
3.	Pitados	2/3	// nanêdha maring Ywang Agung//	<i>Memintalah kepada Hyang Agung</i>	1. Manungsâ kêdah pitados manawi nyuwun namung dhatêng Gusti, amargi sadâyâ mênikâ asalipun saking Gusti. 2. Manungsâ kêdah pitados bilih sadâyâ sampun kêrsaning Gusti. 3. Manungsâ kêdah pitados bilih sugih sâhâ miskin sampun dipun-têmtok- akên déning Gusti. 4. Manungsâ kêdah pitados bilih kapintêran asalipun saking Gusti.
		2/29	... yèn mênang sabilolahnyâ// tan kêna rusak sayêkti//	<i>... Jika menang karena kehendak Allah, sungguh tidak akan rusak jasadnya.</i>	
		5/1	/// yèn sakit aywâ prihatin// ywâ bungah lamuntâ pénak// wong iku darbéning kabèh/ sugih miskin pan wus kodrat// tan kêna suminggahâ// darmâ karsaning Ywang Agung// Datirâ lair nèng donyâ/	<i>Jika sakit janganlah merasa susah. Jangan terlalu senang jika sedang diberi kenikmatan. Karena semua orang pasti merasakannya. Kaya dan miskin sudah ada yang mengatur. Hal itu tidak dapat dihindari atau ditolak. Semua sudah menjadi keinginan Hyang Agung sehingga kamu lahir di dunia ini.</i>	
		5/2	... ywâ sumêlang yèn malarat// ywâ bungah yèn sinung kas// rong prakârâ yêktinipun// anané dhéwé kang nyamar	<i>... Jangan merasa khawatir jika hidup melarat, jangan pula bersenang- senang jika hidup sedang diberi rizki. Karena sebenarnya dua perkara ini selalu ada dalam diri kita, hanya saja kita kurang dapat memahaminya.</i>	
		7/17	... sugih miskin pan wus	<i>... Kaya dan miskin sudah kodrat dari</i>	

No Data	Jinising nilai etika	Pupuh/ Pâdâ	Indikator		Dudutan
			Data	Terjemahan	
			sanging// kodratirèng Ywang Widi// yêkti tan kêna jinaluk//	Hyang Widi. Sungguh tidak dapat diminta....	
		8/5	/// gunâ sêkti sanging Ywang sayêkti/ tinâtâ ing batos//	Kepintaran dan kelebihan dalam diri sebenarnya pemberian dari Tuhan. Yang sudah ada dalam batin....	
		8/28	/// yèn nêmuâ kanisthaning urib// rapalé mangkono/ wa man talaba saean kuwé/ wajidan wajidaku puniki// sâpâ têmên yêkti/ kalamun tinêmu//	Apabila mengalami kesusahan dalam hidup, ingatlah kalimat ini: “wa man tholaba syaian wajadda wajada”, yang artinya siapa yang mencari sesuatu dengan bersungguh- sungguh, dia akan mendapatkannya.	
		8/29	/// kautamanirâ ing aurip// sajatining manon// pan manungsâ yêkti kakêliré/ ywâ sumêlang sugih miwah miskin// wus karsaning Widi/ trus ing lokil makpul/	Keutamaan dalam hidup, sejatinya ada pada Hyang Manon (Tuhan). Manusia hanya menjalani saja. Jangan merasa khawatir, kaya maupun miskin sudah kehendak yang Mahakuasa. Dan semua itu sudah tertulis di Lauh Mahfuz.	
4.	Mituhu	5/3	/// wiwitané Insan kamil// nggoné nyamar karsanirâ/ Apêngalé dhéwé	Permulaan dari manusia yang sempurna yaitu dari ketidakjelasan terhadap keinginan	1. Manungsâ kêdah mituhu kalihan préntahing Gusti.

No Data	Jinising nilai etika	Pupuh/ Pâdâ	Indikator		Dudutan
			Data	Terjemahan	
			kinèn// kumpuling gusti kawulâ// sayêkti nora rênggang/ hu Alastu birabbikum// maknané dudu pangèran/	<i>dalam hidupnya. Perbuatannya sendiri dilakukan untuk memenuhi perintah Tuhan yaitu mendekatkan diri kepada-Nya. Hal ini dilakukan karena dalam QS. Al-A'raaf (7): 172 dijelaskan yaitu "Alastu birabbikum" yang artinya "Bukankah Aku Tuhanmu?"</i>	2. Manungsâ kêdah nyingkiri nyênyuwun kalihan brahâlâ. Sinaosâ brahâlâ sagêd mujudakên ananging mênikâ tumindak ing kang botên saé.
		5/11	... yèn tan wruhâ ing badané// apan karsané Ywang Suksmâ// obah mosik sakarsâ//	<i>... Jika tidak paham dalam dirinya, dengan apa yang diinginkan Hyang Sukma. Maka tingkah lakunya sesuai keinginannya sendiri....</i>	3. Manawi badhé nyênyuwun, namung dhatêng Gusti, botên kénging nyênyuwun dhatêng sétan.
		6/7	... dèn waspâdâ mring brahalanirâ// liré brahâlâ mangkéné/ upâmâ wong puniku// arsa karyâ wismâ kang bêcik// sadurungé dumadyâ// brahâlâ wus wujud// katingal padoning nétrâ//	<i>... Harus waspada dengan berhalanya. Keinginan berhala itu seperti ini, umpama seseorang ingin membuat rumah yang bagus, sebelum terwujud, berhala sudah mewujudkannya. Terlihat diujung mata....</i>	4. Manungsâ kêdah mituhu kalihan préntahing Gusti, salah satunya inggih mênikâ manêmbah dhatêng Gusti.
		7/17	... sênadyan amèk sétan// yèn durung pinarêng	<i>... Walaupun meminta kepada setan, jika belum</i>	

No Data	Jinising nilai etika	Pupuh/ Pådá	Indikator		Dudutan
			Data	Terjemahan	
			ugi// malah mlarat muwuhi druhåkånirá	<i>diijinkan, malah bisa melarat menjadi bertambah durhakanya.</i>	
		8/14	/// nora liyå sumiwèng Ywang Widi/ sumungkêm nrus batos//	<i>Tidak lain adalah menghadap kepada Hyang Widi. Dengan menyembah hingga ke batinnya.</i>	

Tabel ing nginggil ngandharakên nilai-nilai etika gayutipun manungså kalihan Gusti kanthi ringkês, satêmah prælu kaandharakên satunggal mbåká satunggal supados langkung cêthå. Wondéné andharanipun kados ing ngandhap mênikå.

1. Éling

Éling inggih mênikå éling kalihan asal-usulipun satêmah manungså tansah manêmbah dhumatêng Gusti. *Etika éling dhumatêng Gusti ingkang kapanggihakên wontên teks Sêrat Jarwåråså wontên kalih ingkang kaandharakên ing ngandhap mênikå.*

a. Pupuh 7 (Sinom) pådá 11

*/// mungguh wong kang ahli sarak// pamindêngé mring Ywang Widi//
jinangkah sangking sêmbayang// lèlantaran puji dikir// ...*

Terjemahan-ipun kados ing ngandhap mênikå:

*Orang yang ahli agama. Pemikirannya hanya tertuju pada Hyang Widi,
dengan melakukan sembahyang, melalui puji dzikir....*

Saking andharan ing nginggil, sagêd kapêndhêt dudutan bilih manungså kédah éling kalihan Gusti kanthi carå sêmbayang såhå puji *dzikir*. Têmbung

dzikir manawi dipungayutakên kalihan agami Islam, maknanipun inggih mênikâ éling sâhâ nyêbut asmâ Allah SWT (<https://pustaka.abatasa.co.id/pustaka/detail/fiqih/allsub/1011/pengertian-dzikir.html>, kaundhuh nalikâ tanggal 1 Mei 2019, tabuh 11.33 WIB). Gusti Allah sampun ngêndikâ wontên Al Quran surat Al-Ahzab ayat 41 ingkang wontên ing bâsâ Indonesia kados mênikâ: “*Hai orang-orang yang beriman, berdzikirlah (dengan menyebut nama) Allah, dzikir yang sebanyak-banyaknya*”. Saking andharan mênikâ sampun cêthâ bilih manungsâ kêdah éling kalihan Gusti Allah. Sanèsipun kanthi sêmbahyang (solat), manungsâ ugi kêdah éling kanthi carâ *dzikir*.

b. Pupuh 8 (Mijil) pândâ 2

/// lah tâ sâpâ iku kang maringi/ pangan mring si gêndhon// déné kongsi mangkono awaké/ âpâ liyâ Allah kang maringi// **mulané kang éling**// ...

Terjemahan-ipun kados ing ngandhap mênikâ:

Siapakah yang memberi makan kepada gendhon tersebut? Mengapa bisa seperti itu badannya. Apakah ada yang memberi selain Allah? Pastilah Allah yang memberi. Oleh sebab itu jadilah orang yang selalu ingat kepada Allah.

Saking andharan ing nginggil, sagêd kapêndhêt dudutan bilih sadâyâ ingkang gêsang ing alam donyâ mênikâ ingkang maringi rizki inggih mênikâ Allah. Botên namung manungsâ kémawon ingkang dipunparingi rizki déning Allah, ananging sadâyâ kéwan kalêbêt *gêndhon* ugi dipunparingi rizki déning Allah. Bab mênikâ sampun wontên ing Al Quran surat Hud ayat 6 ingkang wontên ing bâsâ Indonêsia kados mênikâ: “*dan tidak ada satu binatang melata pun di bumi melainkan Allah yang memberi rizkinya*”. Awit saking mênikâ,

manungså k dah tansah  ling dhumat ng Gusti Allah amargi sad y  asalipun saking Gusti Allah.

2. Wasp d 

Tiyang g sang ing alam dony  m nik  k dah tansah wasp d . Wasp d  ingkang dipunkaj ngak n inggih m nik  wasp d  kalihan prakawis-prakawis ingkang bot n sa  ingkang ndadosak n manungså t bih saking Gusti. Wontên ing *teks S rat Jarw r s *, wontên prakawis-prakawis ingkang sag d dipundadosakên tul dh  kanggé p r  maos, supados sag d langkung wasp d  kalihan prakawis-prakawis ingkang awon. Tul dh  m nik  wontên mapint n-pint n ingkang kaandharakên ing ngandhap m nik .

a. Wasp d  kalihan H w  N psu

Pupuh 2 (Kinanthi) p d  8

*/// marmèku busananipun// polèng bang bintulu asri// t g s  lamun wasp d /
mring bang ir ng kuning putih//*

Terjemahan-ipun inggih m nik :

Oleh karena itu busananya poleng bang bintulu. Artinya waspada dengan cahaya merah, hitam, kuning, dan putih....

Saking andharan m nik  sag d kapêndhêt dudutan bilih min ngk  manungså k dah wasp d  kalihan cahy  abang ingkang nggambarak n napsu *amarah*, cahy  ir ng ingkang nggambarak n napsu *luammah*, cahy  kuning ingkang nggambarak n napsu *supiyah*, s h  putih ingkang nggambarak n napsu *mutmainnah*. Napsu *amarah*, *luammah*, *s h  supiyah* inggih m nik  tigang napsu ingkang awon. Wondéné napsu *mutmainnah* inggih m nik  napsu ingkang sa .

Prakawis ingkang ngêdahakên waspådå kalihan napsu-napsu mênikå jumbuh kalihan andharanipun Achmad (2017:132-134) inggih mênikå napsu *luammah* gayut kalihan nêdhå sâhå ngombé, manawi manungså botên sagêd ngêndhalèni napsu *luammah* lajêng gêsangipun dados kêsèd anggènipun makaryå amargi namung rêmên nêdhå kalihan ngombé. Napsu *amarah* inggih mênikå napsu ingkang gayut kalihan sipat wani. Manawi manungså botên sagêd ngêndhalèni napsu *amarah* lajêng sipatipun gampil dukå sâhå gadhah pêpinginan kanggé ngrisak mênåpå ingkang wontên ing sakiwå têngènipun. Salajêngipun inggih mênikå napsu *supiyah* ingkang gayutipun kalihan rêmên kaéndahan, kasusastran, seni, sâhå asmårå. Manawi manungså botên sagêd ngêndhalèni napsu *supiyah* manungså sagêd dados budhak asmårå ingkang sagêd ngrisak jiwa sâhå rågå. Wondéné napsu *mutmainnah* inggih mênikå napsu ingkang gayutipun kalihan prakawis ingkang saé. Manawi manungså botên sagêd ngêndhalèni napsu *mutmainnah* manungså sagêd dados sombong kalihan kasaénan ingkang sampun dipuntindakakên.

b. Waspådå kalihan Sipat Sombong

Pupuh 5 (Asmårådånå) pådå 10

*/// budiné wong wutå batin// nora arsa puruwitå// dadi pêtêng panggalihé//
kêcoan budining sétan// karêm maring kahanan//*

Terjemahan-ipun inggih mênikå:

Pikiran dari orang yang buta akan hatinya, pasti tidak ingin belajar dari seseorang. Hatinya menjadi gelap, kemudian mengikuti sifatnya setan. Senang dengan perbuatan yang tidak baik....

Saking andharan mênikå sagêd kapêndhêt dudutan bilih tiyang ingkang wutå manahipun botên gadhah kêkajêngan kanggé ngangsu kawruh dhatêng tiyang

sanès, satêmah sipat sâhå tindak-tandukipun botên saé kados nuruti sipatipun setan. Tiyang ingkang kados mênikå mêtinipun ugi gadhah sipat sombong, amargi sampun rumaos gadhah ngèlmi ingkang kathah. Awit saking mênikå, manungså kêdah waspådå, sampun ngantos kados mênikå. Manungså kêdah mangrêtos bilih ingkang gadhah ngèlmi ingkang kathah inggih mênikå Allah. Bab mênikå sampun kaandharakên wontên Al Quran (surat Yusuf ayat 76), ingkang wontên bâså Indonesia kados mênikå: “*dan tiap-tiap orang yang berpengetahuan itu ada lagi Yang Maha Mengetahui*”. Saking andharan mênikå sampun cêthå sangêt bilih manungså botên kénging sombong, manungså kêdah nyingkiri sipat sombong supados botên kêcokan sipating sétan.

Pupuh 6 (Dhandhanggulå) pådå 9

/// wus prawirå rumangsaning ati// kakékaté lamun luwih nisthå// apan mangkånå lohaté/ durung micarèng ngèlmu// eman wèwèh maring wong miskin// gaiban tombok kêrtas// ...

Terjemahan-ipun kados ing ngandhap mênikå:

Hatinya sudah merasa berani. Padahal sebenarnya lebih nista. Karena memiliki maksud yang belum berdasar dengan ilmu. Tidak mau memberi kepada orang miskin. Sombong jika memberi uang kertas. ...

Saking andharan mênikå sagêd kapêndhêt dudutan bilih dados tiyang botên angsal rumaos paling unggul, amargi mênikå sagêd ndadosakên tiyang gadhah sipat sombong. Tiyang gêsang mênikå kêdah waspådå kalihan sipat sombong. Manawi gadhah kêkajêngan kêdah dipunpênggalih kanthi ngèlmi ingkang lèrês. Manawi gadhah artå ingkang kathah kêdah purun wèwèh dhatêng sêsaminipun ananging botên angsal umuk manawi sampun nyukani dhatêng tiyang sanès.

Pupuh 6 (Dhandhanggulå) pådå 10

... **têkå lali lamun kamulaning cilik// gumêdhé tingkahirå**

Terjemahan-ipun kados ing ngandhap mênikå:

... ***Tiba-tiba lupa jika asalnya kecil. Tapi tingkahnya sok merasa besar.***

Saking andharan ing nginggil sagêd kapêndhêt dudutan bilih dados tiyang kêdah waspådå kalihan sipat sombong. manungså kêdah sadar bilih manungså mênikå namung alit, botên angsal gumêdhé amargi ingkang Agung namung Gusti kémawon. Mênikå jumbuh kalihan andharan wontên Al-Quran (surat Al-Jåtsiyah ayat 37) ingkang wontên bâså Indonesia kados mênikå: “*Dan bagi-Nyalah keagungan di langit dan bumi, Dialah yang Maha Perkasa lagi Maha Bijaksana*”.

Awit saking mênikå dados tiyang kêdah waspådå supados sagêd nêbihi sipat sombong. Sampun ngantos rumaos gumêdhé.

Pupuh 7 (Sinom) pådå 14

/// mulané dipunwaspådå// mring lêlakoning aurib// liré mangkéné agêsang// wong iku kalamun lagi// agung rijêkinèki// myang santoså båndhå bandhu// arang janmå mikirå/ kaliruné ing panggalih// miwah nora gumun wong gunå digdåyå/

Terjemahan-ipun kados ing ngandhap mênikå:

Oleh sebab itu waspadalah dalam menjalani hidup. Orang hidup di dunia jika sedang mendapatkan rejeki yang banyak atau kaya harta, jarang sekali orang berpikir. Sehingga hatinya tersesat dan tidak pernah heran dengan orang lain yang pintar dan memiliki kekuatan (karena dia merasa yang paling unggul).

Saking andharan ing nginggil, sagêd kapêndhêt dudutan bilih tiyang gêsang mênikå kêdah waspådå kalihan båndhå donyå amargi manawi botên waspådå, mangké sagêd gadhah sipat sombong såhå rumaos paling unggul. Sinaoså sampun gadhah artå ingkang kathah, têtêp kêdah éling kalihan Gusti, supados katêbihnå saking sipat sombong. Sampun ngantos sombong manawi gadhah artå kathah,

amargi bândhå mênikå namung pacoban saking Gusti. Gusti Allah sampun ngêndikå wontên Al Quran surat Al-Anfaal ayat 28 ingkang wontên bâså Indonesia kados mênikå: *"Dan ketahuilah, bahwa hartamu dan anak-anakmu itu hanyalah sebagai cobaan dan sesungguhnya di sisi Allah-lah pahala yang besar.* Awit saking mênikå manungså botên kénging umuk kalihan bandhanipun.

Pupuh 7 (Sinom) pådå 16

... // ingkang gunå puniki// panamung kang Måhå Agung// ...

Terjemahan-ipun kados ing ngandhap mênikå:

... *Yang memiliki keunggulan/kelebihan hanyalah Yang Mahaagung.* ...

Andharan ing nginggil, gadhah maknå ingkang sami kalihan andharan ing pupuh 6 pådå 10 inggih mênikå manungså botên kénging sombong amargi ingkang kagungan kaluwihan namung Gusti Allah.

Pupuh 8 (Mijil) pådå 21

/// dyan gumuyu luhur sirirèki// tan wruh yèn balênto/ sêlot nunjang-nunjang panumbuké/ lêbur tumpur ngèlmu modhal-madhil/ dhadhal tan gundhili/ wus rumångså luhur//

Terjemahan-ipun kados ing ngandhap mênikå:

Kemudian tertawa merasa luhur dirinya. Tidak melihat jika tidak baik. Semakin menunjang-nunjang tumbukannya. Hilang dan rusak ilmunya lepas dari diri. Rusak tidak berilmu tapi sudah merasa tinggi.

Saking andharan ing nginggil, sagêd kapêndhêt dudutan manawi gadhah ngèlmi botên kénging rumaos paling pintêr. Manungså kêdah waspådå kalihan sipat sombong, manungså kêdah gadhah sipat andhap asor. Botên kénging romaos paling luhur.

3. Pitados

Ingang dipunkajêngakên kalihan têmbung pitados wontên ing *etika* Jawi inggih mênikå pitados bilih sadâyå mênikå asalipun saking Gusti. Mênåpå kémawon ingkang dipuntindakakên manungså mênikå ugi amargi kêrsaning Gusti. Tindak-tanduk ingkang dipunmaksud inggih mênikå tindak-tanduk ingkang saé. Awit saking sadâyå mênikå asalipun saking Gusti, pramilå manawi badhê nyênyuwun kêdahipun inggih nyuwun kalihan Gusti. Wontên ing *teks Sêrat Jarwåråså*, kaandharakên mapintên-pintên prakawis ingkang sagêd ndadosakên kitå pitados kalihan Gusti. Prakawis mênikå kaandharakên ing ngandhap mênikå.

a. Pupuh 2 (Kinanthi) pådå 3

// nanêdha maring Ywang Agung//

Terjemahan-ipun kados ing ngandhap mênikå:

Memintalah kepada Hyang Agung

Saking ukårå ing nginggil sampun cêthå sangêt bilih minångkå tiyang gêsang sampun samêsthinipun nyuwun dhatêng Gusti amargi sadâyå mênikå asalipun saking Gusti. Gusti Allah sampun ngêndikå wontên Al Quran surat Al-Mukmin ayat 60 ingkang wontên bâså Indonesia kados mênikå: “*Berdoalah kepada-Ku, niscaya akan Kuperkenankan bagimu. Sesungguhnya orang-orang yang menyombongkan diri dari menyembah-Ku akan masuk neraka Jahannam dalam keadaan hina dina.*” Saking ayat mênikå cêthå bilih manungså kêdah pitados manawi sadâyå asalipun saking Gusti, awit saking mênikå kêdah nyuwun kalihan Gusti.

b. Pupuh 2 (Kinanthi) pãdã 29

... yèn mênang sabilolahnyã// tan kêná rusak sayêkti//

Terjemahan-ipun kados ing ngandhap mênikã:

... Jika menang karena kehendak Allah, sungguh tidak akan rusak jasadnya.

Saking andharan ing nginggil, sagêd kapêndhêt dudutan bilih sadâyã tindak-tanduking manungsã manawi sampun kêrsaning Gusti mênikã botên ndadosakên manungsã rugi. Wontên ing *teks* mênikã tuladhanipun manawi pêrang sampun dipunkêrsakakên Gusti jasadipun botên risak. Têtêp dipunjagi déning Gusti. Prakawis mênikã jumbuh kalihan andharanipun Magnis-Suseno (1987: 122) bilih *sukses* mênãpã botênipun manungsã, sãhã bingahipun manungsã inggih mênikã pêparinganipun Gusti. Manungsã botên prêlu kuwatos kalihan mênãpã ingkang badhé kadadosan ing dhirinipun. Manungsã namung kédah pitados bilih sadâyã ingkang badhé kalampahan mênikã sampun kêrsaning Gusti.

c. Pupuh 5 (Asmãrådãná) pãdã 1

/// yèn sakit aywã prihatin// ywã bungah lamuntã pénak// wong iku darbéning kabèh/ sugih miskin pan wus kodrat// tan kêná suminggahã// darmã karsaning Ywang Agung// Datirã lair nèng donyã/

Terjemahan-ipun kados ing ngandhap mênikã:

Jika sakit janganlah merasa susah. Jangan terlalu senang jika sedang diberi kenikmatan. Karena semua orang pasti merasakannya. Kaya dan miskin sudah ada yang mengatur. Hal itu tidak dapat dihindari atau ditolak. Semua sudah menjadi keinginan Hyang Agung sehingga kamu lahir di dunia ini.

Saking andharan ing nginggil, sampun cêthã sangêt bilih sakit, nikmat, sugih, sãhã miskin mênikã sampun dipuntêmtokakên déning Gusti. Manungsã sampun rumaos sisah manawi sawêg sakit. Sampun ugi rumaos bingah manawi

angsal kanikmatan. Sadâyâ tiyang mêsthi ngraosakên, botên sagêd dipunsingkiri. Awit saking mênikâ manungsâ kêdah pitados bilih sadâyâ lêlampahaning manungsâ sampun dipunkêrsakakên déning Gusti.

Prakawis ngèngingi sugih sâhâ miskin sampun wontên ing Al Quran surat Al-‘Ankabuut ayat 62 ingkang wontên ing bâsâ Indonesia kados mênikâ:
“Allah melapangkan rezeki bagi siapa yang dikehendaki-Nya di antara hamba-hamba-Nya dan Dia (pula) yang menyempitkan baginya. Sesungguhnya Allah Maha Mengetahui segala sesuatu”.

d. Pupuh 5 (Asmâradânâ) pâdâ 2

**... ywâ sumêlang yèn malarat// ywâ bungah yèn sinung kas// rong prakâra
 yêktinipun// anané dhéwé kang nyamar**

Terjemahan-ipun kados ing ngandhap mênikâ:

... Jangan merasa khawatir jika hidup melarat, jangan pula bersenang-senang jika hidup sedang diberi rizki. Karena sebenarnya dua perkara ini selalu ada dalam diri kita, hanya saja kita kurang dapat memahaminya.

Saking andharan ing nginggil, sagêd dipuntingali bilih maksudipun radi sami kalihan andharan sadèrèngipun, inggih mênikâ sampun rumaos sisah manawi gêsangipun kêkirangan sâhâ sampun rumaos bingah manawi sawêg dipunparingi rizki amargi sadâyâ tiyang mêsthi ngraosakên.

e. Pupuh 7 (Sinom) pâdâ 17

**... sugih miskin pan wus sangking// kodratirèng Ywang Widi// yêkti tan
 kêna jinaluk//**

Terjemahan-ipun kados ing ngandhap mênikâ:

... Kaya dan miskin sudah kodrat dari Hyang Widi. Sungguh tidak dapat diminta....

Andharan ing nginggil ugi sami kalihan andharan sadèrèngipun, inggih mênikå sugih kalihan miskin mênikå sampun dipuntêmtokakên déning Gusti, botên sagêd dipunsuwun kalihan manungså. Manungså kêdah sagêd nampi mênåpå kémawon ingkang dipunparingakên déning Gusti.

f. Pupuh 8 (Mijil) pådå 5

/// gunå sêkti sangking Ywang sayêkti/ tinåtå ing batos//

Terjemahan-ipun kados ing ngandhap mênikå:

Kepintaran dan kelebihan dalam diri sebenarnya pemberian dari Tuhan. Yang sudah ada dalam batin....

Saking andharan ing nginggil, sampun cêthå sangêt bilih gunå såhå sêkti asalipun saking Gusti, ingkang sampun wontên ing dhiri pribadhi. Sadåyå mênikå asalipun namung saking Gusti, manungså namung kêdah pitados kémawon.

g. Pupuh 8 (Mijil) pådå 28

/// yèn nêmuå kanisthaning urib// rapalé mangkono/ wa man talaba saean kuwé/ wajidan wajidaku puniki// sårpå têmên yêkti/ kalamun tinêmu//

Terjemahan-ipun kados ing ngandhap mênikå:

Apabila mengalami kesusahan dalam hidup, ingatlah kalimat ini: “wa man tholaba syaian wajadda wajada”, yang artinya siapa yang mencari sesuatu dengan bersungguh-sungguh, dia akan mendapatkannya.

Saking andharan ing nginggil, sagêd kapêndhêt dudutan bilih manungså kêdah pitados manawi sadåyå ingkang dipuntindakakên manungså sampun dipunkêrsakakên déning Gusti. Awit saking mênikå manawi rumaos sisah ing gêsangipun, kêdah pitados manawi anggènipun nglampahi gêsang mênikå kanthi èstu mêsthi bakal manggihakên mênåpå ingkang dipunkajêngakên.

h. Pupuh 8 (Mijil) pãdã 29

**/// kautamanirá ing aurip// sajatining manon// pan manungsã yêkti
kakêliré/ ywã sumêlang sugih miwah miskin// wus karsaning Widi/ trus ing
lokil makpul/**

Terjemahan-ipun kados ing ngandhap mênikã:

***Keutamaan dalam hidup, sejatinya ada pada Hyang Manon (Tuhan).
Manusia hanya menjalani saja. Jangan merasa khawatir, kaya maupun
miskin sudah kehendak yang Mahakuasa. Dan semua itu sudah tertulis di
Lauh Mahfuz.***

Saking andharan ing nginggil, sampun cêthã sangêt bilih sadâyã mênikã
sampun kêrsaning Gusti. Manungsã namung nglampahi kémawon mênãpã
ingkang dipunkêrsakakên Gusti. Sampun kuwatos amargi sugih kalihan miskin
mênikã sampun dipuntêmtokakên déning Gusti, ingkang sampun kasêrat ing
Lauh Mahfuz.

4. Mituhu

a. Pupuh 5 (Asmãrãdãnã) pãdã 3

**/// wiwitané Insan kamil// nggoné nyamar karsanirã/ Apêngalé dhéwé
kinèn// kumpuling gusti kawulã// sayêkti nora rênggang/ hu Alastu
birabbikum// maknané dudu pangèran/**

Terjemahan-ipun kados ing ngandhap mênikã:

***Permulaan dari manusia yang sempurna yaitu dari ketidakjelasan terhadap
keinginan dalam hidupnya. Perbuatannya sendiri dilakukan untuk
memenuhi perintah Tuhan yaitu mendekatkan diri kepada-Nya. Hal ini
dilakukan karena dalam QS. Al-A'raaf (7): 172 dijelaskan yaitu "Alastu
birabbikum" yang artinya "Bukankah Aku Tuhanmu?".***

Saking andharan ing nginggil, sagêd kapêndhêt dudutan bilih tiyang
ingkang sampurnã mênikã tindak-tandukipun dipuntindakakên kanggé
nglampahi préntahing Gusti. Wontên ing QS. Al-A'raaf (7): 172 sampun
kaandharakên ingkang têngesipun ing bãsã Indonesia "Bukankah Aku

Tuhanmu?”, awit saking mênikâ manungsâ kêdah nindakakên préntahing Gusti.

b. Pupuh 5 (Asmâradânâ) pândâ 11

... yèn tan wruhâ ing badané// apan karsané Ywang Suksmâ// obah mosik sakarsâ//

*Terjemahan-*ipun kados ing ngandhap mênikâ:

... *Jika tidak paham dalam dirinya, dengan apa yang diinginkan Hyang Suksma. Maka tingkah lakunya sesuai keinginannya sendiri....*

Saking andharan ing nginggil, sagêd kapêndhêt dudutan bilih tiyang ingkang botên mangrêtos kalihan dhirinipun ugi botên sagêd mangrêtos kalihan mênâpâ ingkang dados préntahing Gusti. Satêmah tindak-tandukipun sakarsanipun piyambak. Mênikâ tamtu botên saé. Tiyang gêsang kêdah mangrêtos kalihan Gusti supados sagêd nindakakên mênâpâ kémawon préntahing Gusti.

c. Pupuh 6 (Dhandhanggulâ) pândâ 7

... dèn waspâdâ mring brahalanirâ// liré brahâlâ mangkéné/ upâmâ wong puniku// arsâ karya wismâ kang bêcik// sadurungé dumadyâ// brahâlâ wus wujud// katingal padoning nétrâ//

*Terjemahan-*ipun kados ing ngandhap mênikâ:

... *Harus waspada dengan berhalanya. Keinginan berhala itu seperti ini, umpama seseorang ingin membuat rumah yang bagus, sebelum terwujud, berhala sudah mewujudkannya. Terlihat diujung mata....*

Saking andharan ing nginggil, sagêd kapêndhêt dudutan bilih manungsâ kêdah nyingkiri tumindak nyuwun kalihan brahâlâ. Saking pândâ mênikâ kaandharakên bilih brahâlâ sagêd nyukani mênâpâ ingkang dados pèpinginanipun manungsâ, ananging mênikâ botên saé. Manawi badhé

nyênyuwun kédahipun nyuwun kalihan Gusti. Manungsa botên parêng nyuwun mênâpâ malih manêmbah dhatêng brahâlâ. Bab mênikâ jumbuh kalihan ngêndikanipun Gusti Allah wontên Al Quran surat An-nisa' ayat 36 ingkang wontên ing bâsâ Indonesia kados mênikâ: “*sembahlah Allah dan janganlah kamu mempersekutukan-Nya dengan sesuatu pun*”.

d. Pupuh 7 (Sinom) pådå 17

... sênadyan amèk sétan// yèn durung pinarêng ugi// malah mlarat muwuhi druhâkânirå

Terjemahan-ipun kados ing ngandhap mênikâ:

.... *Walaupun meminta kepada setan, jika belum diijinkan, malah bisa melarat menjadi bertambah durhakanya.*

Saking andharan ing nginggil, sagêd kapêndhêt dudutan bilih manawi nglampahi mênâpâ ingkang dados awisanipun Gusti mênikâ botên sagêd ndadosakên manungsa langkung saé. Manungsa kédah mituhu kalihan parétahipun Gusti sâhå nyingkiri mênâpâ ingkang dados awisanipun Gusti supados gêsangipun sagêd langkung saé.

e. Pupuh 8 (Mijil) pådå 14

/// nora liyå sumiwèng Ywang Widi/ sumungkêm nrus batos//

Terjemahan-ipun kados ing ngandhap mênikâ:

Tidak lain adalah menghadap kepada Hyang Widi. Dengan menyembah hingga ke batin....

Saking andharan ing nginggil, sagêd kapêndhêt dudutan bilih manungsa kédah mituhu kalihan préntahing Gusti. Salah satunggaling préntahing Gusti inggih mênikâ manêmbah dhatêng Gusti. Bab mênikâ jumbuh kalihan préntahing Gusti Allah wontên ing Al Quran surat Al-Baqarah ayat 21 ingkang

wontên ing bâsâ Indonesia kados mênikâ: “*Hai manusia, sembahlah Tuhanmu yang telah menciptakanmu dan orang-orang yang sebelummu, agar kamu bertakwa*”. Saking andharan mênikâ sampun cêthâ sangêt bilih manungsâ kêdah nindakakên préntahipun Gusti ingkang salah satunggalipun inggih mênikâ manêmbah.

BAB V PANUTUP

A. Dudutan

Adhêdhasar asiling panalitèn sâhâ pangrêmbagipun wontên BAB IV, sagêd kapêndhêt dudutan kados ing ngandhap mênikâ.

1. *Deskripsi naskah*

Irah-irahaning *naskah* inggih mênikâ *Sêrat Jarwârâsâ* ingkang kasimpên wontên Museum Sonobudoyo kanthi *kode koleksi* PBC 163. Irah-irahan *naskah* kapanggihakên wontên ing samak ngajêng, *kelopak naskah*, wontên ing pérangan cathêtan tiyang sanès, wontên ing salêbêting *teks SJ*, sâhâ wontên ing kâcâ wingking. *Naskah* mênikâ taksih saé, sêratanipun taksih sagêd kawaos, sâhâ jilidanipun taksih kêncêng.

Isining *naskah* wontên kalih *teks* inggih mênikâ *teks Sêrat Jarwârâsâ* sâhâ *teks Lêpiyan Sabarang Gawé*. *Teks SJ* kasêrat ngginakakên aksârâ Jâwâ sâhâ basanipun bâsâ Jawi anyar sâhâ wontên sapérangan têmbung-têmbung bâsâ kawi. Wontên ugi ukârâ-ukârâ ingkang kapêndhêt saking bâsâ Arab. *Ragam* bâsâ Jawi ingkang dipunginakakên inggih mênikâ *ragam* krâmâ sâhâ ngoko. Wondéné sikaping aksârâ inggih mênikâ jêjêg sâhâ kasêrat ngginakakên mangsi warni cêmêng. *Naskah SJ* kalêbêt jinis *naskah* piwulang.

Teks SJ kasêrat kanthi dhapukan sêkar. *Metrum* ingkang kapanggihakên inggih mênikâ Asmâradânâ, Kinanthi, Pocung, Sinom, Asmâradânâ, Dhandhanggulâ, Sinom, sâhâ Mijil.

2. *Alih tulis teks*

Alih tulis teks ingkang kadamêl wontên wêrni kalih inggih mênikå *transkripsi* kanthi cârå *diplomatik* sâhå *transliterasi* kanthi cârå *standar*. *Transkripsi teks SJ* katindakakên kanthi nyêrat malih ngginakakên *komputer* sâhå nganggé jinis *font* tulådhå jêjêg. *Transkripsi* mênikå kadamêl kanggé nglêstantunakên *teks SJ*. Sanèsipun mênikå, *transkripsi* ugi kadamêl supados *teks SJ* wontên salinanipun ingkang cithak.

Transliterasi kadamêl supados *teks* sagêd resik saking sêratan-sêratan ingkang botên ajêg sâhå rêsik saking sêratan-sêratan ingkang lêpat. Sêratan-sêratan ingkang botên ajêg, kalêrêsakên kanthi njumbuhakên kalihan Baoesastra Djawa sâhå *EYD* bâså Jawi. Asiling *transliterasi standar* wontên 159 pådå.

3. *Suntingan teks*

Suntingan teks SJ ngginakakên *metode edisi kritis* inggih mênikå kanthi ancas mahyakakên *teks* ingkang waosanipun langkung saé. Wondéné sêratan-sêratan ingkang botên sagêd kawaos sâhå kaanggêp lêpat kalêrêsakên kanthi ndamêl *aparât kritik* minångkå tanggêl jawab amargi sampun nglêrêsakên sêratan ingkang kaanggêp lêpat. Asiling *aparât kritik* cacahipun wontên 13.

4. *Terjemahan teks*

Terjemahan ingkang kaginakakên wontên panalitèn mênikå inggih *terjemahan harfiah*. Manawi wontên têmbung-têmbung ingkang botên sagêd dipun-*terjemah*-akên kanthi cârå *harfiah*, salajêngipun kadamêl *terjemahan isi* sâhå *terjemahan bebas*. *Terjemahan harfiah*, *terjemahan isi* sâhå *terjemahan bebas* wontên panalitèn mênikå katindakakên kanthi *kontekstual*.

5. *Nilai-nilai etika* gayutanipun manungså kalihan Gusti

Panalitèn mênikå ngandharakên bab *nilai-nilai etika* gayutanipun manungså kalihan Gusti. Wujuding *nilai-nilai etika* ingkang kapanggihakên wontên sakawan jinis inggih mênikå (1) éling, (2) waspådå, (3) pitados, sårå (4) mituhu.

B. Implikasi

Asiling panalitèn sårå pangrêmbagipun sampun kaandharakên wontên bab IV. adhêdhasar asiling panalitèn sårå pangrêmbagipun mênikå wontên *implikasi* nipun. Wondéné *implikasi* panalitèn mênikå kanggé *lingkungan perguruan tinggi*, mliginipun wontên *Jurusan Pendidikan Bahasa Daerah*, inggih mênikå sagêdå dados tambahaning sêsêrêpan bab cårå ngêcakakên ngèlmi *filologi* kanggé nggarap *naskah Jawi*.

Kajawi mênikå, adhêdhasar isining *teks Sêrat Jarwåråså* wontên *implikasi* sanèsipun kanggé masarakat *umum* inggih mênikå sagêd dados tambahing *wawasan* sårå ngèlmi kanggé pårå wiranèm tuwin pårå tiyang sêpuh bab *nilai-nilai etika* manungså kalihan Gusti ing antawisipun inggih éling, waspådå, pitados, sårå mituhu.

C. Pamrayogi

Adhêdhasar asiling panalitèn ingkang sampun dipungarap, tamtu kémawon wontên pamrayoginipun. Pamrayogi-pamrayogi mênikå kaandharakên kados ing ngandhap mênikå.

1. *Teks Sêrat Jarwåråså* taksih prêlu kataliti malih kajumbuhakên kalihan bab agami Islam, ringgit, sastrå, mênåpå déné bab sanèsipun.

2. *Naskah-naskah* kinã, mliginipun *naskah-naskah* Jawi prêlu sangêt dipuntaliti kanggé nglêstantunakên isining *naskah*. Sanèsipun mênikã, panalitèn *naskah-naskah* Jawi prêlu dipuntindakakên supados isinipun ingkang ngêwrat mapintên-pintên ngèlmi sagêd dipunsinau déning tiyang jaman samênikã.

KAPUSTAKAN

A. *Manuskrip*

Puspita, Sastra. 1885. *Sêrat Jarwârâså*. Museum Sonobudoyo *bagian pernaskahan*, nomor koleksi PBC 163.

B. *Pustakå*

Achmad, Sri Wintala. 2017. *Asal-usul & Sejarah Orang Jawa*. Yogyakarta: Arashka Publisher.

Anggota IKAPI. 2006. *Pedoman Umum Ejaan Bahasa Jawa Huruf Latin yang Disempurnakan*. Yogyakarta: Kanisius.

Baried, Siti Baroroh dkk. 1985. *Pengantar Teori Filologi*. Jakarta: Pusat Pembinaan dan Pengembangan Bahasa Departemen Pendidikan dan Kebudayaan.

Behren, T.E. 1990. *Katalog Induk Naskah-naskah Nusantara Jilid 1 Museum Sonobudoyo*. Jakarta: Djambatan.

_____. 1998. *Katalog Induk Naskah-naskah Nusantara Perpustakaan Nasional Republik Indonesia Jilid 4*. Jakarta: Yayasan Obor Indonesia.

Behrend T.E. dan Titik Pudjiastuti. 1997. *Katalog Induk Naskah-naskah Nusantara Fakultas Sastra Universitas Indonesia Jilid 3-A, 3-B*. Jakarta: Yayasan Obor Indonesia.

Bertens, K. 2013. *Etika*. Yogyakarta: Kanisius.

Darusuprpta. 1984. "Beberapa Masalah Kebahasaan dalam Penelitian Naskah". Ceramah Kebahasaan dan Kesastraan. Yogyakarta: Balai Penelitian Bahasa.

Ekowati, Venny Indria. 2017. *Filologi Jawa: Panduan Lengkap Praktik Penelitian Filologi*. Yogyakarta: UNY Press.

Endraswara, Suwardi. 2015. *Etnologi Jawa: Penelitian, Perbandingan, dan Pemaknaan Budaya*. Yogyakarta: CAPS.

Fathurahman, Oman. 2016. *Filologi Indonesia: Teori dan Metode*. Jakarta: Prenadamedia Group.

- Girardet, Nikolaus. 1983. *Descriptive Catalogue Of The Javanese Manuscripts and Printed Books in the Main Libraries of Surakarta and Yogyakarta*. Weisbaden: Franz Steiner Verlag GMBH.
- Hadiatmaja, Sarjana dan Kuswa Endah. 2010. *Filsafat Jawa*. Yogyakarta: Kanwa Publisher.
- Halimah, Nur Fitria. 2016. Kajian Filologi sâhâ Etika Gêsang ing Masarakat miturut *Sêrat Mudhâtanyâ*. *Skripsi S1*. Jurusan Pendidikan Bahasa Daerah, Fakultas Bahasa dan Seni Universitas Negeri Yogyakarta.
- Ismaun, Banis. 1996. “Mengenal Ragam Bahasa Jawa dan Pengembangannya”. Makalah yang disampaikan pada Kongres Bahasa Jawa II di Batu, Malang pada tanggal 22 – 26 Oktober 1996.
- Kaelan, M.S. 2005. *Metode Penelitian Kualitatif Bidang Filsafat*. Yogyakarta: Paradigma.
- Kapalaye, Ki Ageng. 2010. *Kamus Pintar Wayang (dari Versi India Hingga Pewayangan Jawa): Istilah, Pengertian, dan Filosofinya*. Yogyakarta: Laksana.
- Lindsay, Jennifer, R.M. Soetanto, dan Alan Feinstein. 1994. Katalog Induk Naskahnaskah Nusantara: Kraton Yogyakarta. Jilid 2. Jakarta: Yayasan Obor Indonesia.
- Magnis-Suseno, Franz. 1987. *Etika Dasar: Masalah-masalah Pokok Filsafat Moral*. Yogyakarta: Kanisius.
- _____. 1988. *Etika Jawa. Sebuah Analisa Falsafi tentang Kebijaksanaan Hidup Jawa*. Jakarta: PT Gramedia.
- Mulyani, Hesti. 2012. *Membaca Manuskrip Jawa*. Yogyakarta: Kanwa Publisher.
- _____. 2014. *Teori dan Metode Pengkajian Filologi*. Yogyakarta: Astungkâra Media.
- _____. 2015. *Komprehensi Tulis*. Yogyakarta: Astungkâra Media.
- Nugroho, Setya Adi. 2014. Kajian Filologi dan Nilai-nilai Pendidikan Moral dalam *Serat Ambek Sanga*. *Skripsi S1*. Jurusan Pendidikan Bahasa Daerah, Fakultas Bahasa dan Seni Universitas Negeri Yogyakarta.

- Nurhayati, Endang, dkk. 2018. *Dunia Manuskrip Jawa: Teori, Metode, dan Aplikasinya dalam Praktik Pernaskahan Jawa*. Sleman: Cantrik Pustaka.
- Padmosoekotjo, S. 1989. *Wewaton Panulise Basa Jawa Nganggo Aksara Jawa*. Surabaya: PT Citra Jaya Murti.
- Poerwadarminta. W.J.S. 1939. *Baoesastra Djawa*. Groningen, Batavia: J.B Wolters' Uitgevers-Maatschappij N.V.
- Prabowo, Dhanu Priyo, dkk. 2012. *Ensiklopedi Sastra Jawa*. Yogyakarta: Kementrian Pendidikan dan Kebudayaan Badan Pengembangan dan Pembinaan Bahasa Balai Bahasa Provinsi Daerah Istimewa Yogyakarta.
- Pudjiastuti, Titik, dkk. 2018. *Kamus Istilah Filologi*. Jakarta: Badan Pengembangan dan Pembinaan Bahasa.
- Rokhmansyah, Alfian. 2017. *Teori Filologi*. Yogyakarta: CV Istana Agency.
- Saktimulya, Sri Ratna. 2005. *Katalog Naskah-naskah Perpustakaan Pura Pakualaman*. Jakarta: Yayasan Obor Indonesia.
- _____. 2016. *Naskah-naskah Skriptorium Pakualaman: Periode Paku Alam II (1830-1858)*. Jakarta: Kepustakaan Populer Gramedia.
- Saputra, Karsono H. 2008. *Pengantar Filologi Jawa*. Jakarta: Wedatama Widya Sastra.
- Simuh. 2016. *Sufisme Jawa: Transformasi Tasawuf Islam ke Mistik Jawa*. Yogyakarta: Narasi
- Sudarminto, J. 2013. *Etika Umum: Kajian Tentang Beberapa Masalah Pokok dan Teori Etika Normatif*. Yogyakarta: Kanisius.
- Suparto. 2012. "Tembang Macapat Sebagai Sumber Ide Gending-gending Karya Ki Nartosabdo". *Jurnal Selonding*, No. 1, Vol. I, hlm 73-99. Yogyakarta: Institut Seni Indonesia Yogyakarta.

C. Internet

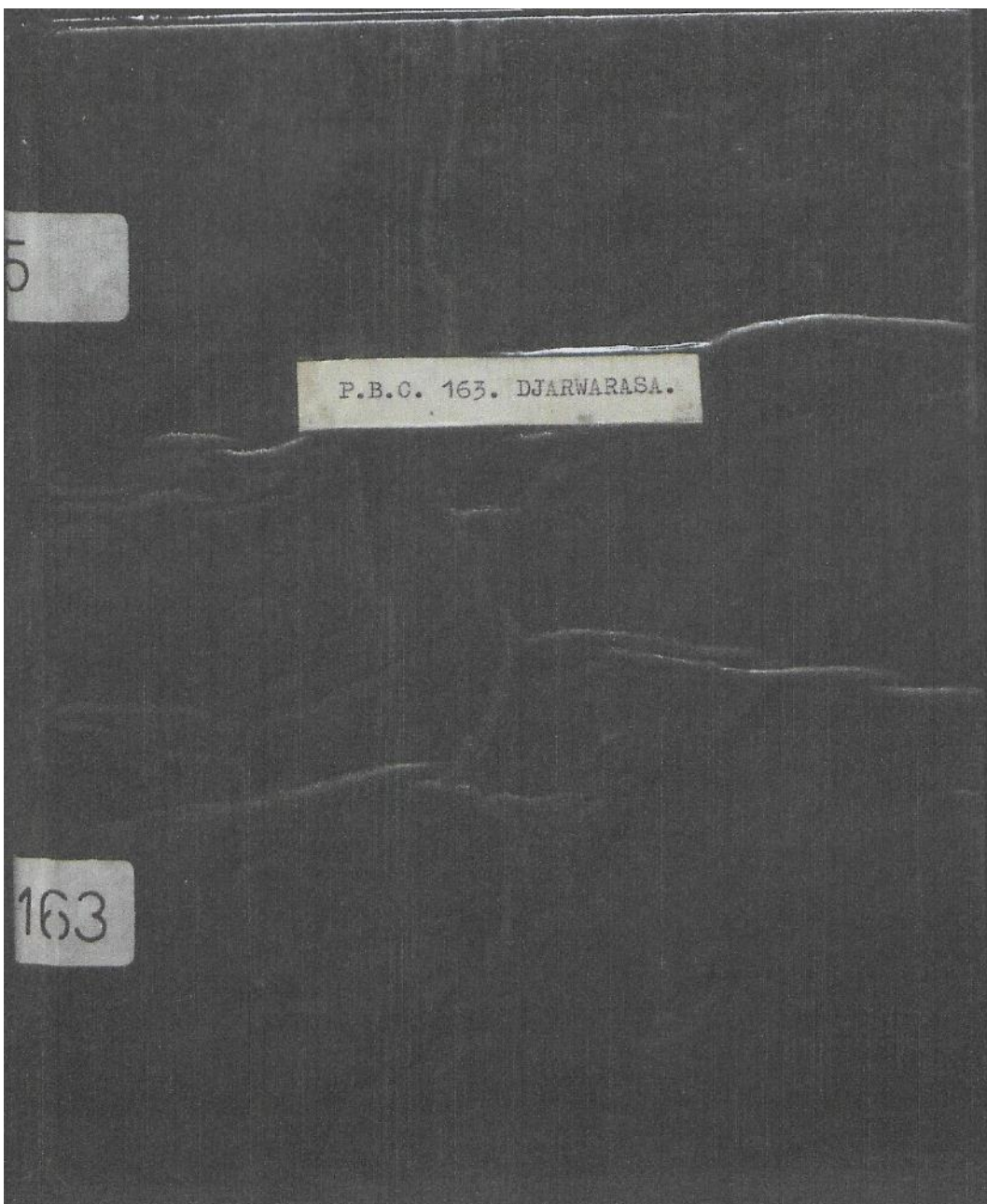
- Anonim. 2012. "Pengertian Dzikir". pustaka.abatasa.co.id/pustaka/detail/fiqih/allsub/1011/pengertian-dzikir.html, kaundhuh nalikå tanggal 1 Mei tabuh 11.33 WIB.

LAMPIRAN 1

TEKS SÊRATAN ASTA

SERAT JARWÂRÂSÂ PBC 163

KOLEKSI MUSEUM SONOBUDOYO YOGYAKARTA

5

P.B.C. 163. DJARWARASA.

163

ယျှမံလိ = ဤမေ့ရကံသိရသလ = ယျှမံကံသိရသလ - ဤမေ့
 ထက်ယျှမံကံ = ဤမေ့ရကံသိရသလ = ယျှမံကံသိရသလ = ၁၇
 ရကံသိရသလ = ယျှမံကံသိရသလ = ယျှမံကံသိရသလ = ၁၈
 ကံသိရသလ = ယျှမံကံသိရသလ = ယျှမံကံသိရသလ = ၁၉
 သိရသလ = ယျှမံကံသိရသလ = ယျှမံကံသိရသလ = ၂၀
 ယျှမံကံသိရသလ = ယျှမံကံသိရသလ = ယျှမံကံသိရသလ = ၂၁
 ကံသိရသလ = ယျှမံကံသိရသလ = ယျှမံကံသိရသလ = ၂၂
 သိရသလ = ယျှမံကံသိရသလ = ယျှမံကံသိရသလ = ၂၃
 ယျှမံကံသိရသလ = ယျှမံကံသိရသလ = ယျှမံကံသိရသလ = ၂၄
 ကံသိရသလ = ယျှမံကံသိရသလ = ယျှမံကံသိရသလ = ၂၅
 သိရသလ = ယျှမံကံသိရသလ = ယျှမံကံသိရသလ = ၂၆
 ယျှမံကံသိရသလ = ယျှမံကံသိရသလ = ယျှမံကံသိရသလ = ၂၇
 ကံသိရသလ = ယျှမံကံသိရသလ = ယျှမံကံသိရသလ = ၂၈
 သိရသလ = ယျှမံကံသိရသလ = ယျှမံကံသိရသလ = ၂၉
 ယျှမံကံသိရသလ = ယျှမံကံသိရသလ = ယျှမံကံသိရသလ = ၃၀

၈၄

ကမ - သိမ့်တူ = ရှုမုတက - သိမ့်တူတူ - သိမ့်တူတူတူတူတူတူ
 လှိုင်သိမ့်တူတူတူ - ကမတူတူတူတူ = သိမ့်တူ - သိမ့်တူတူတူတူတူတူ
 ရှုမုတက - သိမ့်တူတူတူတူတူ (သိမ့်တူတူတူတူ) = သိမ့်တူတူတူတူတူ
 ကမတူတူတူတူ = သိမ့်တူတူတူတူတူတူ = ကမတူတူတူတူတူတူ
 (သိမ့်တူတူတူ) - သိမ့်တူတူတူတူတူတူ = ကမတူတူတူတူတူ = သိမ့်တူ
 တူတူတူတူတူ = ရှုမုတက - သိမ့်တူတူတူတူတူ သိမ့်တူတူတူတူ (သိမ့်တူတူတူတူ) =
 ကမတူတူတူတူတူတူ = ကမတူတူတူတူတူတူ = ကမတူတူတူတူတူတူတူ
 ရှုမုတူတူတူ သိမ့်တူတူတူတူ သိမ့်တူတူတူတူ - သိမ့်တူတူတူတူတူ (သိမ့်တူတူတူတူ) သိမ့်တူတူတူ
 ကမတူတူတူတူ = သိမ့်တူတူတူတူတူ - သိမ့်တူတူတူတူတူ = သိမ့်တူတူတူတူတူ
 ကမတူတူတူတူတူ - သိမ့်တူတူတူတူတူ - သိမ့်တူတူတူတူတူ = ကမတူတူတူတူတူ
 တူ = ကမတူတူတူတူတူ = ကမတူတူတူတူတူတူတူ = သိမ့်တူတူတူတူတူ
 ရှုမုတူတူတူ (သိမ့်တူတူတူတူ) တူတူတူတူတူ = သိမ့်တူတူတူတူတူ = သိမ့်တူ
 တူတူတူ တူတူတူတူတူတူတူတူ = ရှုမုတူတူတူတူတူတူ တူတူတူတူတူ
 တူတူ - သိမ့်တူတူတူတူ = သိမ့်တူတူတူတူတူတူ = သိမ့်တူတူတူတူတူ

17

7 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31 32 33 34 35 36 37 38 39 40 41 42 43 44 45 46 47 48 49 50 51 52 53 54 55 56 57 58 59 60 61 62 63 64 65 66 67 68 69 70 71 72 73 74 75 76 77 78 79 80 81 82 83 84 85 86 87 88 89 90 91 92 93 94 95 96 97 98 99 100
 101 102 103 104 105 106 107 108 109 110 111 112 113 114 115 116 117 118 119 120 121 122 123 124 125 126 127 128 129 130 131 132 133 134 135 136 137 138 139 140 141 142 143 144 145 146 147 148 149 150 151 152 153 154 155 156 157 158 159 160 161 162 163 164 165 166 167 168 169 170 171 172 173 174 175 176 177 178 179 180 181 182 183 184 185 186 187 188 189 190 191 192 193 194 195 196 197 198 199 200
 201 202 203 204 205 206 207 208 209 210 211 212 213 214 215 216 217 218 219 220 221 222 223 224 225 226 227 228 229 230 231 232 233 234 235 236 237 238 239 240 241 242 243 244 245 246 247 248 249 250 251 252 253 254 255 256 257 258 259 260 261 262 263 264 265 266 267 268 269 270 271 272 273 274 275 276 277 278 279 280 281 282 283 284 285 286 287 288 289 290 291 292 293 294 295 296 297 298 299 300
 301 302 303 304 305 306 307 308 309 310 311 312 313 314 315 316 317 318 319 320 321 322 323 324 325 326 327 328 329 330 331 332 333 334 335 336 337 338 339 340 341 342 343 344 345 346 347 348 349 350 351 352 353 354 355 356 357 358 359 360 361 362 363 364 365 366 367 368 369 370 371 372 373 374 375 376 377 378 379 380 381 382 383 384 385 386 387 388 389 390 391 392 393 394 395 396 397 398 399 400
 401 402 403 404 405 406 407 408 409 410 411 412 413 414 415 416 417 418 419 420 421 422 423 424 425 426 427 428 429 430 431 432 433 434 435 436 437 438 439 440 441 442 443 444 445 446 447 448 449 450 451 452 453 454 455 456 457 458 459 460 461 462 463 464 465 466 467 468 469 470 471 472 473 474 475 476 477 478 479 480 481 482 483 484 485 486 487 488 489 490 491 492 493 494 495 496 497 498 499 500

၈၅

Handwritten Burmese text, likely a religious or historical manuscript, featuring various script styles and symbols.

27

1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100.

LAMPIRAN 2

TRANSKRIPSI TEKS SÊRATAN CITHAK

SERAT JARWÂRÂSÂ PBC 163

KOLEKSI MUSEUM SONOBUDOYO YOGYAKARTA

၅၀

သွယ်ဝါးယွှာယခေါ်၊ ငါ့ရသောသောကျွေးမရဇွေးမ၊ ဟာ ဟာ ဇွေး ဘာ ရသ ခေါ်၊ ဇွေး
 ခေါ်၊ ပါးထိခွဲဘခေါ်၊ ဇွေးခေါ်၊ ခေမာမံ့မုဆိလေဟိကျွေး၊ သိရဘာခေမာမံ့မုဆိလေ၊ နှစ်ပံးပံး
 ရသေ့ ဇွေး ခေါ် ဟာ မံး ခေါ်၊ ဟိံးခေမာဘာခွဲဘဟာခေါ်ဟိံးခံးပါးဇွေးကျွေး၊ (ဇွေး ပြုပြောရသွေး
 (ဇွေး ယေ ဇွေး ဟာ ခွေး၊ ပါးပါးဇွေးခေမာမံ့မုဆိလေ၊ ဟိံး ခံး မိ ပျာ ဟာ ဇွေး ခွဲ ဘာ ဘာ
 ရသ ခွဲ ယေ ရသ ဟာ ပါ ခေါ် ခေါ်၊ ခံးခံးမာဘိဘာရသွေးခေါ်၊ ဟာခေမာမံ့မုဆိလေ၊ ဟိံးဇွေးခွဲဘဟာ
 သိ ပြု ယေ ခွဲ ယေ ခွဲ ယေ၊ ပါ ယေ ခေ မာ ဟာ မိ ဟာ ခွေး၊ ခွဲထိခေမာမံ့မုဆိလေ
 ရဘာ (ဇွေး ရသေ့ ခေ၊ (ဇွေး ဟာ ခွဲ ရသွေး ဟာ ရသ ရသ ခွေး ခွေး၊ ဟာ ခွဲ ရသ ခေ
 သိ၊ ဟာ ရသ (ဇွေး၊ မိ ခေါ် မိ ခွဲ ခွဲ ဟာ ဇွေး ခွဲ၊ မိခေမာမံ့မုဆိလေ၊ ဟာခွဲဘဟာခေါ်၊ ဟာ ဘာ
 ခေါ်၊ သိ ခေါ် မာဘိ၊ ပြု ခွဲ ခွဲ ဟာ ခံးဟာ ခွဲ ပြု ခွဲ၊ ဟာ ရသ ဟာ ပြု ခွဲ ခွဲ၊ ဟာ ခွဲ
 မာခေမာမံ့မုဆိလေ၊ မာဇွေး ဟာ ယေ ခွဲ၊ သိ ခေါ် ခွဲ ခွဲ ခွဲ ခွဲ ခွဲ ခွဲ (ဇွေးခေမာမံ့မုဆိလေ
 ခွဲ ခွဲ ခွဲ ခွဲ၊ ပါ ယေ ခေ ခေ ဟာ ခွဲ ရဘာ ခေါ်၊ ခေမာမံ့မုဆိလေ၊ ခေမာမံ့မုဆိလေ၊ ခေ
 ခံးရသေ့ဘာခေမာမံ့မုဆိလေ၊ ရသ ရသ ဟာ ခွဲ ခွဲ ရဘာ ခေါ်၊ ဟာ ဘာ ခေ ခွဲ ဘာ ခေ၊ (ဇွေး
 ဟာ ဟာ ခေ မာ ခေါ် ခေ၊ ဟာ ဟာ ခေ ရသ ခေ ခွဲ ခွဲ ခွဲ ခွဲ ခွဲ ခွဲ ခွဲ ခွဲ ခွဲ ခွဲ ခွဲ
 ဟာခွဲဘဟာခေါ်၊ (ဇွေး မံး ခေါ် ခေ ဟာ ခွဲ ခွဲ ခွဲ ခွဲ ခွဲ ခွဲ ခွဲ ခွဲ ခွဲ ခွဲ ခွဲ
 ဘာ ဟာ သိ ယေ ပါ ယေ၊ သိ ခွဲ ခေ ယေ ခွဲ ဟာ ခေါ် ခေ ယေ၊ ခေမာမံ့မုဆိလေ
 ခေါ်၊ သွယ်ဝါးယွှာယခေါ်၊ ဟာဟာဟာဟာခေါ်၊ ဟာဟာဟာဟာခေါ်၊ ဟာဟာဟာဟာခေါ်

